

05/2

DECEMBER 2005
25. ÅRGANG

PAPYRUS

ÆGYPTOLOGISK TIDSSKRIFT

Amenhotpe 4.s tronfølge

Ud fra krukkepåskrifter fra Malgata kan J. R. Harris nu præcisere Amenhotpe 4.s tronbesti- gelsesdato.

Side 4

12 En kurios ikonografisk detalje

J. R. Harris

18 Nyopstillingen på Nationalmuseet af Den nære Orient – set med ægyptiske briller

Tine Bagh

30 En omdiskuteret plante

Annie Vedelsby

34 Mosaikker, pilgrimme og Sinai-bjergets højere syn i det 6. århundrede

Ole Herslund

41 Memnonianoter

Lise Manniche

42 Imhotep på rejse

Lise Manniche

FASTE RUBRIKKER

44 Boganmeldelser

47 Siden Sidst

(Foto Kurt Hellemose).

OM FORFATTERNE

Tine Bagh er mag. art., PhD og ekstern lektor på CNI.

J. R. Harris er professor emeritus fra Københavns Universitet.

Ole Herslund er MA i ægyptisk arkæologi fra University College London og special- lusterende ved CNI.

Annette Lerstrup er mag. art. og freelance ægyptolog.

Lise Manniche er mag. art., PhD og ekstern lektor på CNI.

Annie Vedelsby er konservator på Zoologisk Museum og har læst ægyptologi på Åbent Universitet.

ABSTRACTS

The succession of Amenhotpe 4

J. R. Harris

Ever since 1918, the *sed*-festival of Amenhotpe 4 as represented on the Gayer-Anderson block has been a matter of debate as regards its date and its justification as well as its possible connection with the festival of the Aten and those of Amenhotpe 3. Clues from jar dockets from Malgata suggest that the formal accession of Amenhotpe 4 took place almost exactly half-way through the 38th year of Amenhotpe 3, at the very beginning of the 7th month.

A curious iconographic detail

J. R. Harris

In three scenes depicting significant moments of the *sed*-festival, Amenhotpe 3 is shown with the white crown and a diadem composed of a falcon with a uraeus instead of just a uraeus. This also occurs on the Gayer-Anderson block and on several talatat from Karnak East, featuring Amenhotpe 4 with these insignia affixed to either the red or the white crown. This would seem to imply that the festivals were related. The falcon does not have a sun-disk or crown which suggests that it was not Ra-Harakhty, but either Harakhty or simply Horus. Perhaps the insignia is visible confirmation that the king is the living image of Harakhty on earth.

The Near Eastern Collection through Egyptian eyes

Tine Bagh

The Near Eastern collections of the National Museum in Copenhagen have recently been re-installed. The author was instrumental in the work and here introduces a number of objects which are of particular relevance for those interested in ancient Egypt, either because they were actually made in Egypt, or because they drew their inspiration from that country.

A disputed plant

Annie Vedelsby

The Egyptians were strangely unconcerned with accurate rendering of plants, and since classical antiquity attempts at identifications have by no means been straightforward. Having collected seeds from a plant the appearance of which was familiar to her from ancient Egyptian paintings, the author proceeded to sow them at home and nurture the seedlings. She has now identified it as *Cynanchum acutum* (stranglewort).

Mosaics, pilgrims and the higher vision of Sinai in the 6th century

Ole Herslund

This article presents the relation between the Christian pilgrims to Sinai in Late Antiquity and their perception of landscape, architecture, myth and ritual. The movements of the pilgrims, following in the footsteps of the prophets before them, were determined by a number of visual and material markers which together led them to a promise of a personal transfiguration through the acquisition of higher divine vision.

Papyrus udgives af
Dansk Ægyptologisk Selskab
c/o Carsten Niebuhr Afdelingen
Københavns Universitet Amager
Snorregade 17-19
2300 København S

Hjemmeside
www.daes.dk

DÆS e-mail
post@daes.dk

Papyrus e-mail
lise@mannique.org

Bestyrelse

Torben Holm-Rasmussen (formand)
Elin Rand Nielsen (næstformand)
Pia Adamsen (sekretær)
Tine Bagh
Diana Barfod
Paul John Frandsen
Lise Manniche
(Papyrus-repræsentant)
Birte Schoen (kasserer)

PAPYRUSredaktion

Lise Manniche (ansv.)
Bo Dahl Hermansen
Annette Kjølby
Annette Lerstrup
Elin Rand Nielsen
Anne Zeeberg

Grafisk medarbejder

Merete Allen Jensen/GangArt

Tryk

P.E. Offset, Varde
Papyrus udgives med støtte fra
Kulturministeriets Tidsskriftstøtte-
udvalg.

Eftertryk kun tilladt med skriftlig
tilladelse fra redaktion og forfattere.
Indlæg modtages gerne. Bortset fra
det redaktionelle stof dækker bla-
dets indhold ikke nødvendigvis
redaktionens holdninger, da Papy-
rus også er åben for debat.

ISSN 0903-4714

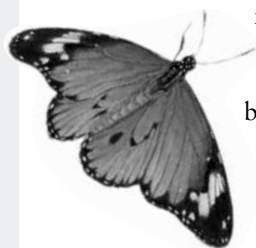
Omslagsbilleder: Landskabet om-
kring Sinai-bjerget. (Til Ole Hers-
lunds artikel om Sinai-bjergets
højere syn. Foto Kurt Hellemose).
En omdiskuteret plante. (Tegning
Annie Vedelsby).
Akhenaten på *talatat* i Luxor-mu-
seet, pt ikke udstillet. (Til J. R.
Harris' artikel om en kuriøs, ikono-
grafisk detalje. Foto LM).

Redaktionelt

Selv om der er mange undtagelser lader det til, at ægyptiske kongers *sed*-fester i princippet blev fejret efter 30 års regering og derpå gen-
taget efter fire og derpå tre års forløb. Tidspunktet for de *sed*-fester,
der blev fejret af Amenhotpe 3. og hans søn, Amenhotpe 4., er af afgø-
rende betydning både kronologisk og i forbindelse med tronfølgen. I
dette nummer præsenterer **J. R. Harris** nye, mere præcise resultater af
sin granskning af vinkrukkepåskrifter fra Malgata. Under arbejdet
stødte han yderligere på en kuriøs variation i begge kongernes insig-
nier, som de bæres ved denne lejlighed, hvilket krævede en kortere,
opfølgende artikel. Ingen detalje i Amarna-tidens billedprogram er for
lille til at være af betydning i den store sammenhæng i denne fascine-
rende periode af Ægyptens historie.

Vi er meget privilegerede at have adgang til så meget original, antik
kunst på museerne i København, og nye tiltag stimulerer stadig inter-
essen. I sommeren 2005 præsenterede Nationalmuseet sin fine nyop-
stilling af den nærorientalske samling. Primus motor i arbejdet var
Tine Bagh, som her skriver om nogle af de genstande, der har særlig
relevans for Ægypten, enten fordi de er "made in Egypt", eller fordi de
er inspirerede af Ægypten.

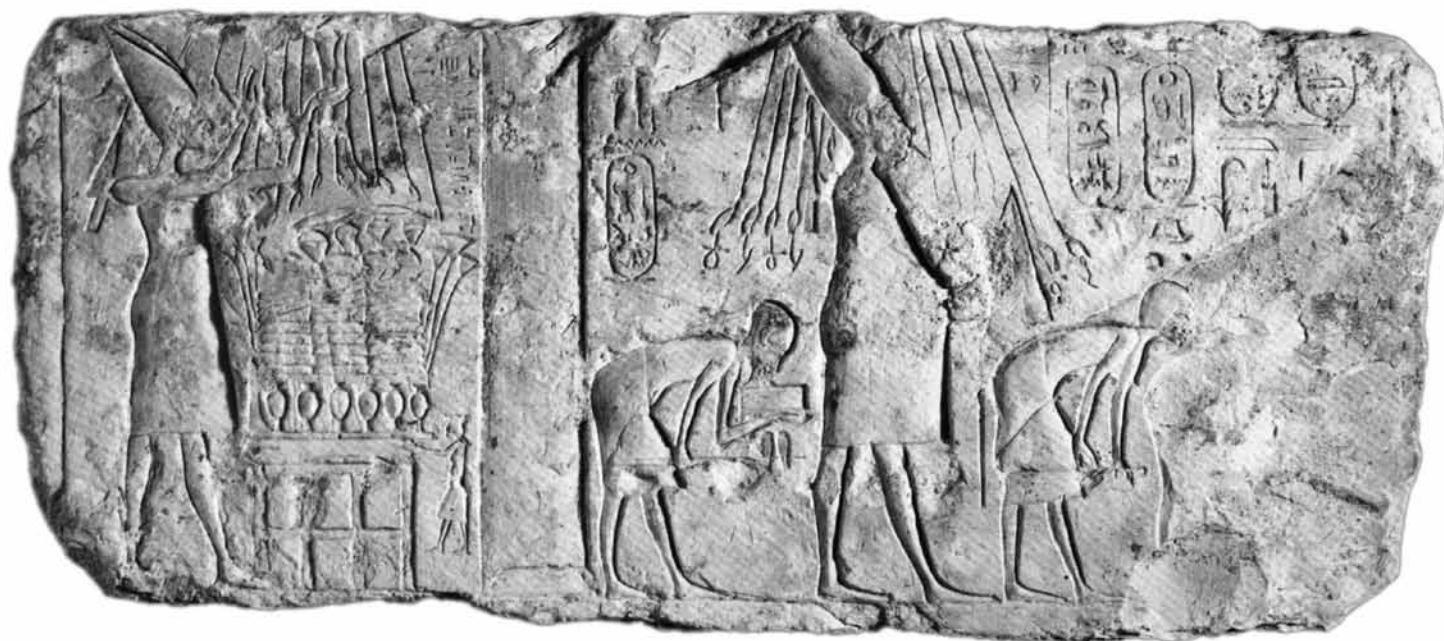
Annie Vedelsby arbejder til daglig som konservator på Zoologisk Mu-
seum, men har en mangeårig passion for Ægypten. I et tidligere num-
mer af Papyrus informerede hun os om skarabæer.

Denne gang gælder det en meget omdiskuteret
plante, der hyppigt afbildes i ægyptisk kunst ikke
blot i forbindelse med fødsler (og det, der går forud),
men også som kisteudsmykning. Er det en konvol-
volus? eller slangerod? eller en snerle? eller noget
helt fjerde? Forfatterens egne smukke farveillustra-
tioner må vi desværre nøjes med at se i sort/hvid.

Papyrus bringer undertiden artikler, der drejer sig om det koptiske
Ægypten, og redaktionen fik nys om, at **Ole Herslund** havde skrevet en
interessant eksamensopgave om det hellige landskab omkring Skt.
Katarina-klostret på Sinai. Adskillige DÆS-medlemmer har besøgt
klostret, ja endda gået hele den lange vej op til toppen af Gebel Musa,
og det er fascinerende at opleve ruten set med de troende pilgrimmes
øjne. Der er fotoforbud i kirken, så billederne til artiklen er hovedsa-
gelig fra ældre publikationer – men det storslåede landskab på Sinai-
halvøen er heldigvis frit for alle.

LM

Amenhotpe 4.s tronfølge

J. R. Harris

Lige siden Griffith først publicerede Gayer-Anderson-blokken [fig 1],¹ har der været rejst visse spørgsmål angående Amenhotpe 4.s *sed*-fest, som han fejrede i Karnak. Hvornår fandt den sted, og hvad var dens berettigelse? Var den også, og måske i første række, en fest for Aten, og/eller var den usædvanlig i andre henseender? Og var den på nogen måde relateret til Amenhotpe 3.s *sed*-fester? Der er stadig ikke definitive svar på nogen af disse indbyrdes sammenhængende problemer, men der er nu mulighed for at overveje en forbindelse med Amenhotpe 3. på et mere solidt grundlag. For det første er det ikke længere muligt at holde fast ved, at Amenhotpe 4.s *sed*-fester faldt sammen med hans fars, således at Karnak-festen svarede til Amenhotpe 3.s første fest i hans 30. regeringsår.² Ikke blot har den argumentation for en længere samregering, som dette ville forudsætte, nu mistet enhver troværdig-

hed, men der er intet konkret vidnesbyrd om, at Amenhotpe 4./Akhenaten efter festen i Karnak afholdt flere *sed*-fester hverken i el-Amarna eller andetsteds. For det andet, hvor det hidtil har været vanskeligt at etablere en forbindelse baseret på, at Amenhotpe 4. fortsatte rækken af sin fars fester, underforstået at Karnak-festen svarede til hvad der ville have været Amenhotpe 3.s 4. *sed*-fest, hvis han havde levet til sit 40. regeringsår,³ er det nu muligt at bekræfte dette på ganske overbevisende måde.

Amenhotpe 3.s *sed*-fester

Krukkepåskrifter fra paladsanlægget i Malgata angående vin og andre varer, som siges at være bragt til veje til Amenhotpe 3.s tre *sed*-fester, viser, at disse fester fandt sted i regeringsårene 30, 34 og 37 – og den første fest i år 30 bekræftes yderligere i kongens tempel i Soleb i Nubien, på forskellige fragmenter

fra kongens dødetempel, i dødetemplet tilhørende kongens konsulent, Amenhotpe søn af Hapu, samt i Khaemhets og Kheruefs grave (TT 57 og 192).⁴ Forslaget⁵ om at festerne i realiteten spændte over årsskifterne 29/30, 33/34 og derpå 37/38 er uholdbart af en meget enkel grund, der synes at have været overset: festens sidste dag, og dermed overgangen til et nyt regeringsår, faldt på 3. *shemu* 2 (den 2. dag i den 3. måned af årstiden *shemu*), tre fulde måneder inden vinhøsten [fig. 2], hvilket på denne tid sædvanligvis lå i 2. måned af årstiden *akhet*.⁶ En fest, der fejredes ved årsskiftet 29/30 kunne derfor ikke have anvendt vin fra år 30, da en sådan ikke ville have været klar før tidligst tre måneder senere. Med andre ord må de tre *sed*-fester i årene 30, 34 og 37 i hvert enkelt tilfælde have været fejret *efter* den årsgang, som vinen kom fra og dermed ved slutningen af regeringsåret. At festens sidste dag faldt på 3. *shemu* 2 fastslås uden nogen tvivl i en tekst i dødetemplet tilhørende Amenhotpe søn af Hapu (1837.9-11),⁷ og det vil være enten denne dag, eller snarere den følgende 3. *shemu* 3, der vil være årsdagen for tronbestigelsen. Den alternative mulighed at årsdagen faldt på et tidspunkt indenfor *sed*-festen kan ikke ganske udelukkes, men er noget usandsynlig; under alle omstændigheder svækker den ikke

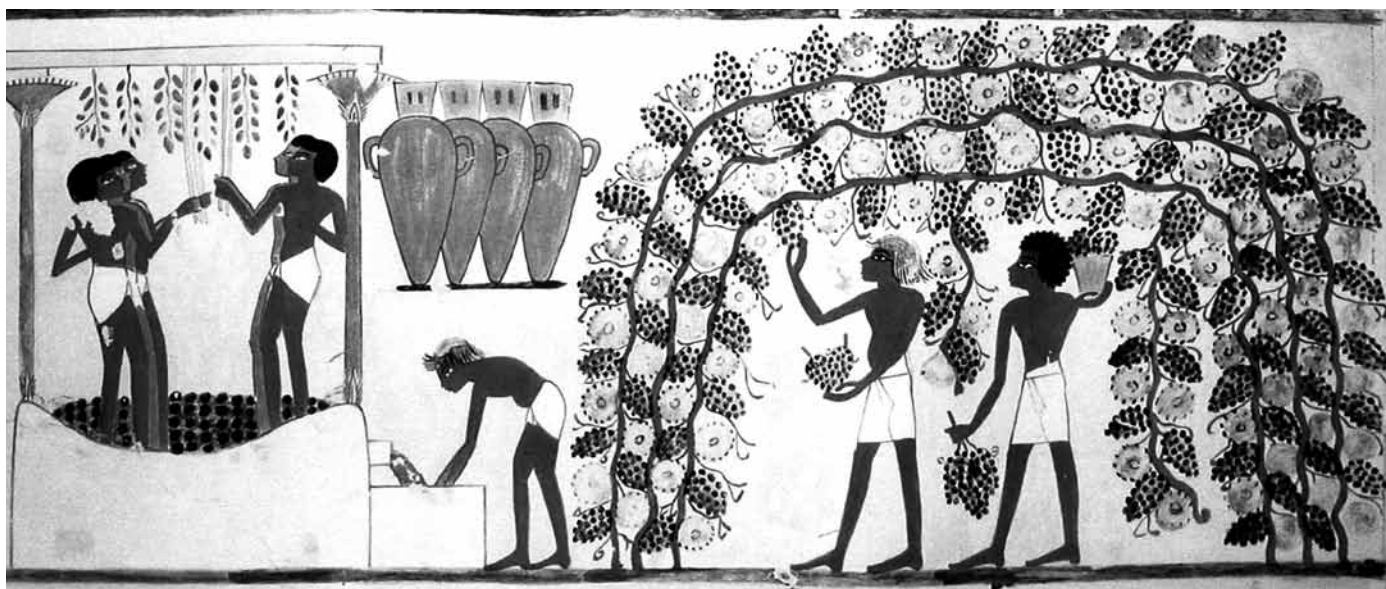
den konklusion, at festens varighed på omkring en måned fra 2. *shemu* 1 til 3. *shemu* 3 ikke kan have gået forud for vinhøsten. Hvis Amenhotpe 3.s regeringsår således begyndte i 3. *shemu* 3, er det højest registrerede årstal for ham de første to af de fem skuddage i år 38, der står mellem 4. *shemu* 30 og 1. *akhet* 1, selv om vinkrukkepåskrifter fra år 38 må være mindst en måned senere end dette.⁸ Hvor meget længere ind i sit 38. regeringsår han levede, kan man kun gisne om, og skønt det ikke er umuligt, at han overlevede indtil begyndelsen af år 39, er der ikke fundet nogen som helst krukkepåskrifter fra det år, hvilket antyder, at det ikke var længe. På den anden side findes der krukkepåskrifter fra et år 1, formentlig under Amenhotpe 4., som på dette tidspunkt havde taget sin fars plads.⁸

Amenhotpe 4.s tronbestigelse og tronfølge

Amenhotpe 4.s tronbestigelse faldt på et tidspunkt indenfor perioden 1. *peret* 1 til 1. *peret* 8, men kan ikke for indeværende præciseres nærmere.⁹ Denne usikkerhed berører ikke beregningerne nedenfor, men de kan være relevante i forbindelse med, om datoen var reel eller "ideel", og derfor med om hvorvidt der var selv en nok så kort samregering. Erkendelsen af, at den hieratiske påskrift på kile-

Fig. 1 Gayer-Anderson-blokken. (Fra Vassilika, *Egyptian Art*, ill. s. 61).

Fig. 2 Scene fra vinhøsten med forseglede vinkrukker. (Fra N. Davies, *Egyptian Paintings I*, pl. xlviii).

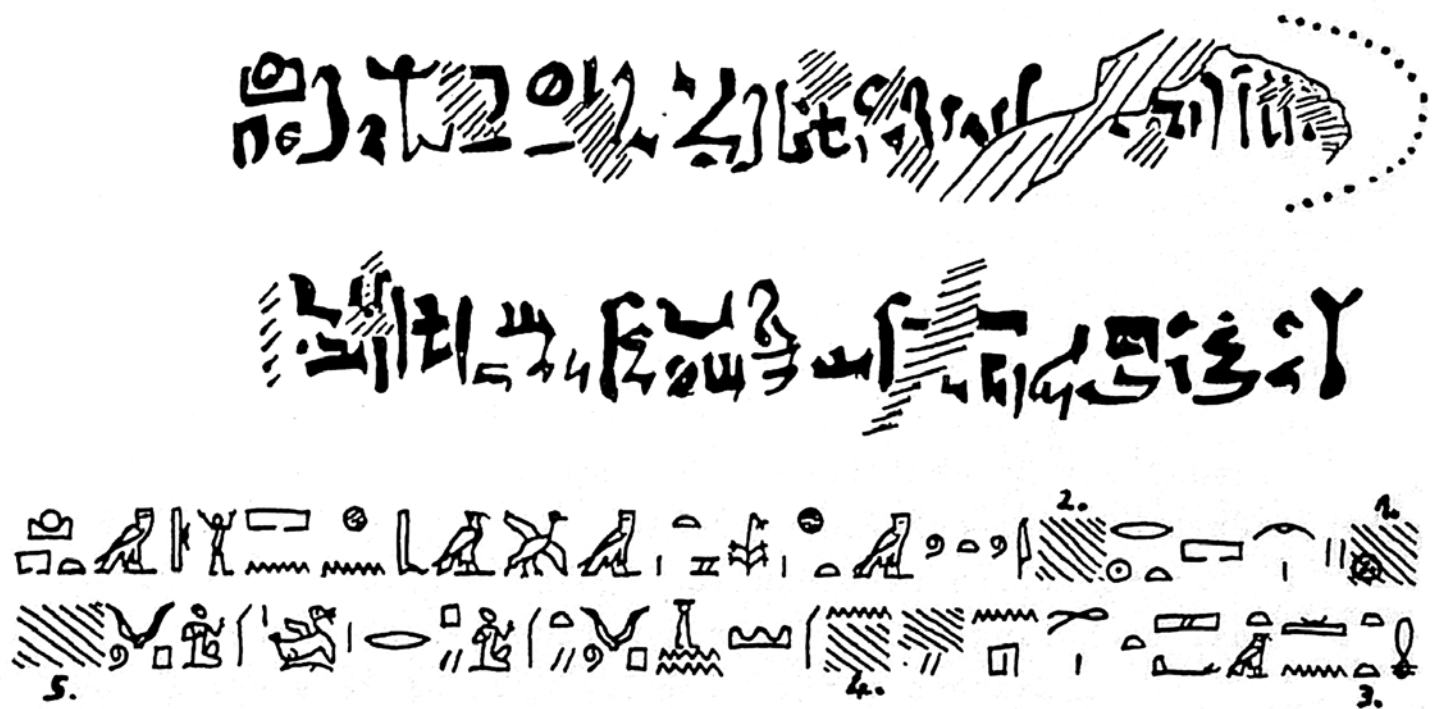

Fig. 3 Krukkepåskrift på EA 27. (Fra Fritz, SAK 18, 1991, s. 212).

skriftbrev EA 27 fra Amarna-arkivet [fig. 3] skal læses som år 2, 1. *peret* X (måske 1. *peret* 9), er af afgørende betydning her.¹⁰ Brevet stilet fra Tushratta, konge over Mitanni, til Amenhotpe 4. mens hoffet stadig sad i Theben, henviser til statuer, som var blevet stillet i udsigt af den afdøde Amenhotpe 3. som en del af brudeprisen for Tadukhepa, hans mitanniske "hustru" fra år 36 eller tidligere (EA 23), der nu var hans søn og efterfølgers "hustru". Omstændighederne bekræfter, at Amenhotpe 4. på dette tidspunkt, blot et år efter at han var kommet på tronen, allerede regerede alene og havde arvet Tadukhepa, hvilket begrænser en hvilken som helst samregering til et tidspunkt indenfor denne margin. Den maksimale periode viser sig faktisk at kunne reduceres yderligere, når man tager baggrunden for modtagelsen af brevet i betragtning – selv hvis man antager, at det fik sin påskrift, så snart det var ankommet.

Selve brevet må have rejst fra Mitannis hovedstad Waššukani til Theben, en afstand på omkring 2.250 km, og forinden må de omdiskuterede, underlødige statuer have tilbagelagt den samme rejse i modsat retning, men i en karavanes langsommere tempo. Inden dette må et brev have været sendt til den nye konge med en påmindelse om hans fars løfte, måske i forbindelse med hans tronfølge, og dette ville have været som svar på nyheden fra Ægypten om, at Amenhotpe 3. var død. Der er ble-

vet gjort beregninger over den hastighed, som budbringere bevægede sig med på forskellig vis, både med henvisning til samtidige tekster og relevante paralleller, hvoraf det fremgår, at den omtalte rejse i gennemsnit ville have taget mellem 35 og 45 dage med stridsvogn og noget mere end 55 dage med en langsommere karavane.¹¹ Dette giver en samlet tid på $5\frac{1}{2}$ til $6\frac{1}{2}$ måned til de fire rejser, eller muligvis lidt mindre, hvis nyheden om Amenhotpe 3.s død blev sendt af sted som stafet med eksprespost, dvs stridsvogn med udskiftning af hestene, hvilket kunne have ladet sig gøre på 30 eller endda 25 dage. Disse tal tager dog ikke højde for dårligt vejr, hvilket kunne have haft en indflydelse i begyndelsen af vinteren, eller for den tid, der kunne gå mellem rejserne (muligvis 10 eller flere dage), ej heller for andre forsinkelser, såsom at få statuer færdige eller i forbindelse med Amenhotpe 3.s 70 dage lange begravelsesforanstaltninger.

Indenfor den absolut minimale tid ville hele den foreslåede sekvens derfor have taget så meget som 5 måneder, men efter alt at dømme længere, således at en samregering højst kunne have varet 7 måneder, med den tillægsklausul at Amenhotpe 3. senest må være død hen imod slutningen af den første måned af sit 39. regeringsår. Som en følge heraf må Amenhotpe 4.s tronbestigelse derfor sættes til Amenhotpe 3.s 38. regeringsår, hvad enten det foregik efter farens død eller ved begyndelsen af en samregering af

få måneders varighed. En samregering, der begyndte i år 37, ville have været allermindst 9-10 måneder, dvs indtil og inklusive 2. *akhet* i år 38, mens en samregering, der begyndte i år 39, ville forudsætte, at Amenhotpe 3. levede videre i 6 måneder eller mere i det år, inklusive tidspunktet for vinhøsten, hvorfra der ikke er en eneste krukkepåskrift, der kan tilskrives ham. Argumenterne for og imod en samregering på blot få måneder står mere eller mindre lige: Amenhotpe 3. kan godt have levet videre det meste af året efter vinhøsten i år 38, eller han kan lige så godt være afgået ved døden kort efter at årgangen blev fyldt på krukker. Der ligger et muligt stikord til en samregering i Amenhotpe 4.s tronbestigelsesdato. At rækken af dateringer fra 1. *peret* 1-8 omfatter Nehebkau-festen, der rangerede som en anden "nytårsdag" om efteråret,¹² er sandsynligvis mere end et sammentræf og kunne være et tegn på, at man bevidst havde valgt en heldig dag (dvs 1. *peret* 1); og hvis dette var tilfældet, er den mest sandsynlige anledning begyndelsen af en samregering. Hvad der imidlertid er vigtigt er, at Amenhotpe 4.s tronbestigelse, tæt på eller ved begyndelsen af 1. *peret*, må henføres til Amenhotpe 3.s 38. regeringsår, omkring halvt inde i det. Det betyder, at hans 3. regeringsår begyndte på et lignende tidspunkt af det, der ville have været hans fars 40., og at den 4. *sed*-fest, der skulle holdes i dette år, ville være faldet i den 6. måned af Amenhotpe 4.s 3. regeringsår. En sammenhæng mellem denne tænkte fest og den, der rent faktisk blev fejret i Karnak, er derfor realistisk, ej heller kommer den i modstrid med nogen observerede kendsgerninger, mens den på samme tid giver en forklaring på den unormale timing af Karnak-festen.

Sed-festen i Karnak

Den *sed*-fest, der blev afholdt i Karnak, kan ikke dateres uafhængigt eller ved at regne tilbage fra en senere lejlighed, da der ikke er noget konkret bevis på, at den nogensinde blev gentaget. At den fandt sted inden Amenhotpe 4. blev til Akhenaten (i det første kvartal af hans 5. regeringsår) ligger fast, samtidig med at Nefertitis tilstedeværelse som "stor kongelig gemalinde" (første gang hun viser sig noget sted) medfører, at det tidligst foregik ved slutningen

af det 2. år eller ved begyndelsen af det 3. Dette passer med den proportionelle fordeling af daterbart materiale fra før og efter festen, dvs fra begyndelsen af regeringen til tidspunktet for festen og fra festen til det tidspunkt, hvor hoffet flyttede til el-Amarna, og den markante dokumentation fra blokkene fra kongens byggeri i Karnak (*talatat*) peger i samme retning, selv om den er indirekte.¹³

Festlighederne fortolkes almindeligvis som en *sed*-fest (den første) for Amenhotpe 4, men det er for nylig blevet foreslået, at de har et anstrøg af andre kongelige ceremonier.¹⁴ Hvorvidt den også var en fest for Aten som "overkonge" eller ej diskuteres stadig, selv om de fleste nu er tilbøjelige til at godtage tanken.¹⁵ At den i det mindste formelt var en *sed*-fest kan vel ikke benægtes, om ikke andet så på grund af henvisningen til *p³ hb-sd tpy n hm.f*, "hans persons første *sed*-fest" på et fragment fra Karnak. Det er ligeledes vanskeligt at komme uden om den slutning, at det også på sin vis var en *sed*-fest for Aten, set i lyset af proklamationen af Ra-Harakhty-Atens didaktiske navn i to kartoucher som en konges og manifestationen af solskivens nyetablerede, ikonografiske form med stråler. Om der faktisk lå mere i det, er et åbent spørgsmål, da de fleste af de foreslåede overtoner på ingen måde ville være upassende ved en *sed*-fest, især en, der kunne have inkorporeret historiske elementer, ligesom Amenhotpe 3. tidligere havde udført ting i overensstemmelse med gamle skrifter (1867.15). Hvorom alting er, var det tydeligvis ikke en helt almindelig *sed*-fest (hvis der overhovedet fandtes en sådan), og det kan være relevant for, hvor længe den varede.

Årsagen til en *sed*-fest på dette tidspunkt er indtil nu mest blevet diskuteret med henblik på Amenhotpe 4.s mulige alder eller et specielt stadium i udviklingen af Aten, dvs at det var enten den ene eller den anden eller begges 30-årsfest.¹⁶ Den væsentligste indvending mod forslaget om, at Amenhotpe 4.s 30-års fødselsdag i princippet kunne have været anledningen til sådan en fest er, at ægypterne kun havde ringe eller slet ingen interesse i folks faktiske alder, udtrykt i præcise år, men mere alment for et stadie på livets vej. Prins Amenhotpes alder og fødselsdag ville næppe have været af påfaldende

interesse, især da han, indtil hans ældre bror Thutmose døde, ikke var tronfølger, og disse oplysninger er måske ikke engang blevet bevidst noteret ned; ej heller er der noget bevis for, at en trediveårig periode var af nogen særlig betydning i relation til en persons naturlige levealder, i modsætning til længden af en konges regering. Endvidere ville en fest i forbindelse med hans 30-års fødselsdag medføre, at prins Amenhotpe ville være født i Amenhotpe 3.s 10. regeringsår (og hans storebror endnu tidligere), og at han ville have været omkring 44, da han døde. Det er af større betydning, at han allerede ville have været 30 år gammel, da Nefertiti første gang dukker op som "stor kongelig gemalinde", og 31 da deres ældste datter Meritaten blev født – hvilket ville forudsætte, at han havde haft andre "hustruer" og børn forinden (selv om dette ikke ville komme som en overraskelse).

Hvis der forelå en 30-års fest for Aten, som mindedes en reel fase i gudens udvikling, ville forudsætningen igen være, at der skete noget skelsættende i Amenhotpe 3.s 10. regeringsår, men det er der hverken direkte eller indirekte tegn på. Faktisk er højdepunktet i festen præsentationen af Ra-Harakhty-Atens didaktiske navn i to kartoucher, og som jeg har forsøgt at vise i et tidligere nummer af Papyrus (2005/01), var dette intet mindre end Amenhotpe 3.s ultimative apoteose fra delaspektet (*Nbm³t-r^c*) *itn thnw*, "den glitrende solskive/Aten" til guden selv. En gunstig anledning til sådan en forvandling ville være på tidspunktet for den 4. *sed*-fest beregnet for Amenhotpe 3., og det er ikke umuligt, at der allerede var blevet lagt visse planer desangående inden hans død.

Forberedelserne til *sed*-fester

Forberedelserne til en *sed*-fest ville have taget adskillige måneder, og endnu længere hvis de også involverede byggeri, som med Amenhotpe 3.s første fest i Malgata og også ved Karnak-festlighederne. Da han afgik ved døden sidst i regeringsår 38 eller i begyndelsen af år 39, ville Amenhotpe 3. og hoffet have overvejet hans *sed*-fest i år 40 og havde sandsynligvis allerede foretaget de første skridt. Kukkepåskrifter fra Malgata med år 28 og 29 beviser sammen med nogle få fra tidligere år¹⁷ kun, hvad der er at

forvente: at der var aktivitet på stedet et godt stykke inden *sed*-festen i år 30. En enkelt tilbageværende påskrift, der omtaler vin fra år 29 og den 1. *sed*-fest,¹⁸ er dog nok til at vise, at man allerede var i gang med at fouragere halvandet år eller mere i forvejen. Ligeledes antyder en stele i Sinai, dateret til år 36, 2. *peret* 9,¹⁹ at den 3. *sed*-fest i år 37 også lå på skrivebordet omkring et og et kvart år inden den faktisk fandt sted. Samtidig må beslutningen om at afholde en fest i Karnak og at give sig i kast med et dertil knyttet byggeprogram være taget meget hurtigt efter Amenhotpe 4.s formelle tronbestigelse, og i hvert fald inden udgangen af hans 1. regeringsår, så det er endda muligt, at tanken om at holde en fest i Karnak med alt hvad denne beslutning medførte stemte nøje overens med de hensigter, Amenhotpe 3. selv havde haft. I denne forbindelse kan det være af yderligere vigtighed, at en kuriøs detalje i kongeikonografien [fig. 4], som ikke synes at have nogen parallel, er fælles for visse afbildninger af Amenhotpe 3.s *sed*-fester og Karnak-festen (se nedenfor s. 12-17). At Karnak-festen i realiteten var en fortsættelse af Amenhotpe 3.s *sed*-fester er under alle omstændigheder en slutning, som det er svært at komme uden om,²⁰ idet den giver en mere tilfredsstillende forklaring end tidligere på det, der ellers synes at afvige fra normen.

Karnak-festens mulige varighed

Hvis slutningen af Amenhotpe 3.s 40. regeringsår, den 2. dag i den 3. måned af *shemu*, faldt halvvejs inde i Amenhotpe 4.s 3. år ved begyndelsen af den 7. måned, står spørgsmålet tilbage om hvornår og hvor længe festlighederne varede. Man ville forvente, at de formelle ceremonier blev gjort sammenfaldende med de kendte datoer for Amenhotpe 3.s fester, spredt over en måned fra 2. *shemu* 1 (eller der omkring) til 3. *shemu* 2 – hvis "at oplyse baldakinen" i realiteten var et særskilt ritual, der blev udført en måned inden den egentlige *sed*-fest. Det er dog også muligt, at Karnak-festen inkorporerede andre begivenheder, såsom proklamationen af Nefertiti som "stor kongelig gemalinde" og et ægteskabsritual eller "helligt ægteskab", der antydes i scener med det kongelige soveværelse,²¹ hvor begyndelsen af *shemu*-årstiden, hvor kornhøsten fejredes,

Fig. 4 Falke-uræus.
(Fra Vergnieux,
Recherches, s. 191
fig. 72).

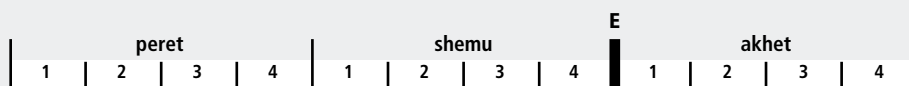

ville have været et passende tidspunkt. Det er derfor muligt, at festen strakte sig over et længere tidsrum og sågar begyndte med årsdagen for Amenhotpe 4.s tronbestigelse og “nytårsritualerne” ved begyndelsen af 1. *peret*. Spekulationerne desangående har dog ingen indflydelse på den væsentlige sammenhæng mellem de to regeringer. Indtil der dukker uigenkaldelige beviser op på det modsatte, bør det anerkendes, at Amenhotpe 4.s formelle tronbestigelse fandt sted næsten nøjagtigt halvvejs inde i Amenhotpe 3.s 38. regeringsår lige i begyndelsen af den 7. måned.

38. regeringsår
Amenhotpe 3.

V

1. regeringsår
Amenhotpe 4.

V

E = de fem skuddage

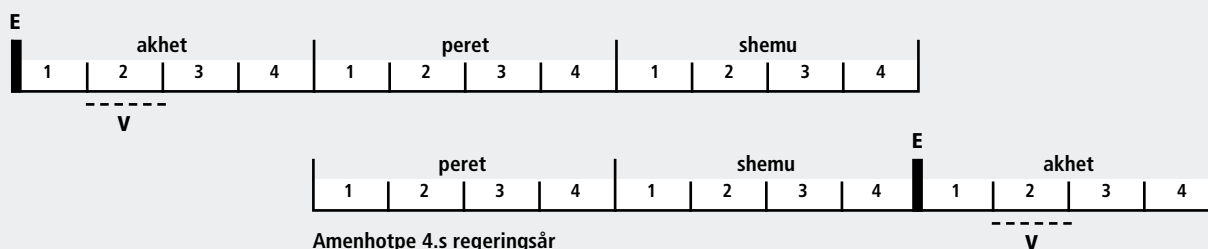
V = vin høsten i 2. *akhet*

Manetho

Ethvert forsøg på at bringe denne konklusion i overensstemmelse med oplysninger taget fra Manetho er naturligvis hasarderet. Ud af de eneste to regeringslængder, der gives i år og måneder (i stedet for bare at være rundet op eller ned), er de 36 år og 5 måneder i Josephus (og dermed Theophilus) uforenelige, og det er også ved første øjekast de 38 år og 7 måneder i den armenske version af Josephus, bevaret hos Eusebius.²² Men hvis et sted i overleveringen en oplysning om den 7. måned af år 38 under Orus (Amenhotpe 3.) blev forvansket til 38 år og 7 måne-

der, ville dette så godt som falde sammen med Amenhotpe 4.s tronbestigelse. Hvilket ikke vil sige, at sidstnævntes tronbestigelse foregik efter faderens død, men blot at længden af Amenhotpe 3.s regering med kronologiske beregninger for øje blev regnet indtil hans efterfølgers tronbestigelse, hvad enten der var en kort samregering eller ej.

Det oldægyptiske kalenderår (12x30+5 dage)

Påtegninger ("etiketter") på vinkrukker giver året for høsten, hvorimod fordelingen af potteskår refererer til konsumeringen af vinen og hvornår krukkerne blev smidt ud. Da vinhøsten i 2. *akhet* i Amenhotpe 4./Akhenatens regering faldt i den 10. måned, henimod årets slutning, er det sandsynligt, at størstedelen af vinkrukker dateret til et givet regeringsår faktisk har været åbnet det følgende år, ikke det noterede. Problemstillingen illustreres tydeligt af de officielle datoer på grænsestelerne i el-Amarna. Ud af de fire begivenheder, der referes til, er kun den sidste (tilføjes af kolofonen på to af de senere steler, dateret til år 8, 4. *akhet* 30) senere end vinhøsten, blot omkring 2 måneder. De øvrige tre daterede begivenheder falder alle inden vinhøsten: den kongelige tilsynkomst og proklamering noteret på de tidligere steler fra år 5, på 4. *peret* 13, samme kongelige aktivitet noteret på de senere steler fra år 6, ligeledes på 4. *peret* 13, og den følgende gentagelse af den kongelige ed, også noteret på de senere steler, på 1. *peret* 8

i år 8. Det betyder, at hvis der var nogen fester forbundet med nogen af eller alle disse formelle begivenheder, kunne kun den sidste, kolofonens tilføjelse på 4. *akhet* 30 i år 8, være blevet fejret med en skål med vin fra samme regeringsår. De tre vigtigste begivenheder måtte nødvendigvis være blevet fejret med vin fra forrige års høst, nemlig fra henholdsvis regeringsår 4, 5 og 7. Yderligere et eksempel ses i den dato, der knyttes til begivenheder vist i tre privatgrave i el-Amarna, angivet som år 12, 2. *peret* 8 i Huyas grav og som år 12, 2. *peret* X i Meryra 2.s grav, hvilket ville være omkring 8 måneder inden vinhøsten. Igen er det indlysende, at de omtalte festligheder vil have anvendt vin fra årgang 11 året før.

På et mere generelt plan bør man erindre sig dette forhold, når man drager nogen konklusioner fra tabeller med potteskår som for eksempel dem i E. Hornung (*op. cit.*, s. 82) og R. Krauss (*loc. cit.*, s. 235). Der skal ikke på dette sted forsøges en fortolkning af de forskellige citerede beregninger, men det

E = de fem skuddage ('epagomenal days') hvor Osiris, Horus, Seth, Isis og Nephthys blev født. Her står de ved begyndelsen af det år, der begyndte den 1. *akhet* 1.

V = vinhøsten i 2. *akhet*

kan være nyttigt at notere sig, at de to højeste antal af potteskår fra midtbyen, år 9 og år 14, formodentlig peger frem mod begivenheder de følgende år, år 10 og år 15, og at tallene for Maru-Aten, ifald de også peger fremad, synes at antyde aktivitet fra år 7, med et højdepunkt i årene 10 og 11, fulgt af et hul i årene 14-15.

Bemærk at dette forbehold kun angår vin, ikke andre varer, og kun regeringsår, der ubestrideligt er Akhenatens. Tal for år 1-3, hvor der usikkerhed om kongens navn, kan ikke bruges på samme måde, da de teoretiske tronbestigelsesdatoer for de tre personer, der kunne være involveret (Smenkhkara, Nefernefruaten og Tutankhaten) endnu ikke er bekendte.

Noter

- ¹ F. Ll. Griffith, *JEA* 5, 1918, s. 61-63. Blokken blev erhvervet af R. G. Gayer-Anderson og er nu i Fitzwilliam Museum i Cambridge. Fra tid til anden er den (fejlagtigt) blevet omtalt som "Oxford-blokken". Se nedenfor s. 12 ff.
- ² Jf. især C. Aldred, *JEA* 45, 1959, s. 28-33; W. R. Johnson citeret af C. Vandersleyen, *BSFE* 111, 1988, s. 25 og igen i D. O'Connor & E. H. Kline (red.), *Amenhotep III: perspectives on his reign*, 1998, s. 91.
- ³ F. eks. J. R. Harris, *SAK* 2, 1975, s. 101 n. 20; D. B. Redford, *loc. cit.* (nedenfor n. 20); C. N. Reeves, *Akhenaten: Egypt's false prophet*, 2001, s. 96.
- ⁴ De relevante henvisninger er overskueligt sat sammen af L. M. Berman i D. O'Connor & E. H. Kline (red.), *op. cit.* (ovenfor n. 2) s. 16.
- ⁵ C. C. Van Siclen, *JNES* 32, 1973, s. 290-300. J. von Beckerath, *MDAIK* 47, 1991, s. 31-33, har allerede gjort opmærksom på den væsentlige svaghed i dette argument.
- ⁶ E. Hornung, *Untersuchungen zur Chronologie und Geschichte des Neuen Reiches*, 1964, s. 78 n. 51 og for nylig R. Krauss, *MDOG* 129, 1997, s. 227. Som det vil ses faldt vin høsten i 2. måned af *akhet* i den 4. måned af et hvilket som helst af Amenhotpe 3.s regeringsår og i den 10. måned af et hvilket som helst af Amenhotpe 4.s regeringsår.
- ⁷ Som tidligere er henvisninger til udgivelsen af hieroglyfiske tekster i *Urkunden IV* indsat som tal i teksten: side og linie (jf. *Papyrus* 2005/01 s. 25 n. 4).
- ⁸ Jf. J. von Beckerath, *Chronologie des pharaonischen Ägypten*, 1997, s. 110.
- ⁹ W. J. Murnane i *Studies in Honor of George R. Hughes*, 1977, s. 163-7; W. J. Murnane & C. C. Van Siclen, *The Boundary Stelae of Akhenaten*, 1993, s. 154-5. Sidstnævnte diskussion imødegår ganske W. Bartas argumentation i *SAK* 8 (1980) s. 41-43; jf. J. von Beckerath, *op. cit.* (ovenfor n. 8) s. 111. M. Gabolde, *D'Akhenaton à Toutankhamon*, 1998, s. 14-15 argumenterer for 1. *peret* 2 som tronbestigelsesdag.
- ¹⁰ W. Fritz, *SAK* 18, 1991, s. 207-14. Ang. dag 9 fremfor dag 5 eller 6 (Černý) se s. 212.
- ¹¹ Materialet diskuteres i detaljer af C. Kühne, *Die Chronologie der internationalen Korrespondenz von El-Amarna*, 1973, s. 105f.; se især s. 118. Det, der blev anset som en hurtig brevveksling mellem Tushratta og Amenhotpe 3. (måske til Memfis i stedet for Theben), tog omkring 3 måneder, inklusive tiden mellem de to rejser (s. 114).
- ¹² H. Frankfort, *Kingship and the Gods*, 1948, s. 103-4; R. Merkelbach, *Isisfeste in griechisch-römischer Zeit: Daten und Riten*, 1963, s. 34; J.-C. Goyon, *Confirmation du pouvoir royal au nouvel an*, 1972, s. 41-46; og jf. P. Barquet, *Le temple d'Amon-Rê à Karnak*, 1962, s. 291.
- ¹³ D. B. Redford, *JARCE* 12, 1975, s. 13 n. 9.
- ¹⁴ R. Vergnienx, *Recherches sur les monuments thébains d'Amenhotep IV à l'aide d'outils informatiques*, 1999, s. 193.
- ¹⁵ Forslaget går tilbage til B. Gunn, *JEA* 9, 1923, s. 168-70 og er blevet heftigt debatteret; se for nylig D. B. Redford, *JARCE* 17, 1980, s. 25.
- ¹⁶ Bl. a. J. A. Wilson, *The Burden of Egypt*, 1951, s. 213 og i nyere tid L. Bell, *JNES* 44, 1985, s. 292-3. J. von Beckerath, *MDAIK* 47, 1991, s. 31, er i princippet modstander af begge alternativer.
- ¹⁷ W. C. Hayes, *JNES* 10, 1951, s. 35f.; i tabel på fig. 16 (= s. 56).
- ¹⁸ M. A. Leahy, *The Inscriptions* (=Malkata IV), 1978, pl. 6 no. 59.
- ¹⁹ A. H. Gardiner, T. E. Peet & J. Černý, *The Inscriptions of Sinai²*, 1952, pl. 66 no. 211; jf. også no. 212. På samme måde rejste vesiren under Ramesses 3. mod nord for at indsamle *ntrw* (gudestandarter) til *sed*-festen den 4. *peret* 26 i år 29, en måned inden årets udgang og så meget som 12 måneder forud for den egentlige fest i år 30: *RAD* s. 55 l. 15 = P. Tur. 1880 rt. 2,18 ("strejkepapyrussen"); jf. J. von Beckerath, *MDAIK* 47, 1991, s. 31.
- ²⁰ Dette synspunkt er blevet fremsat af D. B. Redford i D. O'Connor & D. P. Silverman (red.), *Ancient Egyptian Kingship*, 1995, s. 180.
- ²¹ C. Traunecker, *BSFE* 107, 1986, s. 17-44, især s. 28f., 37f.
- ²² H. W. Helck, *Untersuchungen zu Manetho und den ägyptischen Königslisten*, 1956, s. 67.

En kuriøs ikonografisk detalje

J. R. Harris

I Kheruefs grav i Theben (TT 192), hvor der er afbildet vigtige episoder af *sed*-festen, vises Amenhotpe 3. to gange med et diadem bestående af en falk med en uræus-slange på, hvor man ville forvente uræus-slangen alene, og dette gentages i fragmenter af en lignende, men uspecificeret scene fra kongens dødetempel bag Memnon-kolosserne. Det forekommer også på blokken fra Gayer-Anderson-samlingen (se nedenfor) fra en kalkstensbygning udført af Amenhotpe 4., samt på adskillige sandstensblokke (*talatat*) fra kongens bygninger i Karnak Øst.¹

De to scener i Kheruefs grav² står ved siden af hinanden på væggen syd for døren i den vestlige kolonnade (pl. 24). Scenerne på denne del af væggen hører til den 1. *sed*-fest i år 30, mens de, der sidder nord for døren (pl. 47), omhandler den 3. i år 37 – selv om de formodentlig blev indhugget samtidig.³ Scenen til højre (pl. 41, 42) viser Amenhotpe 3. og Tiy i *sed*-fest-kostume netop som de forlader paladset, idet de ledsagende billedtekster referer til, at de kommer til syne i en eller anden særlig funktion eller i en bestemt påklædning, hvilket åbenbart er det vigtige. Kongen er iført en *sed*-fest-kappe samt den hvide krone med et bånd og omtalte insignier med falk og uræus; dronningen bærer *khat*-hovedtøjet med en enkelt uræus, hvilket i denne sammenhæng formentlig antyder en guddommelig rolle [fig. 1]. Begivenheden er ikke dateret i den ledsagende tekst, men datoen kan måske udledes af teksten

foran den pavillon, der står i nærheden (pl. 25-28). Den modstående scene til venstre (pl. 46) er slemt beskadiget og kongeparret næsten ganske ødelagt. Den viste Amenhotpe 3. og Tiy i aftenbåden, selv om teksterne også henviser til morgenbåden, der er indbefattet i den ene fremstilling [fig. 2].

Scenen er dateret til år 30, 3. *shemu* X (dagen er nu gået tabt, men må have været 1 eller 2), og sejlturen, hvor båden trækkes af hoffolk, udgør begyndelsen på rejsen for at hjembringe de *ntrw*, vist som gudestandarter, der var blevet hentet til festen, og også på en lignende rejse, der drejer sig om <dem fra> Pe (Buto).⁴ En henvisning til *h'py* 3, "den store oversvømmelse", ville simpelthen betyde, at bassinet i Birket Habu var fuldt af vand,⁵ ikke at båden blev slæbt af sted på selve floden. Til trods for, at kongens skikkelse er næsten ganske ødelagt, er falke-uræus-insignierne intakte, og det er rimeligt at antage, at kongen og

dronningen var iført det samme som i scenens pendant til højre. Blandt de bevarede scener i graven viser ingen anden samme ikonografi. Andetsteds bærer Amenhotpe 3. dobbeltkronen eller den blå krone, sidstnævnte også, når han rejser *djed*-pillen, og i alle tilfælde bærer Tiy en fyldig, tredelt paryk med to høje fjer på en lav base og har den dobbelte uræus med henh. hvid og rød krone på. Der foreligger endnu en dato, år 30, 2. *shemu* 27, på den samme del af væggen foran en fremstilling af kongen i en pavillon (pl. 25-28), hvorimod der på den

nordlige i tekster ved siden af en lignende pavillon henvises til år 37 (pl. 48-51). Man kan ikke tage for givet, at de forskellige scener er udhugget i de omtalte år, hvilket ville medføre en pause på syv år, og alle forhåndenværende oplysninger synes snarere at pege på, at arbejdet i graven først begyndte ganske sent i Amenhotpe 3.s regering, måske omkring den 3. *sed*-fest, og at udsmykningen skred frem samtidig forskellige steder og blev afbrudt samtidig, således at tilfældige dele stod ufærdige.⁶ Som det er blevet anført i anden sammenhæng,⁷ afspejler ikonografien

Fig. 1 Fra *Kheruef* pl. 42.

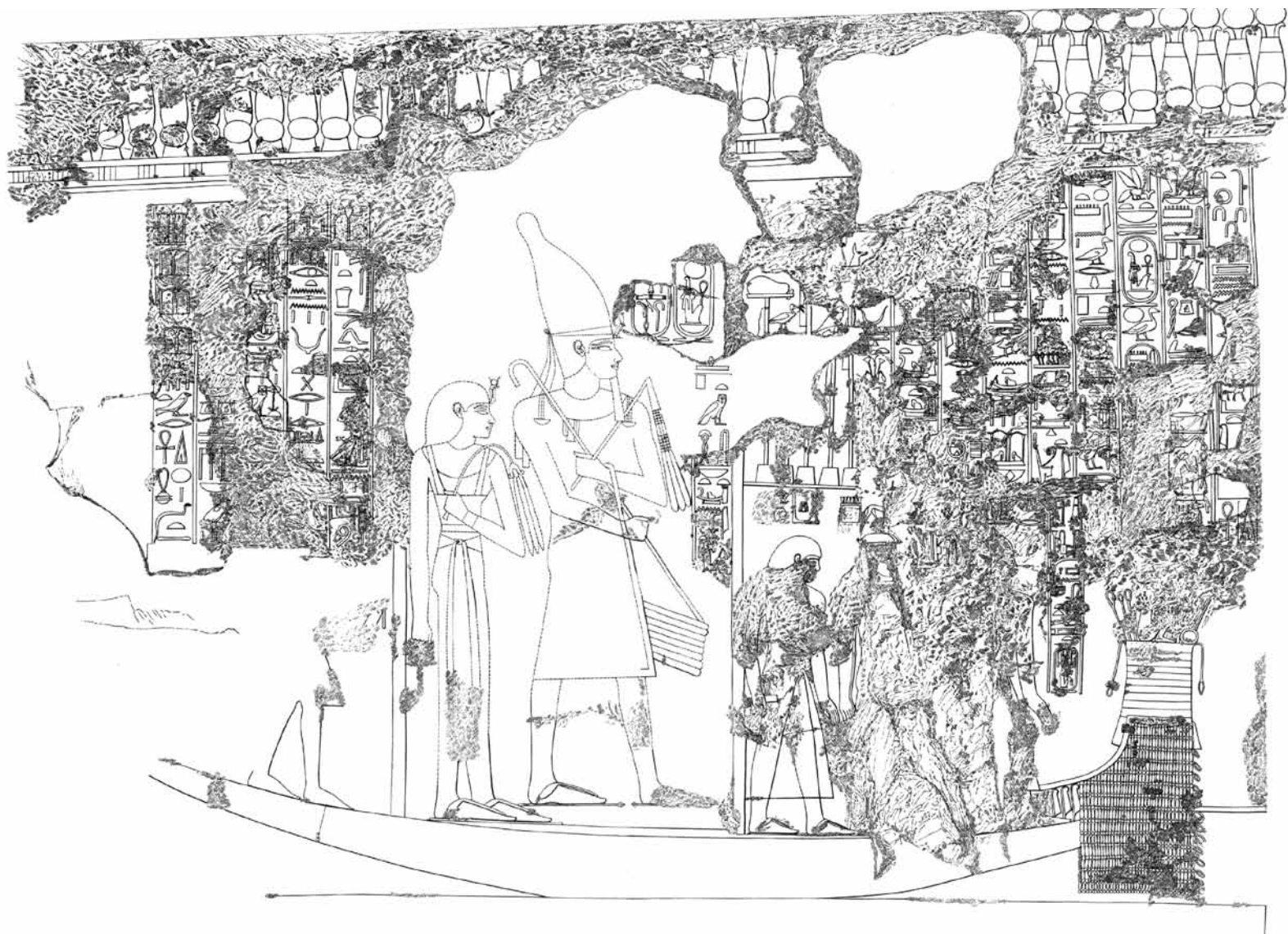

Fig. 2 Fra *Kheruef*
pl. 46.

Fig. 3 Fra *Haeny*
pl. 41.

utvivlsomt det, der var korrekt på det tidspunkt, hvor reliefferne blev udhugget, således at falkeuræus-insignerne kan tages som noget, der ville have givet mening i forbindelse med den 3. *sed*-fest, hvad enten det gik helt tilbage til år 30 eller ej, hvilket man må formode.

Det, der er tilbage af Amenhotpe 3.s dødetempel, er så fragmentarisk, at det ikke bidrager med noget væsentligt.⁸ Kongen er igen iført sin *sed*-festdragt og bærer den hvide krone med bånd og falkeuræus-insignier; dronningen er helt forsvundet, hvis hun nogensinde var med [fig. 3]. Intet antyder sammenhængen, og det er derfor umuligt at sige, om scenen svarede til nogen af dem i Kheruefs grav. Festen var efter alt at dømme den 1., men den måde kongen er afbildet på, og især tilstedeværelsen af de

Fig. 4 Fra Nofretete. Echnaton no. 15.

Fig. 5 Fra Aldred, Akhenaten and Nefertiti no. 7.

omtalte insignier, må atter være samtidig med udkastet til relieffet.

Gayer-Anderson-blokken

Ud af et stadigt voksende antal fremstillinger af Amenhotpe 4. udmærker Gayer-Anderson-blokken⁹ sig frem for de øvrige. Ikke blot er materialet kalksten, men det er langt fra sikkert, at blokken kommer fra Karnak – eller, hvis det er tilfældet, hvorfra i området den stammer. At foreslå Memfis som en mere sandsynlig oprindelse¹⁰ er uforeneligt ikke blot med omtalen af *iwnw šm^c*, dvs den thebanske region, men også af området *h^cy m 3ht n itn*, som der på andre blokke henvises til som *h^cy m 3ht n itn m iwnw šm^c*.¹¹ Det kan dog være, at den hørte til en bygning forbundet med *sed*-festen i Karnak, men rejst andet-

steds, måske i Luxor, eller et sted langs processionsvejen, der forbandt de to – eller endda i Malgata. Kongen er vist to gange: til højre står han under Atens stråler i *sed*-fest-kappe og med den hvide krone med falke-uræus-insignier. Stilen svarer til den, der kendes fra *talataterne*, og det står klart, at kongens navn oprindeligt var Amenhotpe, skønt det blev ændret siden hen.

Talataterne fra Karnak Øst

Blandt de sandstenstalatat, der er publiceret, viser to Amenhotpe 4. under Atens stråler i *sed*-fest-dragt og med den hvide krone med falke-uræus-insignier [fig. 4],¹² mens (mindst) to andre viser ham under Atens stråler, igen i *sed*-festdragt, men med den røde krone og de samme insignier [fig. 5].¹³ Der er dog

Fig. 6 Fra Vergnieux & Gondran s. 47.

andre blokke, der hverken ser ud til at vise ham lige under strålerne eller i en særlig *sed*-fest-dragt, men stadig med de karakteristiske insignier på den røde krone,¹⁴ og der er flere andre med kongen i forskellige roller og tilsyneladende også med falke-uræus-insignier. At man kunne finde flere eksempler blandt udgivne *talatat*, hvis de var gengivet i større målestok, er sikkert, og der er utvivlsomt mange andre i mængden af upublicerede blokke. Indtil videre ser det ud som om falke-uræus-insignier i Karnak forekommer sammen med den hvide krone og endnu hyppigere med den røde, som i denne sammenhæng altid er malet gul, uden tvivl for at signalere guld [fig. 6 og bagsiden].¹⁵ Insignierne er endnu ikke blevet bemærket på andre kroner. Den status, der ligger i den "røde" krone (som også er i overtal i Soleb-templet i Nubien i scenerne med Amenhotpe 3.s 1. *sed*-fest), er problematisk, men det tjener ikke noget formål at kaste sig ud i spekulationer, når der kun foreligger et så begrænset og sandsynligvis ikke repræsentativt materiale.

Hvad betyder falke-uræus-insignier?

Den uvante forekomst af falke-uræus i afbildninger af *sed*-fester fejret i Malgata og Karnak synes at antyde, at festerne havde forbindelse med hinanden, og at insignierne havde samme betydning. Falken ser ikke ud til at have nogen solskive eller krone, og uræus-slangen, som er næsten lige så stor, rejser sig fra toppen af dens hoved, hvilket lader formode, at falke-uræus ikke var Ra-Harakhty, men enten Harakhty eller ganske enkelt Horus. Både Amenhotpe 3. og Amenhotpe 4. beskrives som *s3 smsw n hr-3hty*, "ældste søn af Harakhty", førstnævnte i en indskrift på en statue af Amenhotpe søn

af Hapu (1820.10), sidstnævnte i det, der er tilbage af hans titulatur på to obeliskfragmenter, beskrevet i et tidligere indlæg i Papyrus (2005/01). Det er derfor muligt, at insignierne er en visuel bekræftelse af, at kongen er Harakhtys arving, hans levende billede (*hnty*) på jorden, ligesom Horemheb

umiddelbart efter sin kroning i Theben vendte nordpå *m hnty n hr-3hty*, "som Harakhtys billede" (2119.10).¹⁶ I denne forbindelse kan det være af betydning, at en af de to lejligheder, hvor Amenhotpe 3. vises med falke-uræus-diadem, er på sejlturen (*hnt*), hvor han og hans dronning trækkes i aften- og morgenbådene – selv om dette tydeligvis er en del af festen, der fandt sted på en af de to sidste dage, og ikke er identisk med Horemhebs rejse nordpå med strømmen som nykronet konge. Hvad der er vigtigt er denne begivenheds solære natur, som da den unge Amenhotpe 3. blev roet, eller trukket, med Tiy på den sø, der blev udgravet i år 11,¹⁷ eller da den mismodigede kong Snofru blev roet af sted på slotssøen af mandbare ungmøer (*nfrwt*) blot klædt i net, hvilket ville bringe Hathor og solguden Ras båd i erindring.¹⁸ Selv om bådritualet afbildet i Kheruefs grav henføres til den 1. *sed*-fest i år 30, var den så betydningsfuld, at den helt sikkert ville være blevet gentaget ved hver af de følgende fester for Amenhotpe 3. og formodentlig blev overført til Karnak-festen. Billedsproget fortsatte tydeligvis, som det ses i en fajanceknop med Akhenaten og Nefertiti i hver sin solbåd,¹⁹ og det er derfor sandsynligt, at der var en eller anden bådprocession, enten til vands eller til lands, måske langs processionsvejen til Luxor. Det er indlysende, at *sed*-festen i alt væsentligt var bygget op efter "moduler", og hvis man således kunne tilføje nye elementer, ville den måde, "kerneelementerne" blev udspillet på, ikke nødvendigvis være statiske.

Hvordan kunne insignierne have set ud i virkeligheden?

Et sidste punkt: hvis vi skulle antage, at dette var virkelige insignier, der faktisk blev båret af kongen i løbet af festen, er der stadig spørgsmålet om, hvordan den kunne have set ud som en tredimensionel

genstand, og hvordan den kunne være fastgjort til en krone. Her hjælper *talataterne* ikke meget, da detaljerne er for skitseagtige, men reliefferne i Kheruefs grav og fra dødetemplet viser en tilsyneladende massiv og ganske stor falk, der rager frem som en uræus, og på en eller anden måde er sat fast til et bredt bånd eller til selve kronen, uden at det dog overhovedet fremgår hvordan. I betragtning af hvor upraktisk dette arrangement var, og hvordan vægten af falken med dens uræus er fordelt, sådan at den, da den sad fast i halen, ville vælte fremad og nedad, er man tilbøjelig til at have mistanke om at det, der er afbildet som noget, der rager frem, i rea-

liteten kan have siddet sidelæns og været mere eller mindre fladt, i lavt relief. Det samme dilemma ses i den rekonstruktion, der er foreslået for epitetet *mry pth* på kronen af granitkolossen af Ramesses 2. fra Memfis (Mît Rahîna).²⁰

Oversat fra engelsk af Lise Manniche

* En tydelig falk fra en falkeuræus kan (når man ved hvad man skal se efter) tydeligt ses på den midterste blok (ATP "Old stone no." 0323 02201) helt til venstre på den nyligt rekonstruerede *talatat-væg* i Luxor-museet, der netop drejer sig om kongens jubilæum. Her bærer kongen den hvide krone. (LM)

Noter

- ¹ Jf. R. Vergniew, *Recherches sur les monuments thébains d'Amenhotep IV à l'aide d'outils informatiques*, 1999, s. 191-2 (med mindre unøjagtigheder). Den omtalte detalje blev først bemærket af A. Fakhry, *ASAE* 42, 1943, s. 492 og pl. 40.
- ² The Epigraphic Survey (C. F. Nims), *The Tomb of Kheruef: Theban Tomb 192*, 1980. Henvisninger til plancherne er indsat i artiklens tekst.
- ³ At der tilsyneladende mangler henvisninger til den 2. *sed*-fest i år 34 kunne signalere, at denne fest blev betragtet som værende mindre betydningsfuld, eller måske at Kheruef selv var mindre involveret i den.
- ⁴ Under Ramesses 3. tog vesiren nordpå næsten en måned forud for at hente *ntrw* til *sed*-festen: *RAD* s. 55 l. 15 (se ovenfor, s. 11 n. 19).
- ⁵ På den velkendte stele fra Amenhotpe 3.s dødetempel (Cairo CG 34025) hedder det, at det, der sandsynligvis er Birket Habu, havde sin *mr* fyldt med vand fra Nilen, *h'py wr* (1649.6), hvorimod *maruen* på den modsatte bred, foran Luxor, siges at have grundvand, *nwn*, i sin *mr* til enhver tid (1651.13). Som andetsteds er henvisningerne til de hieroglyfiske tekster i *Urkunden IV* med side og linie (jf. *Papyrus* 2005/01, s. 25 n. 4).
- ⁶ C. F. Nims i *Kheruef* s. 11-13; E. F. Wente, *JNES* 28, 1969, s. 275 med henvisning til D. B. Redford, *History and Chronology of the Eighteenth Dynasty of Egypt*, 1967, s. 116-17.
- ⁷ M. Gabolde, *D'Akhenaten à Toutânkhamon*, 1998, s. 110f., på side 115, i forbindelse med gravudsmykning taget som bevis på, at Athens navn blev ændret inden år 12.
- ⁸ G. Haeny, *Untersuchungen im Totentempel Amenophis III*, 1981, pl. 41 (103-5).
- ⁹ Cambridge, Fitzwilliam Museum EGA 2300.1943. Den bedste illustration er i E. Vassilika, *Egyptian Art*, 1995, no. 26.
- ¹⁰ C. Aldred, *Akhenaten and Nefertiti*, 1973, s. 97 no. 11.
- ¹¹ Cf. M. Doresse, *Orientalia* 24, 1955, s. 113f., på side 121-6.
- ¹² R. Vergniew, *op. cit.* (ovenfor n. 1) s. 191 fig. 72; udstillingskata loget *Nofretete. Echnaton*, 1976, no. 15.
- ¹³ C. Aldred, *op. cit.* (ovenfor n. 10) no. 7; Luxor Museum Catalogue, 1979, no. 144.
- ¹⁴ D. B. Redford, *Akhenaten*, 1984, s. 128 fig. 7.17; R. Vergniew & M. Gondran, *op. cit.* (nedenfor n. 15) s. 47.
- ¹⁵ R. Vergniew & M. Gondran, *Amenophis IV et les pierres du soleil*, 1997, s. 47.
- ¹⁶ Modsat Gardiners note (*JEA* 39, 1953, s. 20 n. 3a) er dette den eneste mulige oversættelse. Det er et spørgsmål om leksikografi, ikke om grammatik: trods ordets oprindelige betydning er der ingen tvivl om, at det i 18. dynasti alene henviser til kongen selv som gudens levende billede på jorden (f. eks. 1676.2) eller til et guddommeliggjort aspekt (eller en specifik kultstatue) af kongen som sit eget levende billede (f. eks. 1748.8; 1750.5; 1960.4).
- ¹⁷ 1737 (579): NB er udeladt i l. 15; cf. J. R. Baines, *AcOr* 37, 1976, s. 15-16, og i D. O'Connor & E. H. Kline (red.), *Amenhotep III: perspectives on his reign*, 1998, s. 291.
- ¹⁸ P. Westcar 5,3; cf. P. Derchain, *RdE* 21, 1969, s. 19-25 – og, med henvisning til Amenhotpe 3., C. Traunecker, *BSFE* 107, 1986, s. 26.
- ¹⁹ J. R. Harris, *MNCG* 33, 1976, s. 78-84. Knoppen er nu i Ny Carlsberg Glyptotek ÆIN 1791: M. Jørgensen, *Ægyptisk kunst fra Amarnaperioden*, 2005, no. 16.
- ²⁰ L. Habachi, *Features of the Deification of Ramesses II*, 1969, s. 37.

Nyopstillingen på Nationalmuseet af **Den nære Orient** – set med ægyptiske briller

Den 10. juni i år åbnede Nationalmuseet dørene for nyopstillingen af samlingerne fra Den nære Orient, efter at de havde tilbragt mere end 10 år i magasin. Det var den sidste del af de nyopstillinger, som var begyndt med Ægypten, Grækenland og Rom i 1992, og Cypern i 2003.

Tine Bagh

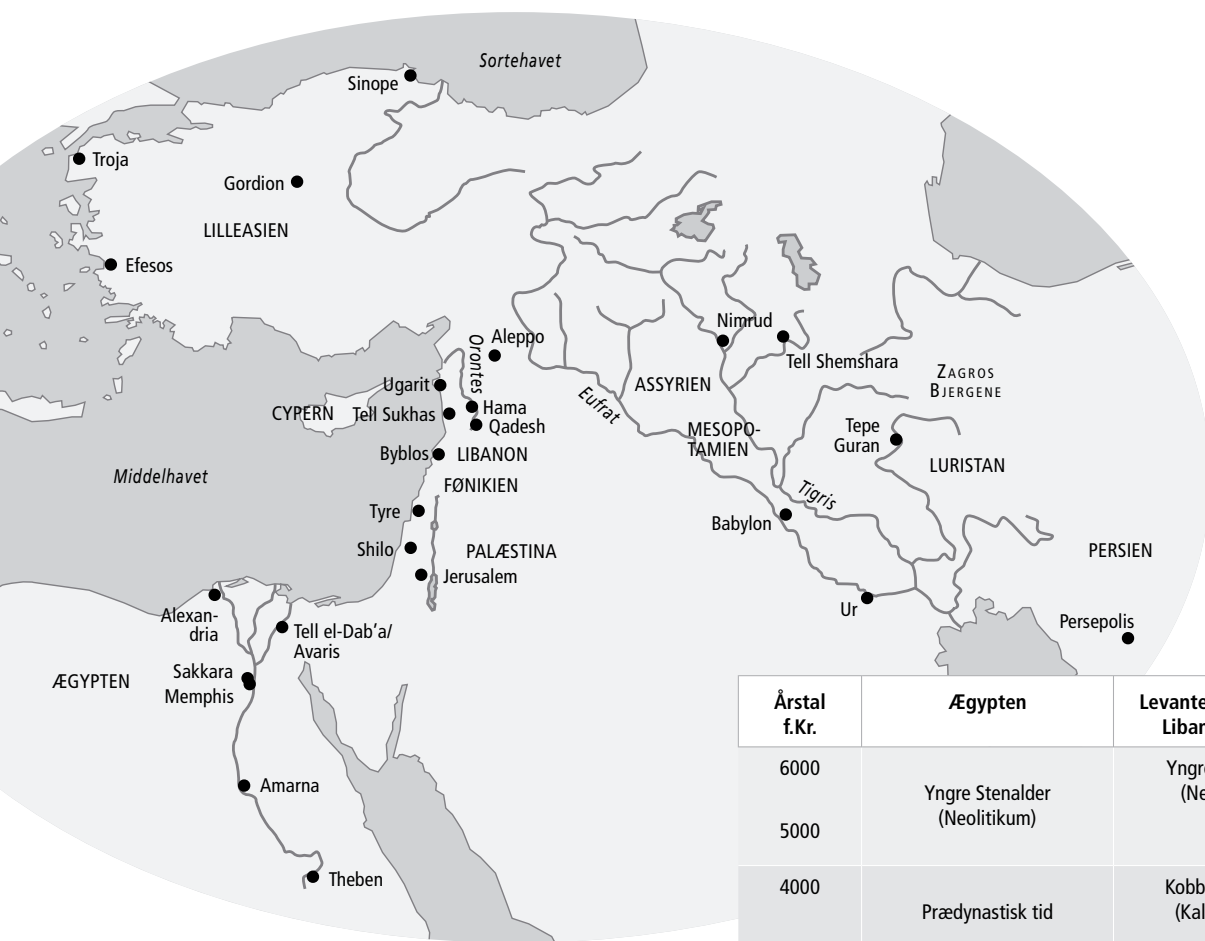
Den nære Orient fra Yngre Stenalder (Neolitikum) ca. 6000 f.Kr. til vor tid

Et besøg i Antiksamlingens nyopstilling af Den nære Orient vil bringe den besøgende tilbage til den yngre stenalder ca. 6000 f.Kr. og frem gennem alle perioder fra bronze- og jernalder til græsk og romersk tid, byzantinsk tid, hvor kristendommen udbredes, og frem til islamisk tid og vore dage med de danske arkæologiske ekspeditioner i Den nære Orient fra 1920'erne til 1960'erne. Man vil ligeledes komme vidt omkring fra Troja i det nordvestlige Tyrkiet, via andre steder i Lilleasien, til Syrien og Palæstina og videre gennem oldtidens Assyrien og Mesopotamien ved floderne Eufrat og Tigris. Rejsen fortsætter dernæst til Persien, dagens Iran, og tager desuden en afstikker helt ned til Yemen i det sydlige Arabien. Med sine mange nedslag i Den nære Orient favner udstillingen således vidt i både tid og sted, og for alle der er interesseret i dette område er det af stor

betydning, at vi nu igen i Danmark kan komme på en rejse i Den nære Orient gennem tiderne.

Danske udgravninger i Den nære Orient

Hovedparten af de udstillede genstande stammer fra danske udgravninger i Den nære Orient, den tid hvor det stadig var almindeligt, at de udenlandske udgravere fik en del af fundene med hjem. Den største samling af fund fra et enkelt sted i udstillingen er fra byen Hama i det vestlige Syrien, hvor storstilede danske udgravninger med støtte fra Carlsbergfondet fandt sted 1931-1938 under ledelse af Harald Ingholt. Byhøjen i Hama ved Orontesfloden var blevet udvalgt, da man dér havde fundet interessante stenblokke med luvisk skrift, en form for hittitiske hieroglyffer. De tidligere udgravninger havde meget ofte det formål at belyse og bekræfte Biblens fortællinger, og navnet Hamat, som identificeredes med Hama, forekom således også i Biblen. Da Hans Kjær fra Nationalmuseet gravede i Shilo, Khirbet Seilun i det nuværende Israel, var det også med det Gamle Testamente i hånden. Andre eksempler på

danske udgravninger, som er repræsenteret i udstillingen, er Tall Sukhas på Syriens kyst, Tell Shemshara i Irak og Tepe Guran i Luristan i det vestlige Iran ved Zagros-bjergene [fig. 1].

Forholdet mellem Ægypten og Den nære Orient

Generelt kan man sige, at de gamle ægyptere havde nok i sig selv og levede trygt og beskyttet i Nildalen. På den anden side havde de brug for råstoffer og sikre grænser, der især i Ny Rige blev udvidet både mod syd i Nubien og mod nord i Den nære Orient, nærmere betegnet den vestlige del med Palæstina/Israel, Libanon og Syrien, som også kan gå under den samlede betegnelse Levanten. Mange folkeslag er i tidens løb med mere eller mindre held trængt ind i Ægypten, da de af gode grunde efterstræbte Ægyptens rigdomme. Gennem handel, erobring og diplomatiske forbindelser satte Ægypten sit præg på Den nære Orient ligesom det var tilfældet den anden vej, hvor det dog oftest er således, at den ægyptiske egenart stadig er det dominerende i kunst og arkitektur. Vi vil nu se nærmere på nyopstillingen af

Årstal f.Kr.	Ægypten	Levanten (Palæstina, Libanon Syrien)
6000	Yngre Stenalder (Neolitikum)	Yngre Stenalder (Neolitikum)
5000		
4000	Prædynastisk tid	Kobberstenalder (Kalkolitikum)
3500		
3000	Tidlig dynastisk tid	Tidlig Bronzealder
2500	Gamle Rige	
2000	Mellemste Rige	Sen Bronzealder Hittiterne
1500	Ny Rige	
1000	3. Mellemtid	Jernalder Assyryerne
500	Sentid, Ptolemæisk Tid	Perseerne
0	Romerne	Romerne
500 e.Kr.	Byzantinsk tid	Byzantinsk tid
	Islamisk	Islamisk

Den nære Orient med ægyptiske briller og med udvalgte eksempler belyse, hvordan den også kan være med til at give et indblik i forholdet mellem Ægypten og Den nære Orient [fig. 2].

Den sydlige del af Levanten var naturligt nok det område af Den nære Orient, som gennem tiderne var nærmest tilknyttet Ægypten, og hvor den ægyptiske tilstedeværelse var mest tydelig. Vejen over

Fig. 1 Kort over Den nære Orient og Ægypten.

Fig. 2 Kronologisk tabel: Ægypten og Levanten.

Fig. 3 Skarabæer fra Shilo samt aftryk af den tredje skarabæ.

land
gik via det
østlige Nildelta, gennem
Wadi Tumilat, og over det nordlige
Sinai ad vejen, der var kendt som Horus-ve-
jen. Søvejen gik til Byblos på Libanons kyst længere
mod nord og her var tilknytningen stærkest, da det
var her udskibningen af det værdsatte cedertræ fore-
gik.

Shilo

Ifølge det Gamle Testamente var Shilo den religiøse hovedstad for de forskellige folkestammer i tiden for den israelitiske bosættelse i slutningen af det andet årtusinde f.Kr. Stedets betydning beroede på, at det var her Tabernaklet med Pagtens Ark havde været opstillet. I 1926 begyndte de egentlige udgravninger under ledelse af Hans Kjær fra Nationalmuseet, og de fortsatte i 1928-29 og igen i 1932. Som det ofte var tilfældet på den tid, var udgravningens hovedformål som nævnt at belyse Biblens ord og således i dette tilfælde at finde stedet, hvor Pagtens Ark skulle have stået. De første udgravninger var skuffende, men med Kjærs egne ord blev dette siden vendt til sejr.

Det, som fik Kjær til at udtale sig i så begejstrede vendinger, var dog ikke umiddelbart fundet af stedet, hvor Pagtens Ark havde stået. Derimod havde man bl.a. udgravet en vigtig lagerbygning med store forråds krukker med kravelignende rande, som kan dateres til den første del af Jernalderen. Disse var bevaret *in situ*, eftersom stedet var blevet jævnet med jorden under det, man tolkede som filistrenes angreb i det 11. århundrede. Eftersom filistrene hævdedes at have været skyld i, at Pagtens Ark gik

tabt, sås dette som en indirekte bekræftelse på det Gamle Testaments beretning. I fundamenterne under Jernalderens bygninger var der rester tilbage fra den sene del af den Mellemste Bronzealder, og det er især her, vi ser den ægyptiske indflydelse på området.

Skarabæer fra Shilo [f ig. 3]

I Ægypten blev brugen af skarabæer som stempelsegl og amuletter almindelig fra det tidlige Mellemste Rige, og de er en af de hyppigst forekommende "ambassadører" for ægyptisk indflydelse i såvel Den nære Orient som i den øvrige del af det østlige Middelhav. I Levanten er der fundet mængder af skarabæer, hvor langt de fleste var lokalt fremstillede og blev anvendt som amuletter. De kunne dog også bruges til at stemple f.eks. hanker på forråds krukker, som man kan se på en fra Shilo. På denne måde kunne man vise, hvor krukken og dens indhold kom fra. Tre skarabæer dukkede op under udgravningerne i Shilo, hvoraf to var typiske for den sene del af den Mellemste Bronzealder, dvs. det vi også kan betegne som Hyksos-perioden. På denne tid var det almindeligt at fremstille skarabæer med relativt dybt udskårne dyr med krydsskraverede kroppe. Den ene skarabæ viser en Horus-falk med en uræus-slange på hver side, og den anden har to Horus-falke med to uræi over. Både falke og uræi er krydsskraverede.

Den tredje skarabæ adskiller sig fra de to andre ved at bære hieroglyffer, nemlig Amon-Ra, *nefer* og noget, der ligner en *hes*-vase. Gudenavne og især Amon(-Ra) var populære i Sen Bronzealder sammen med "lykkehieroglyffer", og denne skarabæ dateres således til denne periode, som er samtidig med det Ny Rige i Ægypten, hvor faraoner som Tuthmosis 3. sørgede for at skabe det ægyptiske imperium, der også indbefattede et sted som Shilo. *Hes*-vasen betyder "lovprisning" som hieroglyf, og der er altså tale om en lovprisning af Amon-Ra. Som det ofte er tilfældet med skarabæer fra Levanten er kvaliteten ikke den højeste, og selv om vi her har at gøre med næsten læsbare hieroglyffer, er de på den lille overflade svære at skelne fra hinanden og tyde med 100 procents sikkerhed. Dette var sikkert heller ikke så vigtigt for ejeren, der sandsynligvis ikke var i

stand til direkte at læse dem, men han har haft skarabæen som en potent amulet, der også kunne følge ham i graven. Mange skarabæer var formentlig fremstillet alene til gravbrug.

Skarabæer fra Hama

Antiksamlingen er også i besiddelse af skarabæer fra Hama i Syrien, bl.a. med Amon-Ras navn og kongenavnet Tuthmosis

3. samt en fajancering med Tuthmosis 1.s navn. Disse var amuletter/smykker ligesom små ægyptiske fajanceamuletter i form af guderne Bes, Ptah og gudinderne Sakhmet og Isis med Horus-barnet.

I Jernalderen blev de døde i Hama brændt, og asken og de brændte knogler blev begravet i en krukke med gravgaver, som ofte bestod af en eller flere halskæder af perler af forskellig udformning og materiale, blandt andet sten og fajance. I halskæderne kunne man også sætte de omtalte skarabæer og amuletter og sommetider cylindersegl, der ligesom skarabæerne sandsynligvis var arvegods eller fundne genstande, der var blevet genanvendt i Jernalderen. Denne lille samling af meget små ægyptiske/ægyptiserende genstande fra Hama kom i sidste ende ikke med i udstillingen, da de ville forsvinde mellem de andre genstande fra Hamas Jernalder. Det modsatte kriterium gjorde sig gældende, da det aldrig kom på tale at udstille en af de omtalte store forrådskrukker fra Shilo med kraverand. Enkelte halskæder fra Hamas brandgrave kan dog ses sammen med andre genstande fra Jernalderens brandgrave, og ser man godt efter på den halskæde, som hænger sammen med segl fra Den nære Orient, indeholder den faktisk en primitiv ægyptisk/ægyptiserende gudeamulet i form af Sakhmet foruden cylindersegl.

Cylindersegl

Cylindersegl var den fremherskende segltype i Mesopotamien. De tidligste var dog også her stempel-segl, men samtidig med at kileskriften udbredtes

omkring 3200 f.Kr. blev cylinderseglene almindelige. Et cylindersegl er en rulle af sten der er gennemboret på langs. De har den fordel, at deres motiv kunne rulles mange gange hen over den klump ler, der anvendtes til at forsegle krukker mm. med. I det prædynamiske Ægypten nåede brugen af cylindersegl også frem, og de geometriske og stiliserede

motiver med bl.a. fisk og et større krydsskraveret felt var tydeligvis lånt fra Mesopotamien. Nogle af cylinderseglene fra Ægypten kan have været importeret, andre var lokalt fremstillet. Op gennem Gamle Rige og 1. Mellemtid fortsætter brugen af cylindersegl i Ægypten med ægyptiske motiver og indskrifter, men i Mellemste Rige bliver de først og fremmest brugt som amuletter med f.eks. kongenavne.

I montren med segl ses også forskellige slags stempel-segl fra Den nære Orient, hvor de tidligste fra 3500-3000 f.Kr. er dyreformede og også fungerede som amuletter, da de bl.a. er fundet i forbindelse med templer. Efter at lertavler med kileskrift efterhånden afløstes af papyrus- og pergamentdokumenter, gik man igen over til at anvende stempel-segl.

Antropoide (menneskeformede) kister

I samme montre som fundene fra Shilo ses låget af en antropoid kiste [fig. 4]. Man ved ikke nøjagtigt, hvor kistelåget stammer fra, men det tilhører den type, som især anvendtes i det sydlige Levanten i den Sene Bronzealder. Skikken med at blive begravet i en antropoid kiste, eller i begyndelsen blot med mumiemaske, går tilbage til det Mellemste Rige i Ægypten, og der er da heller ingen tvivl om, at eksemplerne fra det sydlige Levanten er ægyptisk inspirerede. Især parykken, den brede halskrave og armene anbragt på brystet viser dette, selvom de i øvrigt virker meget grove i sammenligning med de fleste ægyptiske kister. Antiksamlingens kistelåg tilhører ikke desto mindre de mere naturalistiske

Fig. 4 Kistelåg fra Palæstina.

Fig. 5 Sølvøksen fra Byblos.

Fig. 6 Lille Thot-bavian fra Byblos.

Fig. 7 Bronze-figurer fra Byblos.

menneskefremstillinger, idet der også findes en anden stil, som man har benævnt grotesk, da disse kister har ekstremt store, grimme og brede, flade ansigter. Det spørgsmål, der melder sig, er naturligvis, om disse kister var til udstationerede ægyptiske embedsfolk og soldater eller til den lokale befolkning, som havde taget denne skik til sig.

Den største samling af sådanne antropoide kister, med låg som det i Antiksamlingen, kendes fra Deir el-Balah ved kysten i Gaza-området, hvor den ægyptiske tilstedeværelse og indflydelse i Ny Rige/Sen Bronzealder fra Amarna-tiden til Ramessidetiden er meget tydelig. Den viser sig ikke blot i de omtalte kister, men også gennem ægyptisk arkitektur og fund af store mængder af ægyptisk keramik foruden smykker og amuletter. Gravpladsen fra Sen Bronzealder i Deir el-Balah bragte omkring 50 antropoide kister for dagen, side om side med mere enkle begravelser. Begge typer grave havde forræds-krukker placeret ved den dodes hovede, og flere af kisterne indeholdt mere end én begravelse. Lignende kister er også fundet i Lachish og Beth Shean, som begge hørte til det ægyptiske imperium i Ny Rige og nævnes i ægyptiske indskrifter.

Byblos og Libanon

Bevæger vi os længere mod nord langs kysten, når vi som sagt Byblos, centrum for cedertræseksporten. Her er der fundet talrige ægyptiske genstande og templer som det til ære for den lokale gudinde Baalat Gebal, der foruden at være Byblos' skytsgud-

inde var den lokale version af Hathor, Byblos' Herskerinde. Dette tempel går tilbage til den Tidlige Bronzealder, det Arkaïske Ægypten og det Gamle Rige. I denne periode blev adskillige stenbeholdere med ægyptiske kongenavne fra

Khasekhemui fra 2. dynasti, over pyramidebyggerne i 4. dynasti Cheops, Chephren og Mykerinos til Sahura og Pepi 1. og 2. fra 5. og 6. dynasti ofret til templet, formentlig som votivgaver fra den ægyptiske stat for at besejle tilhørsforholdet.

I den Mellemste Bronzealder, der var samtidig med Mellemste Rige, skrev de lokale herskere i Byblos deres navne med ægyptiske hieroglyffer og bar den ægyptiske titel, som ofte oversættes med "borgmester" (*h3ty-ꜥ*). I denne periode rejstes et tempel kaldet Obelisktemplet, da mange små obelisker er opstillet der. Fra sidste del af denne periode findes også de såkaldte kongelige grave i Byblos, hvor Amenemhet 3. og 4.s navne ses på genstande fra gravene, der i øvrigt indeholdt mange ægyptiserende luksusgenstande som smykker, spejle og fine skrin til opbevaring.

I Byblos var det skik at nedlægge offerdepoter i templerne. Dette blev oftest gjort i form af større krukker fyldt med bronzefigurer og våben mm., bl. a. skarabæer. En del våben var prunkøkser fremstillet i ædle metaller som guld og sølv [fig. 5]. De var af typen kaldet vinduesøkser, eftersom de har to store huller i øksebladet mellem skafthul og æg for at mindske luftmodstanden, når de blev anvendt. Et fint eksempel i sølv er nu udstillet på Nationalmuseet, men da det er et køb, er det langt fra sikkert, at det stammer fra Byblos, men det er dog det mest

sandsynlige. Ægyptiske fajancefigurer af Hathor, de velkendte flodheste fra Mellemste Rige, bavianer mm. blev også anvendt som votivgaver i templerne i Byblos, og faktisk kan man se en lille Thot-bavian fra Byblos med den karakteristiske ny- og fuldmåne på hovedet i den ægyptiske samling på Nationalmuseet [fig. 6].

I offerdepoterne fra den Mellemste Bronzealder ca. 2000-1500 f.Kr. i Byblos er der også mange eksempler på gudefigurer af bronze, mænd med en høj hovedbeklædning, som mest af alt ligner den ægyptiske hvide krone. I nogle tilfælde er den oven i købet forsynet med fjer som Osiris' *atef*-krone, og de fleste er iklædt et kort lændeklæde, der også ligner de ægyptiske. Når guden løfter den ene arm for at slå, bliver ligheden med den syriske krigsgud Reshef tydelig [fig. 7].

Fønikerne

Efterfølgerne til Bronzealderens kanaanæer i Libanon og den sydlige del af Syriens kyst, som vi mødte i Byblos, kom gennem det 1. årtusinde f.Kr. ligesom det meste af Den nære Orient og Ægypten under indflydelse af først assyrerne og dernæst perserne fulgt af grækerne. Samtidig bevarede de deres selvstændige bystater med et sprogligt og kulturelt fællesskab. Folket kaldtes af grækerne for fønikere, og de var den antikke verdens største sø- og handelsfolk. Der er ikke bevaret mange skrifter fra fønikernes egen hånd, men deres skrift blev af stor betydning, da der er tale om et af verdens første alfabeter. Den begyndte ca. 1200 f.Kr. som en konsonantskrift uden angivelse af vokaler, men da grækerne omkring 800 f.Kr. overtog alfabetet, tilføjede de voka-

ler, og senere blev det græske alfabet videreudviklet til det latinske og dermed også de moderne vesteuropæiske alfabeter. Eksempel på fønikisk kan sammen med græsk og latin ses i skriftmontren, som dog især indeholder lertavler med kileskrift.

Fønikernes økonomi var baseret på handel, især med den eftertragtede dybrøde purpurfarve, som de udvandt ved at koge en havsnegl kaldet murex. Murex-skaller findes i store affaldsbunker ved produktionsstederne, og de er kendetegnet ved at være genemborede, så man kunne trække sneglen ud. En af disse skaller er udstillet som eksempel. Fønikerne søgte mod vest for at skaffe metal og andre handelsvarer, og de grundlagde mange handelskolonier på bl.a. Nordafrikas kyst. Den vigtigste af disse er Karthago i Tunesien, og herfra er mindre gravfund og genstande fra den lokale gudinde Tanits helligdom udstillet i fønikermontren.

Fønikisk kunst var generelt meget inspireret af ægyptisk kunst, og talrige ægyptiske motiver genkendes. Et godt eksempel på dette er en lille stele af marmor, som kan dateres til 300-100 f.Kr. Den er kronet med en ægyptisk vinget solskive med to uræus-slanger. Motivet under den vingede solskive er en kvinde, som tilbedende løfter højre hånd, men hun ser bestemt ikke ægyptisk ud. Som moden forekrev på det tidspunkt, var hun iklædt en *kiton* og med håret opsat i en knude. Lignende steler kendes bl.a. fra Umm el-'Amed i det sydlige Fønikien, hvor de dog er af kalksten [fig. 8].

Hama i Syrien – tidlig Bronzealder

Vi har tidligere omtalt skarabæer og små ægyptiske gudeamuletter fra Jernalderens Hama, og flere fund fra stedet kan lede tankerne hen på Ægypten. Her tænkes i første omgang på en lille kompakt abeskulptur af stenarten basalt, der sandsynligvis kan dateres til den Tidlige Bronzealder ca. 2500 f.Kr. [fig. 9]. Aben holder sig for ørerne, og den slidte

Fig. 8 Fønikisk stele med vinget solskive.

Fig. 9 Aben fra Hama.

Fig. 10 Økse fra Hama.

salt var almindelig, kan den oprindelige inspirationskilde meget vel være Ægypten, hvor der findes afbildninger og figurer af aber helt tilbage til prædynastisk tid kort før 3000 f.Kr. Her blev bavianen sat i forbindelse med genfødsel og kunne i øvrigt repræsentere forfædre og den afdøde konge. Blandt de hyppigste offergaver til de tidlige templer i Ægypten var små abefigurer, især bavianer, de fleste er af fajance, færre er af ler og sten og ganske få af elfenben. Et sådant offerdepot fra 5. dynasti, ca. 2400 f. Kr., blev fundet i gudinden Satets tempel på øen Elephantine ved Aswan. Her var mange små bavianfigurer begravet sammen med andre små figurer af mennesker og dyr. De fleste af figurerne er sikkert flere hundrede år ældre end 2400 f.Kr., men fund fra offerdepoter er generelt svære at datere præcis, da de for det meste er sammensat af genstande fra tidligere perioder.

Mellemste Bronzealder

I den Mellemste Bronzealder blev man begravet i kammergrave nedenfor Hamas byhøj. Gravgaverne bestod først og fremmest af krukker og skåle til mad, drikke og evt. andre fornødenheder som olie, salver og parfume. Dragtnåle blev ofte fundet i gravene, og billeder viser, at dragten bestod af et klæde, som svøbtes om kroppen, og blev holdt fast ved brystet af en dragtnål. Mænd kunne desuden have våben med sig i graven, især økser, spyd og dolke. I slutningen af den Tidlige Bronzealder var økserne af vinduestypen nævnt i forbindelse med Byblos, men med den Mellemste Bronzealder får økserne nærmest form som andenæb. De har altså stadig to ovale huller, som dog er mindre end vinduesøksernes, og selve bladet er mere langstrakt med en smalere æg [fig. 10]. En støbeform til en andenæbsøkse, som viser, at denne type økse blev fremstillet i

Hama, er udstillet sammen med to økser fra en grav. Andenæbsøkserne afløstes i løbet af Mellemste Bronzealder af mejselformede økser, der stadig har det karakteristiske skaft hul i modsætning til de ægyptiske økser, som er fæstet til et skaft ved et smalt stykke med vinger, som blev indfældet i skaftet og surret fast.

Fund og billeder af både vinduesøkser og andenæbsøkser fra Mellemste Rige i Ægypten er med til at give os et indtryk af forholdene mellem Ægypten og Levanten i tiden op til selve Hyksosperioden i 2. Mellemtid, hvor de fremmede tager magten i Ægypten. Et antal vinduesøkser er dukket op i Ægypten i det vestlige Nildelta i Kôm el-Hisn, og i Beni Hasan-gravene i Mellemægypten, i de tidligste grave fra slutningen af 11. dynasti og begyndelsen af 12. vises fremmede soldater med vinduesøkser i hænderne. Andenæbsøkser ses hos en af deltagere i den berømte karavane i Khnumhotpe 2.s grav med "asiater", der ifølge indskriften kom i Senwosret 2.s 6. regeringsår for at sælge øjensminke. Et flot eksempel på en andenæbsøkse fra slutningen af 12. dynasti lå i en krigergrav i Tell el-Dab'a i det østlige Nildelta, hvor Hyksos siden fik deres hovedstad Avaris. Dragtnåle, som de udstillede fra Hama, fandtes også i gravene her, hvilket sammen med andre vidnesbyrd, især de omtalte våben, med al tydelighed viser, at befolkningen allerede inden Hyksos for en stor dels vedkommende bestod af "asiater", dem vi også kender som kanaanæer.

I Tell el-Dab'a følger de mejselformede økser andenæbsøkserne ligesom i Hama, og det kan bemærkes, at farao Seqenenra, der fra Theben indledte kampen mod Hyksos i slutningen af 17. dynasti, endte sine dage med flere huller i hovedet, hvoraf ét har omrids, som passer med en mejselformet økse. Dette stemmer overens med den formodning, at han døde i kampen mod Hyksos.

Skarabæerne fra Shiloh med dyremotiver blev nævnt som et karakteristisk fund fra den sene del af den Mellemste Bronzealder/Hyksosperioden. Et andet er en bestemt type keramik, som kaldes Tell el-Yahudiyeh efter et fundsted i det sydøstlige Nildelta. Det er som oftest små kander, som er dekoreret med prikmønstre med hvidt pastafyld, så prik-

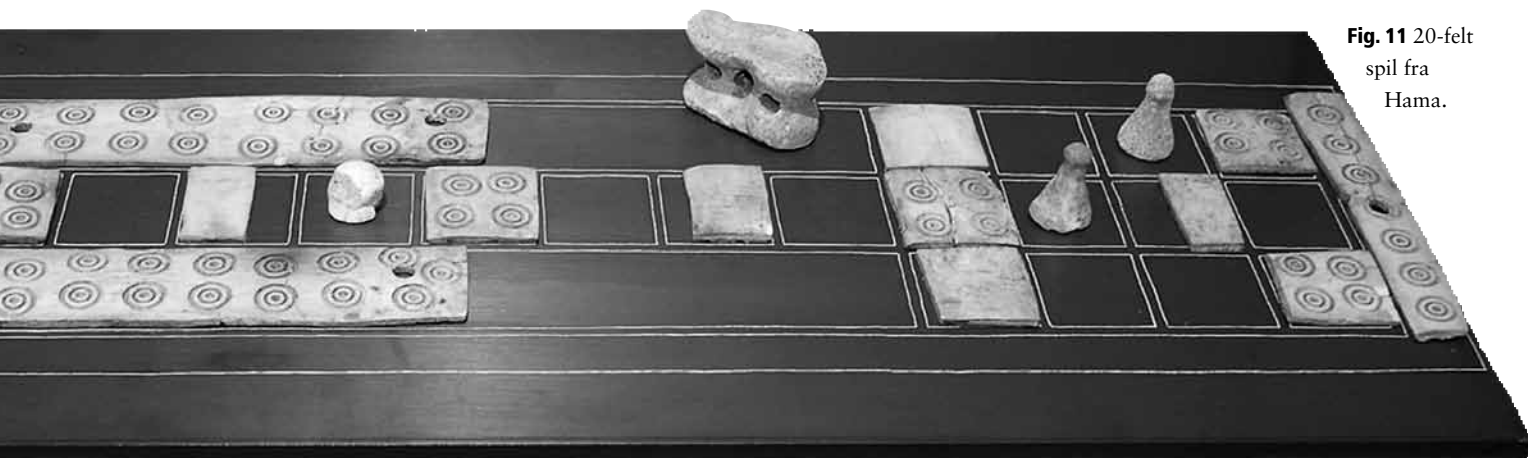

Fig. 11 20-felt spil fra Hama.

kerne træder tydeligere frem. I Tell el-Dab'a/Avaris fandtes mange af denne type kander, og mens de tidligste var import fra Levanten, blev de hurtigt efterlignet i Deltaet og fremstillet i Ægypten. I Syrien er der eksempler på en lokal variation af Tell el-Yahudiyeh keramik, som kan have andre former end de typiske kander. To udstillede fragmenter fra Hama synes at stamme fra noget, der snarest kan betegnes som en art bægre eller skåle.

Sen Bronzealder

I den Sene Bronzealder lå Hama i området mellem den ægyptiske interessesfære og hittitterne fra Lilleasien, som trængte ned gennem Syrien. Qadesh, hvor Ramesses 2.s berømte slag mod hittitterne stod, ligger ved Orontes-floden ligesom Hama, men længere mod syd. Efter at have været en betydningsfuld by i Tidlig og Mellemste Bronzealder, bliver Hama i Sen Bronzealder mindre betydningsfuld, og der er ikke gjort så mange fund fra denne periode. Karakteristisk for den Sene Bronzealder er den intensive, internationale handel i det østlige Middelhavsområde, og varer i form af keramik fra Cypern og Mykene findes i store mængder langs Levantens kyst i byer som Ugarit. Sådanne varer når dog også længere ind i landet til bl.a. Hama, hvilket vises med skår af cypriotiske og mykenske kar i udstillingen. Vil man se de hele kar, findes de i Cypern udstillingen og i den første del af den græske afdeling nærmest den ægyptiske samling.

Jernalderen

Hamas egentlige storhedstid var Jernalderen, fra ca. 1200 til 720 f.Kr. I denne periode var byen det administrative center for et af de aramæiske kongedømmer, som opstod i Den nære Orient efter hittiterrigets fald, og dens territorium strakte sig fra Middelhavet til Aleppo. Da Den nære Orient skulle nyopstilles, "manglede" man den store restaurerede Hama-løve af basalt fra Jernalderens kongeborg, som nogle måske husker fra den tidligere "løvegård", i dag Nationalmuseets indgangshal. Den er nu tilbage i Hama på det nyindrettede museum i byen, men heldigvis fandtes hoved og en bagpote med halestump fra dens partner stadig i magasinerne, og de kan nu beundres i udstillingen. De to store fragmenter passer også meget bedre til de forhåndenværende rammer, og man må så tænke sig til resten af løven sammen med flere såkaldte portløver, der bl.a. bevogtede den monumentale indgangsport til området. Løverne beskyttede borgens beboere og var sandsynligvis også symboler på selve kongemagten. De er lavet i en stil, som kaldes neohittitisk, da den har meget til fælles med den tidligere hittitiske kunst, der således levede videre som minder om hittitternes store indflydelse over området i den forudgående Sene Bronzealder.

Flere genstande fra Kongeborgen er udstillet for at illustrere livet der. Man spillede bl.a. et brætspil [fig. 11], som kaldes "20-felt spillet" efter antallet af spillefelter, hvor man skulle rykke med sine brikker

Fig. 12 Hama grif.

planter, med rester af en vinget solskive øverst og en figur i midten, og en lille palmekapitel der kan have været en del af skaftet til et spejl, hvor det muligvis sad på hovedet af en kvindefigur. De to andre udstillede elfenbensudskæringer fra Hama viser henholdsvis en kamp mellem to tyre over et helligt træ samt en vinget løve [fig. 12]. Det er diskutabelt, hvorvidt det drejer

sig om en sfinks eller en grif, da det manglende hoved kan have været enten et kvindehoved eller et ørnehoved. Begge forslag har tidligere optrådt i rekonstruktionstegninger af stykket. Sfinksen ville naturligvis være mere ægyptisk, men det endte til udstillingen med at blive en ny version af en grif, rekonstrueret vha. en parallel fra Nimrud, hvor der dog også findes flere sfinkse. Det synes mere overbevisende med en grif, bl.a. fordi den har spiraler langs vingekanten, selvom det tidligere er blevet hævdet, at dens lange krøller ville passe bedre med en sfinks. Griffe med lange krøller findes dog også, som den nævnte parallel til Hama stykket.

efter at have slået med en "terning" i form af en *astragal*. En astragal er en knogle, som findes i hæl- len på især får og geder, og den kan lande på fire forskellige sider med hver sin værdi, 1, 3, 4 og 6. Ofte spillede man med to astragaler, og i så fald var der 16 mulige kombinationer med 10 mulige forskellige værdier. De anvendtes mange steder i oldtiden ligesom selve 20-felter spillet, og de blev sågar efterhånden efterlignet i andre materialer. På to spilleæsker fra Tutankhamons grav fandtes 20-felter spillet på bagsiden af æsker med *senet* spillet, som har 30 felter, der fylder hele spillepladen. Hans astragaler var udskåret af elfenben. Det var praktisk at have brætspil på låget af en æske, hvilket også var tilfældet med det udstillede eksempel fra Hama, for på den måde kunne man have brikkerne og astragalerne liggende i æsken. De bevarede dele af spillet fra Hama er nogle af spillefelterne og de dekorerede paneler, som har været indfældet i en træ-æske. Det tidligst kendte eksempel på 20-felter spillet er fra en af de kongelige grave i Ur i det sydlige Mesopotamien, hvor det dateres til ca. 2600 f.Kr.

Andre fragmenter af udskåret elfenben var små, runde æsker eller dekorationer på møbler eller skrin, og et par af disse fra kongeborgen leder også tanken hen på Ægypten: et såkaldt helligt træ, der er sammensat af palmetter og lilje/papyrusagtige

Assyrerne

I paladserne i Nimrud, en af de vigtigste assyriske residensbyer, er der fundet utallige udskårne elfenbensstykker, som kan opdeles i tre stilarter, den assyriske, den syriske, som stykkerne fra Hama, og den fønikiske stil, der er meget inspireret af ægyptiske motiver. Affaldsfragmenter fra udskæringer af elfenben blev fundet i Hama og viste, at de bl.a. blev fremstillet der. Det er således blevet foreslået, at nogle af elfenbensudskæringerne i den syriske stil havde været en del af byttet, da assyrerne plyndrede og ødelagde Hama i 720 f.Kr. med kong Sargon 2. i spidsen.

Fig. 13 Nimrud
fönikisk elfen-
ben.

Et godt eksempel på den ægyptiserende, fönikiske stil er et lille, udskåret elfenbenspanel med en mand med ægyptisk paryk og langt lændeklæde, der holder en langstilket lilje i den ene hånd. Som repræsentant for den assyriske stil i udstillingen, dog ikke i form af elfenbensudskæringer, er de flotte relieffer fra Ashurnasirpals palads i Nimrud [fig. 13].

Fra omkring 1400 f.Kr. var Mesopotamien delt i et assyrisk rige i nord og et babylonsk i syd, og omkring 900 f.Kr. skabte assyrierne et stort og magtfuldt imperium, som også kom til at omfatte Syrien. Som nævnt blev Hama ødelagt 720 f.Kr. af Sargon 2, som dermed gjorde de en ende på Jernalderens kongedømme.

Perserne, grækerne og romerne

Perserne overtog mere eller mindre det assyriske imperium. I udstillingen kan man se flere genstande fra Persien, nutidens Iran, heriblandt et fragment af

udskåret marmor, som måske ikke er det mest spektakulære. Historien om det er dog nok så interessant, da det blev hjembragt af Carsten Niebuhr som en stenprøve fra Persepolis, persernes ceremonielle hovedstad, hvor han havde været på sin ensomme vej tilbage fra det Lykkelige Arabien i 1765. I øvrigt havde han også genstande med hjem fra Ægypten, bl.a. en kanopekrukke, en hjerteskarabæ og to paneler fra en skindør fra Sakkara.

Efter at Hama var blevet ødelagt af assyrierne i 720 f.Kr., lå stedet mere eller mindre øde hen gennem den persiske periode og indtil hellenistisk tid, da Alexander den Store erobrede området. I Ægypten blev det til sidst Ptolemæus, som endte med at få magten efter Alexander den Store, og efter ham kaldes perioden for ptolemæertiden. Den slutter med Kleopatras død i 30 f.Kr., og Ægypten kom da også under romersk herredømme.

Serapis og en Horusstele

Guden Serapis blev "opfundet" i den ptolemæiske periode i Ægypten som en ægte hybrid sammensat af flere ægyptiske og græske guder. Han blev hurtigt populær udenfor Ægypten, men vandt aldrig for alvor indpas blandt de mange guder i selve Ægypten. I Alexandria grundlagdes dog et stort Serapeum til hans ære. Sammen med gudinden Isis fulgte han også siden med til Rom, og Serapistempler findes desuden i f.eks. Pompeji og i Lilleasien bl.a. i Efesos. I Hama tilbad man også Serapis, og de to flotte Serapis-buster, som er udstillet, blev fundet gravet ned under et hus [fig. 14]. Sandsynligvis skete dette i senromersk/byzantinsk tid da kristendommen fandt indpas, og de gamle guder blev forbudt. Busterne viser Serapis som en græsk gud med langt krøllet hår og skæg, og på hovedet har han en *modius*, et kornmål. Hans væsen indeholder aspekter af flere guder: som navnet siger Osiris og Apis, der også

Fig. 14 Serapis-
buster fra Hama.

Fig. 15 Horus-stele
fra Hama.

Alle fotos skyldes
Nationalmuseet.

tidligere havde været forbundet i det gamle Ægypten, men ikke i denne græske form, og desuden de græske guder Zeus, Hades og Asklepios. Serapis blev således gud for frugtbarhed og genfødsel, typiske ægyptiske aspekter og forbundet med de græske guder, som også besad disse egenskaber.

En anden ægyptisk genstand, en såkaldt Horus-stele, blev ligeledes fundet under en bygning, dog i dette tilfælde fra det hellenistiske Hama [fig. 15]. Stelen er formodentlig fremstillet i Ægypten, hvor disse blev populære i Sentiden. De havde en magisk beskyttende funktion med en fremstilling af Horus-barnet stående på to krokodiller med en skorpion, løve, gazelle og slanger i hænderne. Øverst er et hoved af guden Bes, kendt for at beskytte især kvinder og børn. Indskriften på Horusstelen fra Hama skal specielt fordrive krokodiller, men i øvrigt kunne man holde alt ondt borte ved at hælde vand over stelen og derefter drikke det eller vaske sig i det. Stelen er slidt, og det tyder på, at den faktisk har været anvendt. To små Horus-steler kan også ses i den ægyptiske samling.

Slut på rejsen

Da Ingholt og den danske ekspedition i 1930erne arbejdede i Hama, var hovedparten af befolkningen

i Den nære Orient og Ægypten for længst blevet muslimer. Den islamiske periode er i udstillingen først og fremmest repræsenteret ved fund fra Hama, især i form af keramik og fajance, hvor islamisk kunst virkelig kommer til sin ret. Arkitekten Ejnar Fugmann, der var med alle årene i Hama, anvendte sine ledige stunder til at male fine akvareller fra området, bl.a. af de karakteristiske store vandhjul ved Orontes-floden i Hama. Ved indgangen til udstillingsområdet ser man også hans akvarel af det karavanserai, hvor ekspeditionen boede og arbejdede i de sidste udgravningsår. Helt inde bagerst i udstillingen, overfor den islamiske montre, hænger en akvarel med den Store Moske i Hama, som også giver et godt indtryk af Hama i 1930'erne. Dengang var den en nærmest middelalderlig by, hvor man stadig var under indflydelse af tyrkerne og bar fez.

Efter at have læst denne artikel er der bare tilbage at besøge nyopstillingen af Den nære Orient og spotte aben fra Hama, elfenbensgenstandene fra Nimrud i fønikisk stil, skarabæerne fra Shilo, Carsten Niebuhrs stenprøve og de mange andre spændende fund og historier, som gemmer sig i udstillingen. I første rum står en mindre statue af en mand af alabast, der rækker armene frem som for at hilse. Den dateres til ca. 100 f.Kr. og er fra det sydlige Arabien, mest sandsynligt Timna i Yemen, som var centrum for røgelseshandlen. Hvis man ikke hilste på ham på vej ind, kan det nås på vej ud, mens man ved afslutningen af rejsen til Den nære Orient gennem tiderne kan tænke på Carsten Niebuhrs rejse til Yemen, hvor han på vejen ud og hjem besøgte mange af de steder, der er repræsenteret i udstillingen.

Litteratur

- T. Bagh, 'En abe fra oldtidens Syrien og dens mange fætre' i *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2005, 2005, s. 49-71.
- M.-L. Buhl, *A Hundred Masterpieces from The Ancient Near East in the National Museum of Denmark and the History of its Ancient Near Eastern Collections*, 1974.
- M.-L. Buhl og S. Holm-Nielsen, *Shiloh: The Danish Excavations at Tall Sailun, Palestine, in 1926, 1929, 1932, and 1963. The Pre-Hellenistic Remains*, 1969.
- H. Ingholt, *Rapport préliminaire sur sept campagnes de fouilles à Hama en Syrie (1932-1938)*, 1940.
- H. Kjær, *I det hellige Land: de danske Udgravninger i Shilo, Elis' og Samuels' By*, 1931.
- A. Nielsson, *Hama and Jabla: watercolours 1931-1961 by Ejnar Fugmann*, 2002.
- P.J. Riis, *Fra de danske Udgravninger i Hama*, 1943.
- De endelige rapporter fra udgravningerne af Hama er udgivet i Serien: *Hama: fouilles et recherches de la Fondation Carlsberg 1931-1938*, 1948-

Nyt fra Nationalmuseet 106, marts-maj 2005 har flere artikler om Den nære Orient i forbindelse med åbningen af udstillingen. Det sælges stadig i Museumsbutikken på Nationalmuseet.

Der arbejdes på en Vejledning til Den nære Orient, som forventes at udkomme i slutningen af 2006.

En omdiskuteret plante

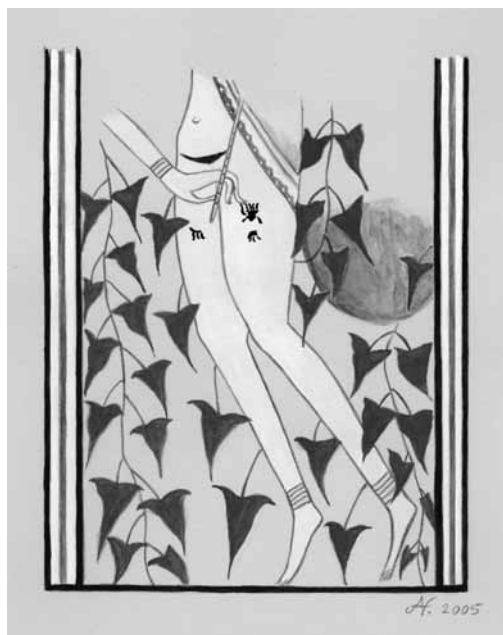
Annie Vedelsby

Planten, som står i en urtepotte udenfor min have-dør, ligner til forveksling en snerle. Den er en souvenir fra Bubastis' ruiner, hvor jeg i oktober 2004 fandt moderplanten voksende blandt andet ukrudt. Min første tanke var: "Heureka – der er den jo!", og da den havde modne frøkapsler, plukkede jeg straks et par stykker, som jeg tog med hjem sammen med et par skud med blade.

Det kan muligvis forekomme en smule excentrisk at falde i henrykkelse over en ret almindelig og

ret uanselig ukrudtsplante, og så oven i købet så dens frø i en potte og våge over småplanterne som var de sjældne kostbarheder. Men af en eller anden grund havde jeg ikke tidligere bemærket planten i Ægypten, kun set en tegning af den i en ægyptisk flora, og jeg havde god grund til at interessere mig for den.

Min formodning om, hvilken rolle netop denne plante har spillet i oldtidens Ægypten – nærmere betegnet 18.-20. dyn. – fik jeg bekræftet, da jeg under min litteratursøgning faldt over en artikel om samme emne i et fransk botanisk tidsskrift, hvor forfatterne var kommet til et lignende resultat.

På gravmalerier og relieffer, på mumi-ekister [fig. 1], ostraka [fig. 2] og i et enkelt tilfælde et vægmaleri i et privathus i Deir el-Medina [fig. 3] kan man ofte se en snerlelignende plante brugt som dekoration eller simpelthen båret som en buket. Den forekommer som sagt stort set kun i perioden 18.-20. dynasti., og oftest i forbindelse med kvinder og kvin-

Fig. 1 Detalje af sarkofaglag fra Sennedjems grav, Deir el-Medina, 19. dynasti., Rameses 2.s tid. Sarkofagen, som kan ses i Det ægyptiske Museum i Cairo, har formodentlig tilhørt Sennedjems svigerdatter Aset.

Fig. 3 Dansende fløjtespillerske. Vægmaleri fra hus i Deir el-Medina, 19. dynasti.

Fig. 2 Ung mor, som ammer sit nyfødte barn i en lille pavillon dekoreret med slyngplanter, der godt kunne være *Cynanchum a.* Fragment af ostrakon fra Deir el-Medina, 19. – 20. dynasti. British Museum.

der med småbørn. Lise Manniche har i sin fortræffelige *An Ancient Egyptian Herbal* behandlet problematikken omkring denne plante, og det var efter at have læst dette værk, at jeg begyndte at interessere mig for emnet.

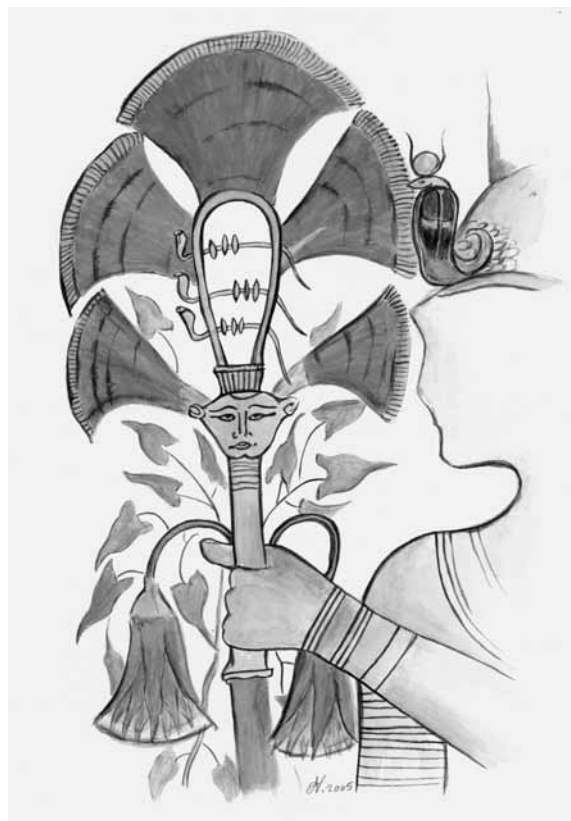
Lise Manniches favoritkandidat er en *Aristolochia* (slangerod), hvilket ikke forekommer helt usandsynligt, hvis det ikke lige var, fordi blomsterne passer dårligt med dem, man kan se på nogle af malerierne, og at stænglen er lovlig stiv. Andre forfattere kalder planten en snerle eller en vedbend. For den førstes vedkommende er plantens vækstform korrekt – det drejer sig tydeligvis om en slyngplante – men igen er den gal med blomsterne. De er alt for store, og har en forkert form. På malerierne ses temmelig små blomster, som er samlet i kvaste. Vedbend kan udelukkes, da den ikke trives i Ægyptens varme og tørre klima.

En korrekt identifikation kompliceres yderligere af ægypternes tilsyneladende modvilje mod at fremstille botanisk korrekte planter i deres kunst – når det altså ikke lige drejer sig om de allestedsnærværende *nymphaea* (lotus) og papyrus. Når man tænker på de mange elegante og yndefulde fremstillinger af dyr og fugle, hvoraf nogle er fuldt på højde med, hvad man kan træffe i f. eks. kinesisk kunst, kan man godt undre sig over, at man ikke viste den samme omhu, når det drejede sig om planterne. Man behøver blot at betragte reliefferne i

Fig. 4 *Cynanchum acutum*. Plante med moden spaltefrugt og frø. Sommerfuglen er den Afrikanske Monark, *Danaus chrysippus*, som også var kendt i det gamle Ægypten.

Fig. 5 Sistrum dekoreret med lotus, papyrus og Cynanchum a.(?). Vægmaleri i Ramesses 7.s grav i Kongernes Dal. 20. dynasti.

Tuthmosis 3.s “Botaniske Have” i Karnak, hvor adskillige af planterne nok kan give en botaniker grå hår, mens dyr og fugle uden større besvær lader sig identificere. Det skal dog siges, at opgaven i høj grad kompliceres af, at det i forvejen lave relief er stærkt eroderet, og at farverne er forsvundet. Og, som Lise Manniche skriver i sin Herbal, er det måske mere planten som ide betragtet, end som botanisk objekt, der skildres.

Men tilbage til min hjembragte “snerle”: Da jeg nu havde både frugt og skud med blade, fik jeg uden større besvær bestemt den til at være *Cynanchum acutum* Linné (syn. *C. monspeliacum* L.), en nær slægtning til svalerod, som også kan træffes her i landet, og som udover at være en dekorativ staude er en gammel lægeplante i folkemedicinen [fig. 4 og bagsiden]. *Cynanchum acutum* (jeg har ikke kunnet finde et dansk navn – på engelsk kaldes den Montpellier Scammony eller Stranglewort) har en ganske stor udbredelse, idet den findes i Nordafrika, i Syd-europa lige fra Portugal til Grækenland, og i store dele af Lilleasien og videre østover. Desuden er den indslæbt til oversøiske lande, hvor den nogle steder optræder som et besværligt ukrudt. Altså ikke just en sjældenhed. Botanisk set hører den til svalerodfamilien (Asclepiadaceae), en familie som omfatter godt 2000 arter, og hvortil også hører kendte stueplanter som hjerteranke, voksblostm og dufranke.

Cynanchum acutum er en slyngeplante, der kan blive indtil 2-3 m lang. De spydformede, noget variable blade er 5-10 cm lange og sidder parvis op ad stænglen. De små stjerneformede blomster har fem tilspidsede kronblade, er hvide – blegrode og sidder i kvastformede stande. Et af plantens mest specielle træk er den ca. 12 cm lange spaltefrugt, som indeholder en mængde 5 mm lange frø. Hvert frø er udstyret med en lille faldskærm af 2-3 cm lange silkebløde, hvide hår, som sætter det i stand til at blive ført til nye områder af vinden. Silkehårene kan ligesom kapok og bomuld anvendes som fyld i puder og hynder.

Min egen plante er kun 5 mdr. og ligner som sagt en snerle, selv om bladene er lidt mere blågrønne.

Den vil muligvis ændre sig noget med alderen (den er flerårig, og jeg har blomsterne til gode). I hvert fald husker jeg moderplantens blade som værende bredere og mere sukkulentagtige end mit eget eksemplars. Plantens udseende afhænger også i høj grad af klima og jordbundsforhold. Der er ganske stor forskel på fugtig dansk muldjord og Bubastis’ halvtørre, solstegte grusbunker. På malerierne varierer plantens blade en hel del. Det kunne måske, i hvert fald til en vis grad, skyldes forskellige voksesteder, fugtig, let skygget flodbred contra tørre områder i udkanten af bebyggelse.

Men hvorfor skulle de gamle ægyptere nu fremstille netop *Cynanchum acutum* på deres gravmalerier og i forbindelse med nybagte mødre? Der er jo som regel en grund til deres valg af bestemte planter i bestemte sammenhænge – udover den rent dekorative virkning. Noget kunne tyde på, at planten har haft betydning som lægeplante. I den forbindelse stødt jeg på et par interessante oplysninger:

I Frankrig blev *Cynanchum acutum* tidligere, ligesom svalerod her hjemme, anvendt som et kraftigt afføringsmiddel, hvilket nok ikke bør undre, da den er stærkt giftig! I tunesisk folkemedicin bruges dens mælkesaft stadig mod hud- og øjenlidelser.

Udvortes, må man formode. Et stof i saften, cynanchol, skal efter sigende have lignende egenskaber som lactucin fra salat (*Lactuca virosa* Linné). Det sidste skal virke beroligende som en meget mild form for opium, og kan som koncentrat (Extractum Lactucae) anvendes mod søvnløshed og mod hoste i forbindelse med lungesygdomme.

Roden af en nær slægtning, *Cynanchum atratum* Bunge, som indeholder det samme stof, anvendes i kinesisk naturmedicin (man kan finde reklamer for midlet på nettet!) mod feber, slangebid, øm og hævet hals samt betændte sår og bylder. Endvidere virker den vanddrivende og udrensende. Den anbefales også i forbindelse med kvindesygdomme og vandladningsbesvær efter fødsler.

Vor egen svalerod, *Vincetoxicum hirundinaria* Medikus, blev tidligere brugt som modgift og mod smitsomme sygdomme som pest. Desuden mod gulsot og vattersot, højt blodtryk samt febersygdomme. Nu frarådes man at anvende den på grund af dens giftighed.

Vi har altså en plante, som ganske vist er temmelig giftig, men som i nøje afmålte doser skulle virke søvndyssende og beroligende, have febernedsættende og vanddrivende egenskaber, samt være virksom ved betændelse og hud- og øjensygdomme. Endvidere påvirker den centralnervesystemet og skulle være virksom ved nogle hjertelidelser.

Mødre, som havde spædbørn med kolik, har nok kunnet trænge til noget beroligende, både til barnet og sig selv. Øjensygdomme har altid været én af Ægyptens plager, og feber- og betændelsestilstande har, før penicillinet kom frem, været et alvorligt problem. Det kunne i hvert fald forklare dens optræden sammen med nybagte mødre og deres børn – og måske også dens rolle i forbindelse med begravelsesceremonier.

Det er straks lidt vanskeligere at forstå, hvorfor den også optræder sammen med letfodede danserinder, snor sig op ad benene på offerborde og endda har sneget sig ind i et relief forestillende Amenhotpe 3. og hans dronning Tiy. Her ses den også i færd med at kravle op ad offerbordet foran kongeparret. På den anden side skal man jo ikke undervurdere

den dekorative effekt. Desuden – selv om blomsterne er små, har de en egen beskeden ynde!

Da den af og til optræder sammen med en sistrum, et instrument der især forbindes med Hathor [fig. 5, 6], kunne det muligvis tænkes, at den også har haft en vis relation til denne dansens og musikens gudinde. Men igen – måske er det bare af dekorative årsager.

Måske er der mere end én art. Det er vanskeligt at afgøre, om den varierende bladform på malerierne skyldes en vis kunstnerisk frihed, eller om det faktisk drejer sig om forskellige planter. Af de tidligere nævnte grunde vil jeg dog anse *Cynanchum acutum* for at være en endog meget sandsynlig kandidat.

Sommerfuglen? Den er bare en lille krølle på historien. Den kaldes "Afrikansk Monark" (*Danaus chrysippus* Linné), og er speciel ved at være en "trækfugl". Larven lever af *Cynanchum acutum*'s og dens nærmeste slægtninges blade, optager plantens giftstoffer i sig, og undgås derfor af fugle. Den kan af og til træffes i Ægypten – og så kan man se en hel flok på maleriet af Nebamons fuglefangst (se Papyrus 2004/02, fig.8, s. 19).

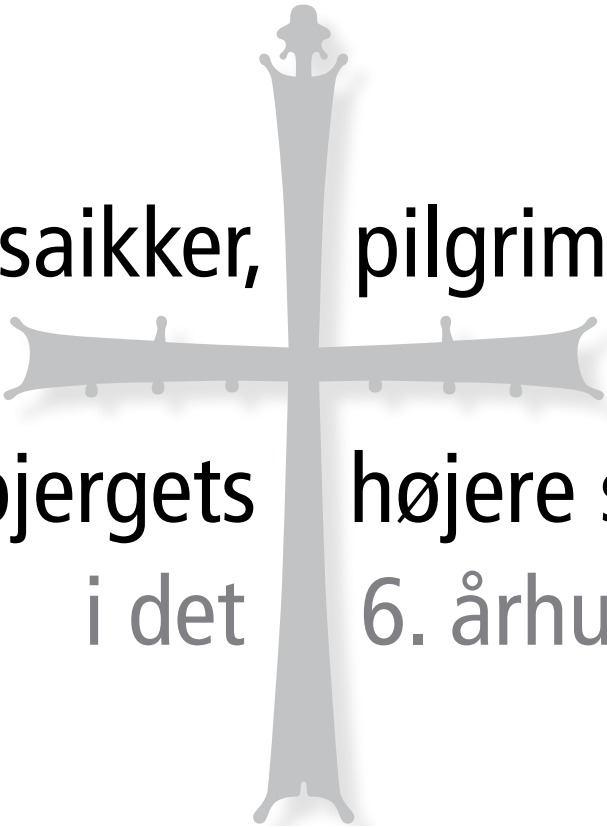
* Alle illustrationer skyldes forfatteren

Litteratur

- L. Boulos, *Flora of Egypt*, Cairo 2002, vol.II, s. 217 & 222.
- F. Dupont & C. Malouet, 'Interprétation du "convolvulus" des égyptologues par *Cynanchum acutum* L. (Asclepiadaceae)', *Acta Botanica Gallica*, 150 (4), 2003, s. 383-399.
- L. Manniche, *An Ancient Egyptian Herbal*, 1989.
- H. Nielsen, *Lægeplanter og trolddomsurter*, 1965.

Fig. 6 Vignet fra Amons sangerinde Anhais dødebog. Fru Anhai, som er iført en dragt af fint, gennemsigtigt linned og har en salvekegle med lotusblomst på hovedet, står foran et lille offerbord med sin sistrum og en grøn (*Cynanchum*) ranke i hånden.

Mosaikker, pilgrimme og Sinai-bjergets højere syn i det 6. århundrede

Ole Herslund

Langt de fleste rejsende til Ægypten, eller folk som studerer ægyptisk kultur, er hovedsageligt tiltrukket af landets faraoniske kulturarv og arkæologi (inklusive forfatteren selv), og indenfor studiet af materiel kultur har der siden den Ægyptiske Antikvitetsjernes grundlæggelse i 1882 været en tendens til at ignorere den sene antiks arkæologi (dvs den koptiske og den tidlige islamiske periode). Dette skyldes til dels de tidlige ægyptiske arkæologers personlige interesser og dels deres ofte negative opfattelse af kopterne eller muslimerne som “arkæologisk destruktive” befolkningsgrupper, og man skal helt op til 1890'erne for at finde de første studier af den sene antiks/koptisk/ægyptisk byzantinske kunst og kultur.¹ Alt for ofte er denne periodes arkæologiske kulturlag blevet fjernet uden registrering, for at arkæologerne kunne komme ned til de “rigtige”, altså faraoniske, lag. Under tiden blev for eksempel bronzealderens klippegrave i ørkengrænseområderne “genbeboet” og modificeret af asketiske munke, eller templer blev omdannet til kirker, og sådanne arkitektoniske forandringer bliver til stadighed fjernet af arkæologer uden registrering. Andre steder som f. eks. Cellia ved den nordvestlige deltagrænse, en tidlig, kristen bosættelse på ca. 100 km², ligger

lige under overfladen og vil inden længe være så ødelagt, at udgravning kun vil producere meget lidt viden. Heldigvis kan en gradvis opvågning spores blandt ægyptiske arkæologer, som i stigende grad erkender, at de senere perioder er en lige så vigtig del af ægyptisk kulturarv som de faraoniske perioder.

I denne artikel vil det blive forsøgt at rette lidt op på denne ubalance ved at redegøre for sammenhængen mellem senantikkenes kristne Sinai-pilgrimme og deres landskabsopfattelse, arkitektur, kunst, myter og ritual. Fokus er lagt på, hvorledes oldtidens pilgrimmes bevægelse i landskabet omkring og på Sinai-bjerget var guidet og/eller indskrænket af en serie af gensidigt forstærkende visuelle og materielle markører, som tilsammen ledte frem til et løfte om en ændring af pilgrimmens personlighed ved at opnå en art højere, guddommeligt syn. Ideerne præsenteret her er hovedsageligt inspireret af eller baseret på arkæologen Finkelstein, kunsthistorikeren Elsner og antropologerne Coleman, V. W. Turner og E. Turners arbejde med de tidligste kristne pilgrimsfærde i Ægypten og den dertil relaterede arkæologi/kunst.²

Sinai-bjerget

Sinai-bjerget eller Gebel Musa (Moses' Bjerg) har siden oldtiden være identificeret som det bibelske

Horeb-bjerg, hvor Moses modtog lovens tavler og mødte Gud i den brændende busk, og det var meget tidligt i kristendommens historie et pilgrimsmål og center for munkevæsen.³ Det skal for god ordens skyld understreges, at ifølge Anden Mosebog mødte Moses ikke Gud i den brændende busk ved foden af Sinai-bjerget, så her er tale om en lokal Sinai-tradition. Munkevæsen ved Sinai-bjerget har overlevet til den dag i dag i Skt. Katarina-klostret, som huser

græsk-ortodokse munke, og området tiltrækker til stadighed et utal af besøgende langvejs fra i form af pilgrimme eller mere almindelige turister.

Allerede fra årene omkring 380 e.Kr. har vi en førstehandsberetning fra pilgrimmen Egeria fra det vestlige Middelhav, som fortæller om sine oplevelser i klosteret og på bjerget.⁴ I det 6. århundrede var hele landskabet spækket med eneboerceller og små marker til at forsørge munkene. Endvidere var der opført forskellige bedericher og små kapeller, som markerede hellige steder, hvor pilgrimme kunne gøre holdt for at bede eller få en pause.⁵ når de bevægede sig rundt ad de forskellige stier, som muliggjorde turen [fig. 1].

I årene mellem 548 og 560 e.Kr. kom klosteret og det tilhørende hellige landskab under kejserlig beskyttelse af Justinian, og det har lige siden været del af den græsk-ortodokse institution. Kejserens donationer inkluderede opførelsen af en pilgrimskirke og tilhørende forsvarsværk ved foden af bjerget, hvor Moses mødte Gud i den brændende busk [fig. 2]. Kirken blev udsmykket med fantastiske mosaikker, som i dag regnes blandt periodens kunstneriske mesterskaber. Endvidere opførtes en lille kirke på toppen af bjerget.

Skriftlige beretninger

I en beretning fra omkring 570 e.Kr., givet af en anonym pilgrim fra Piacenza, beskrives den religiøst

Fig. 1 Kort over det hellige område på Sinai. (Fra *Israel Exploration Journal* 31, 1981, fig. 1).

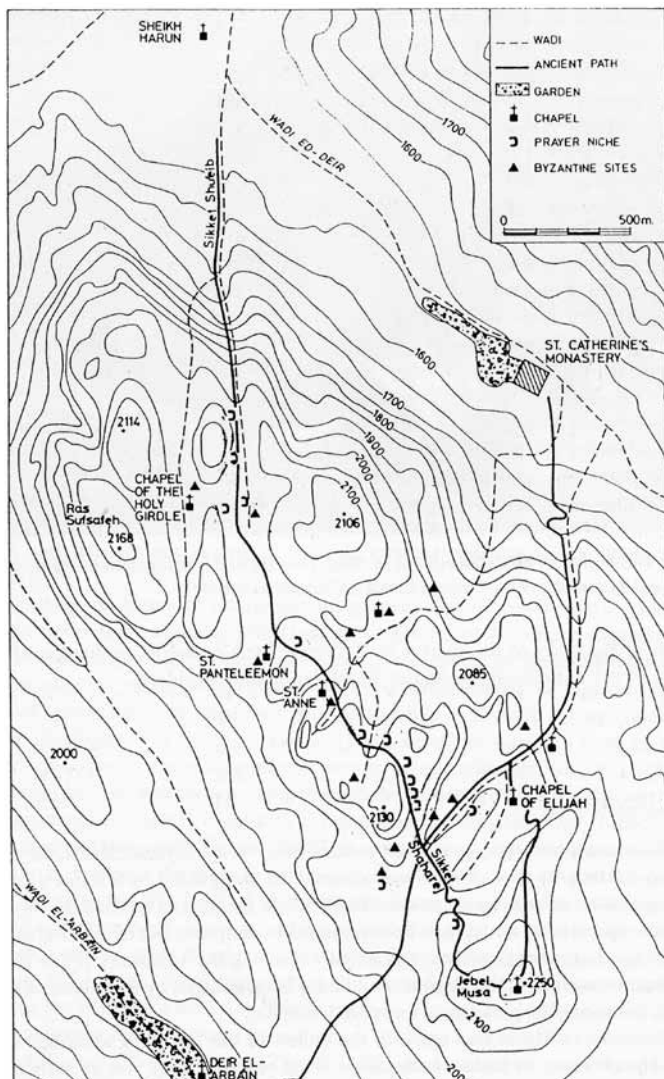

Fig. 2 Busken i klosteret, der mindes "den brændende busk". (Foto LM).

foreskrevne rute, som munke og pilgrimme foretog i landskabet. Denne rute bestod af en række af hellige steder eller stationer, i mellem hvilke grupper af pilgrimme ville bevæge sig, ligesom man kender det fra samtidige pilgrimsområder som Rom, Konstantinopel og selvfølgelig Jerusalem.

Ifølge Piacenza-pilgrimmens beretning gik ruten ikke bare fra den brændende busk op til toppen. Første stop var ved klippen, hvor Moses slog vand, omtrent en dagsrejse fra bjerget. Derefter gik turen til foden af bjerget, hvor Moses vandende fårene (i dag fortolket som Jetros brønd, hvor Moses mødte Zippora, Anden Mosebog 2.16-22),⁶ efter hvilken fulgte den brændende busks kapel i Skt. Katarinaklostrets kirke. Så gik turen op mod bjergets tinde, hvor man gjorde holdt ved den hule, hvor Elias skjulte sig for kong Ahab.⁷ Så nåedes toppen, hvor Moses modtog lovens tavler, og en gudstjeneste blev afholdt i den lille Justinian-kirke på deroppe. Det sidste delmål, man gjorde holdt ved, var den hule, hvor Moses modtog det andet sæt lovtavler, og så gik turen tilbage til klosterområdet, nærmere bestemt kirken, hvor endnu en gudstjeneste blev afholdt. Egerias godt og vel tohundrede år ældre beretning fortæller om endnu flere hellige steder, som

af uvisse årsager havde mistet deres betydning i det 6. årh., som f. eks. Guldkalvens Dal, marken hvor Moses gik med Jetros kvæg, stedet hvor Aron stod med de 70 ældste, stedet hvor israelitterne slog lejr, stedet hvor guldkalven blev fremstillet, stedet hvor Moses fik øje på guldkalven og smadrede det første sæt tavler osv.⁸ Disse forskellige stationer informerer os ikke bare om præcis hvor i landskabet pilgrimmene bevægede sig, men udgør i sig selv en række af delmål, som skulle nås, inden man nåede turens hovedmål: stedet hvor Moses personligt mødte Gud. Sinai-bjerget var i sig selv et sådant delmål for Moses på hans vej til hans hovedmål, som var stillet i udsigt af Gud selv.

Piacenza-beretningen fortæller os også om de aktiviteter, der var involveret i pilgrimsturen, såsom processioner, korsbæring (pilgrimmen bærer et tungt kors på ryggen), hymnesang, bøn og gråd. Enkelte individer blev endvidere inspireret til fromme handlinger som for eksempel at klippe alt håret af. Den anonyme pilgrim bed især mærke i munkenes sprogkundskaber, som gjorde dem i stand til ikke bare at lede folk rundt i området, men især at belære og oplyse om de forskellige steders betydning og mening.⁹

Kloster og kirke som topografi

Klosterets og kirkens dekoration udgjorde en slags teologisk topografi over pilgrimmenes bevægelse i landskabet i form af både indskrifter og billeder (mosaikker) [fig. 3]. Over hovedporten til klosteret og over hovedindgangen til den Brændende Busks Kirke står indskrevet ordene fra Salme 118,20: "Dette er Herrens port, kun de retfærdige skal gå igennem". Begge indskrifter stammer fra det 6. årh. og fremhæver den specielle og hellige betydning af bygningernes indre. Over hovedindgangen til kirken på indersiden er der placeret en indskrift med ordene "Og Herren talte til Moses på dette sted med ordene: jeg er dine fædres Gud, Abrahams Gud og Isaks Gud og Jakobs Gud. Jeg er som jeg er". Denne indskrift er en sammenblanding af ordene fra Anden Mosebog 3.14-3.15 og skal her repræsentere de eksakte ord, som Gud talte til Moses ved den brændende busk, som ifølge traditionen er netop det sted, hvor kirken ligger.

Når pilgrimene var kommet ind i selve kirken, ville noget af det første, de så, være de spektakulære mosaikker i den østlige ende, altså den helligste del af kirken, forestillende de forskellige bibelske åbenbaringer i Sinai, arrangeret i en form for hierarki.¹⁰

På væggen over apsen øverst til venstre for beskueren ses en mosaik forestillende Moses' syn ved den brændende busk [fig. 4], og øverst til højre for beskueren ses en mosaikscene forestillende Moses som modtager af lovens tavler, som rækkes ned fra Gud, fremstillet som et par hænder, der rækker tavlerne ned til Moses fra himlen [fig. 5]. I midten af apsen under de to Moses-scener ses den meget berømte mosaik forestillende Jesus Kristus' transfiguration [fig. 6]. Disse mosaikker har sandsynligvis været udført af kejserlige hofkunstnere fra Konstantinopel,¹¹ men det kan ikke udelukkes, at der var tale om lokale kunsthåndværkere.¹² Ud over mosaikkerne er kirken udsmykket med andre genstande fra det 6. årh. i form af ikoner og et usædvanligt Moses-kors af bronze, der var en del af 6. århundredes ikonostase [fig. 7]; alt sammen menes at have været done-ret af Justinian selv.¹³

Selve korset er relativt stort og måler over en meter i højden og er omtrent 80 cm bredt. På den venstre arm er der en afbildning af Moses, der modtager tavlerne, og på den højre arm modtager Moses sine sandaler umiddelbart inden åbenbaringen ved den brændende busk. Scenerne er altså byttet rundt i forhold til mosaikkerne ovenover. På midten af

Fig. 3 Skt. Katari-naklostret. (Foto LM).

Fig. 4 Den brændende busk. (Fra *World Archaeology* 26, pl. 3).

Fig. 5 Moses modtager tavlerne. (Fra *World Archaeology* 26, fig. 4).

Fig. 6 Kristus' transfiguration. (Fra J. Watson, "The Icons of St. Catherine's Monastery In Egypt's Sinai" udgivet på <http://touregypt.net/featurestories/catherine2-49.htm>)

korset er der ingen transfigurationsscene; der er derimod en afbildning af Guds to hænder, som rækker ned fra en stjernespækket himmel. De gammeltestamentelige scener er indeholdt i et kristent kors, som derved indkapsler det Ny Testaments overtagen fra og forbindelse til det Gamle Testamente. Forsiden af korset er indskrevet med ordene fra Anden Mosebog 19.16-18, hvor Gud for første gang lader sig manifestere i Sinai i form af torden og guldende horn. Til sidst er tilføjet en række dedikationstekster bl.a. til Justinians afdøde kejserinde Theodora:

“Da morgenen gryede den tredje dag, begyndte det at tordne og lyne, og en tung sky lagde sig over bjerget, og der hørtes vældige stød i horn. Da skælvede alle folkene i lejren. Så førte Moses folket fra lejren hen for Gud, og de stillede sig neden for bjerget. Og hele Sinai bjerg hylledes i røg, fordi Herren steg ned derpå i ild. Vi rækker dine egne af dine egne til dig O, Herre. Til Theodora den Kristus-elskendes Frelse og fred for Proklos og Dometia. Amen. O Herre, ihukom gravøren.”¹⁴

Arkitektur, mosaik og pilgrimme

Dekorationsprogrammet af mosaikker i apsen ovenover hovedalteret er en form for samling af det, som oldtidens kristne betragtede som Moses' største bedrifter i biblen, nemlig åbenbaringerne ved den brændende busk og på toppen af bjerget, og var derved en slags opfyldelse af de løfter, som indskriftene længere fremme i kirken fremsatte. Men samtidig forbandt de også kirkens virkelige relikvie, “den brændende busk”, og de konkrete pilgrimssteder i landskabet, hvor Moses modtog sine åbenbaringer, som her fortolkes ind i en kristen ramme. De gammeltestamentelige historier, som udgør dekorationsprogrammet, kulminerer i Kristus-transfigurationsscenen.

Transfigurationen var, ifølge Ny Testamente, en åbenbaring på Tabor-bjerget¹⁵ nær Nazareth, hvor apostlene Peter, Jakob og Johannes modtog en åbenbaring, hvori Kristus, transfigureret i både sin guddommelige og menneskelige natur, taler med profeterne Moses og Elias. Emnet synes altså at passe godt til Sinai-området, for Moses og Elias var ikke bare profeter i Sinai, men de havde begge opnået åbenbaringer på Sinai-bjerget. Men disse åbenbaringer havde ikke været komplette, idet Gud ifølge den jødiske tradition er usynlig. Transfigurationsmosaikken var baseret på en kristen fortolkning af Gamle Testaments Sinai-myter, hvor Moses og Elias først fik fuldendt deres åbenbaringer ved at se den inkarnerede Kristus. Mosaikkerne omfortolker dog ikke bare Gamle Testaments historie, men giver samtidig en fortolkning af pilgrimmenes aktiviteter i området.

Transfigurationsscenen viser apostlene, de to profeter og Kristus på toppen af bjerget. Alle figurerne på nær Kristus er på samme niveau for at indikere, at både betragterne (apostlene) og modtagerne af åbenbaringen (profeterne) er del af den hellige oplevelse og åbenbaring. Munkene og pilgrimmene er selv integreret i denne rolle som “betragtere”, idet de står i kirken efter endt pilgrimsfærd og betragter transfigurationen, som derved assimileres med hellige åbenbaringer som belønning for den ofte langvarige og udmattende rejse til klosteret. Ja, man kan sige, at mosaikkerne garanterer pilgrimmene en ophøjet form for guddommeligt syn ved Sinai-bjerget, som er opnået efter at de er gået i profeternes fodspor rundt omkring i landskabet.¹⁶

Krop og ritual

I transfigurationsscenen er der lagt vægt på kroppen, for i denne åbenbaring er det den inkarnerede Kristus, som viser sig. Man kan sige, at den tidligere usynlige, jødiske gud har taget en krop, som derved forbinder det guddommelige med det menneskekødelige. Gamle Testaments åbenbaringer på Sinai-bjerget var altså ikke fuldendt, ifølge kristen tradition, førend de to Sinai-profeter havde mødt den

kropsliggjorte gud, som markerer overgangen fra den gamle pagt til den nye pagt med gud.

Ovenover transfigurationsscenen i apsen ses en mosaik, som forestiller Guds Lam, figuren som symbolisere eukaristien – Kristus' ofrede legeme, som pilgrimene ville spise under udførelsen af nadverritualet i kirkerummet lige neden under disse mosaikker – nadveren, som i sig selv er et "gudsmøde". Pilgrimene fik altså del i det guddommelige syn ved kropsligt at imitere Moses' og Elias' bevægelse rundt omkring på Sina-bjerget og ved den kropslige indtagelse af eukaristien (Kristus' ofrede krop) i kirken. Så dekorationsprogrammets mosaikker og Moses-kors omfortolkede ikke bare områdets gammel testamentelige begivenheder og bandt dem ind i en kristen sammenhæng, men skabte en sammenhæng mellem landskab, dets forskellige hellige steder, Gamle Testamentes myter, Ny Testamentes myter, nadver og selve pilgrimsfærden som gensidigt bekræftede hinandens religiøse mening og værdi, og som tilsammen garanterede muligheden for en ændring af pilgrimenes person ved opnåelsen en form for højere guddommeligt syn i området.¹⁷

Konklusion

Det er nu blevet demonstreret, hvorledes forskellige materielkulturelle strukturer fra det 6. årh. i form af bedenicher, kapeller, stier, kirker, Moses-kors og billeder guidede pilgrimene fra hele Middelhavsområdet fra sted til sted på pilgrimsruten, samtidig med at de placerede selve Sinai-pilgrimsfærden i en kristen sammenhæng.

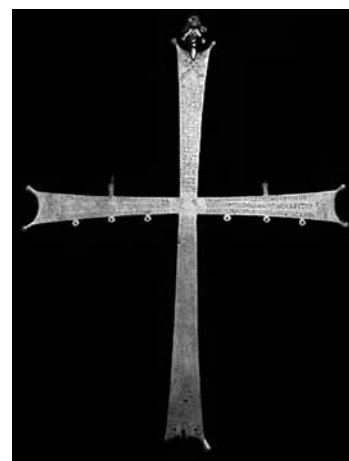
Pilgrimsfærden bestod ikke bare af den store rejse til klostret, men også af en række mindre rejser til de forskellige hellige steder. Turen fra den brændende busk op til Elias' hule for til sidst at nå toppen hvor Moses modtog tavlerne udgjorde en række af stationer, hvis teologiske betydning og værdi var gradvist stigende; et hierarki af hellige steder, som pilgrimene ville have oplevet, hvis ikke intellektuelt så i det mindste kropsligt, idet de gik op mod bjergets top¹⁸ – det bjerg, som i den jødisk/kristne/islamiske forestillingsverden er et yndet sted for Gud at lade sig åbenbare for mennesker.

En rejse mod en ændring af personlighed ligger selvfølgelig implicit i selve pilgrimsfærden som fæ-

nomen, men er også fremstillet i mosaikkernes billedprogram i kirken, hvor Moses' bevægelse i landskabet spejles direkte i pilgrimenes bevægelse fra klostret med den brændende busk op til bjergets top. Men de to Moses-mosaikker [fig. 4 & fig. 5] med deres referencer til det faktiske, omkringliggende landskab reducerer beskueren til betragter og ikke deltager i Moses' syn, da der i selve billedets komposition kun afbilledes Gud i form af et par hænder og profeten Moses. Kristne pilgrimme kan være blevet inspireret til at besøge disse hellige steder, men kun i form af en imitation af Moses.¹⁹ I kontrast til dette ses transfigurationsscenen [fig. 6], som inkorporerer betragteren som deltager i åbenbaringen, understreget ved den fuldt frontale fremstilling af Kristus, et ofte anvendt virkemiddel i byzantinsk og senantik kristne kunst, og i modsætning til Moses-mosaikkerne en total mangel på konkrete referencer til bjerget og det faktiske landskab generelt. Endvidere ses profeterne og apostlene, altså mennesker, gengivet på samme grundlinje, som således ligestiller profeter, apostle og virkelige beskuerer på kirkens gulv som deltagere i Kristus' åbenbaring²⁰ – en deltagelse, pilgrimene i høj grad oplevede ved udførelsen af nadveren, hvis symbol er gengivet over transfigurationsmosaikken. Derfor synes billedet dels at signalere, at et højere mål kan opnås før pilgrimsfærden op til toppen eller er opnået efter nedstigningen fra bjergets top. Man kan sige, at pilgrimmen fra Piacenza nåede toppen både i teologisk og i rumlig forstand i den ægyptiske ørken.

Pilgrimstraditionen i Sinai var altså baseret på en idé om religiøs og teologisk forandring på to niveauer. På det overordnede plan gengiver klostret og kirkens indskrifter samt dekorationsprogram bevægelsen fra den gamle pagt med Moses til den nye pagt med Kristus, hvor Moses' åbenbaring blev fuldstændt som fremstillet i transfigurationsscenen. På det personlige plan gengiver dekorationsprogrammet pilgrimenes personlige transformation, altså som individer, der

Fig. 7 Moses-korset. (Fra J. Watson, 'The Icons of St. Catherine's Monastery in Egypt's Sinai' udgivet på <http://touregypt.net/featurestories/catherines5-2.htm>)

efter endt pilgrimsfærd har opnået Sinai-bjergets højere syn.²¹ Men Kristus' transfiguration, altså hovedbegivenheden i mosaikdekorationen, foregik jo ikke i Sinai, men på Tabor-bjerget. Scenen synes snarere at række bagud i tid til de gammeltestamentelige profeter Moses og Elias ved at fuldende deres åbenbaringer i Kristus' nærhed og er derved en kristen erklæring om de gammeltestamentelige åbenbaringers utilstrækkelighed. Samtidig kigger scenen frem i tid for de beskuende pilgrimme ved igennem transfigurations motivet at stille en personlig, åndelig transformation i udsigt.²²

Forfatteren håber at have demonstreret, at når mosaikkerne, Moses-korset og Skt. Katarinas transfigurationskirke med dets indskrifter studeres i forbindelse med 6. århundredes pilgrimsfærde i området, er der ikke bare tale om tomme symbolske kunstværker. De var tværtimod et forsøg på at give en elitær og normativ fortolkning af pilgrimsfærde til Sinai-bjerget og derved forme selve oplevelsen for pilgrimmene. Dette siger selvfølgelig ikke i sig selv noget om, hvorledes individuelle pilgrimme ville have oplevet færden, eller om hvorvidt de overhovedet genkendte de fortolkninger, som er præsenteret her. Historien om Sinai-bjergets særlige og højere form for syn var en historie, som teologer og lokale munke havde formuleret som en slags reklame for derved at give pilgrimmene et ønske om at besøge stedet. Desuden kan man argumentere for, at denne reklame også kom munkene som guidede pilgrimmene til gode, da de derigennem fik en særlig rolle og status som formidlere af vejen til det højere syn.

Historien om Sinai-bjergets højere, guddommelige syn, som blev formuleret af 6. århundredes teologer og kunsthåndværkere, må siges at have været en succes både inde i og uden for kirken. Den dag i dag tiltrækkes græsk-ortodokse mænd fra hele verden til klosterlivet i området, hvor de enten bor i Skt. Katarina-klostret eller, evt. senere i deres munketilværelse, lever som asketiske eneboere i bjergets huler. Endvidere tiltrækker historien til stadighed et utal af besøgende årligt, og i dag udgør området et yndet udflugtsmål for turister, og visse religiøse grupper holder til dels pilgrimstraditionen i live.

Noter

- ¹ W. H. C. Frend, *The Archaeology of early Christianity – A History*, 1996, s. 144-150.
- ² F. eks. S. Coleman & J. Elsner, 'The pilgrim's progress: art, architecture and ritual movement at Sinai', i *World Archaeology* 26, 1994, s. 73-89; J. Elsner, 'The viewer and the vision: the case of the Sinai apse', i *Art History* 17(1), 1994, s. 81-102.
- ³ D. J. Chitty, *The Desert a City*, 1966, s. 168-178.
- ⁴ J. Wilkinson, *Egeria's Travels to the Holy Land*, 1981, s. 91-98.
- ⁵ I. Finkelstein, 'Byzantine prayer niches in southern Sinai', i *Israel Exploration Journal* 31, 1981, s. 81-91; 'Byzantine monastic remains in southern Sinai', i *Dumbarton Oaks Papers* 39, 1985, s. 39-80.
- ⁶ J. Kamil, *The Monastery of St Catherine in Sinai*, 1991, s. 44.
- ⁷ Kongernes Bog I, 19.8.
- ⁸ J. Wilkinson, *Egeria's Travels to the Holy Land*, s. 91-98.
- ⁹ J. Wilkinson, *Jerusalem Pilgrims before the Crusades*, Warminster 1977, 87.
- ¹⁰ J. Elsner, 'The viewer and the vision: the case of the Sinai apse', in *Art History* 17(1), 1994, s. 86.
- ¹¹ G. H. Forsyth, & K. Weitzmann, *The Monastery of St Catherine at Mt Sinai I: the Church and Fortress of Justinian*, 1973, s. 16.
- ¹² W. Loerke, "Real presence" in Early Christian Art', i *Monasticism and the Arts* (T.G. Verdun red.), 1984, s. 43.
- ¹³ K. Weitzmann & I. Sevcenko, 'The Moses Cross at Sinai', i K. Weitzmann, *Studies in the Arts at Sinai*, 1982, s. 86.
- ¹⁴ Baseret på tekstudgivelse og oversættelse af Weitzmann & Sevcenko, *op. cit.*, 87-88.
- ¹⁵ Matthæus 17.1-12; Markus 9.2-9; Lukas 9.28-36.
- ¹⁶ Coleman & Elsner, *op. cit.*, s. 81-83.
- ¹⁷ Coleman, & Elsner, *op. cit.*, s. 84.
- ¹⁸ For en diskussion af kropslige oplevelser i forbindelse med religiøse aktiviteter se C. Bell, *Ritual Theory, Ritual Practice*, 1993, s. 69-117.
- ¹⁹ Coleman, & Elsner, *op. cit.*, s. 84-85.
- ²⁰ Elsner, *op. cit.*, s. 20.
- ²¹ Coleman & Elsner *op. cit.*, s. 85.
- ²² Elsner *op. cit.*

Ballonfoto
over området
taget af Tine
Bagh 7.7.05.

Memnonianoter

Den 9. oktober holdt Hourig Sourouzian et fængslende foredrag i DÆS om de seneste fem års udgravningsarbejde sammen med Rainer Stadelmann i Amenhotpe 3.s dødetempel bag Memnonkolosserne.¹ Templets murværk er stort set forsvundet, men dets placering kan i vid udstrækning genskabes ud fra de mange skulpturfragmenter, der ligger *in situ* under jorden. Statuer var jo opsat som en integreret del af tempelarkitekturen. Da grundvandet pibler op blot 80 cm under den nuværende jordoverflade, har de resterende skulpturrester lidt meget skade, hvilket yderligere forværres af meget stædigt kamelgræs og halfagræs, der borer sig ind i alle sprækker.

De to Memnon-kolosser er det mest markante vartegn for det, der i det 14. årh. f.Kr. var et af Ægyptens mest storslåede templer anlagt af en enkelt konge. De stod foran den første pylon, der var udført af soltørrede lersten (først under Ramesses 2. får dødetemplerne pyloner af sten). Statuerne er omkring 16 m høje, udført af kvartsit, der blev hentet oppe nordpå ved Gebel Ahmar ("det røde bjerg"). Transporten op ad strømmen har været en ikke ringe bedrift, uden tvivl forestået af den senere guddommeliggjorte bygmester Amenhotpe, søn af Hapu. Vel ankommet blev de formodentligt groft tilhuggede, mægtige blokke anbragt på to 3 m høje,

separate sokler, der, måske af konstruktionsmæssige årsager, for nede udvidede sig til en form for "søjlebase". Som det ofte ses i kongens ikonografi, var hans *nemes*-hovedklæde oprindelig forsynet med dobbelkronen ovenpå, hvilket ville have lagt yderligere et par meter til i højden. Engang i oldtiden styrtede den øverste del af den nordlige kolos sammen.

I romertiden blev den repareret med store, løse blokke af en anden slags kvartsit, der sidder på plads endnu, men ansigtet blev ikke fuldendt.

Bag Memnon-kolosserne og den første pylon lå en 100 m lang åben gård, fulgt af den meget brede 2. pylon (30 alen (15.75 m)) med nicher til flagstænger, og endnu en gård, en tredje pylon med brolægning af fine sandstensfliser (beliggende 2 m under nuværende niveau og tildækket for at beskytte dem) og en gård omkranset af tre rækker søjler på de tre sider (i stil med den i Luxor-templet, der dog kun har to) og fire rækker på den inderste, vestlige side. Nogle af søjlerne havde baser af kalksten, andre havde overhovedet ingen baser, hvilket ville have bidraget til søjlernes kollaps. I dette område blev der fundet mange velbevarede Sakhmet-statuer. I alt blev der identificeret 57 forskellige slags sort sten, hvilket indikerer, at der stod mindst 57 Sakhmet-statuer her. Der dukkede også rester af kongeskulptur op, og det er utvivlsomt i denne sammenhæng, at vi

skal placere de to store kvartsithoveder af kongen, der nu flankerer indgangen til den ægyptiske samling i den store overdækkede gård i British Museum. Herefter kom en lille hypostylhal og det allerhelligste. I den bageste del af templet blev der i 1950'erne genoprejst en stele, hvor kongen fortæller om sine byggerier i området, inklusive det aktuelle tempel.

Blandt de mere spektakulære fund, der blev gjort under de nyeste udgravninger, var endnu en kolos (se *Papyrus* 2002/01, s. 52), der består af kongens højre underben samt en 3 m høj meget velbevaret figur af dronning Tiy ved hans side. Her er basen i ét med kolossen. Den er prydet med bagbundne fremmede, hvis overkrop ses over en fæstningsring med navnet på deres hjemsted: lokaliteter i Libyen, Nubien og Lilleasien. Dette er ikke usædvanligt, men det er til gengæld kvaliteten af billedhuggerarbejdet, der yderligere understreges af stenen, der er så blankpoleret, at man kan spejle sig i den. På en anden base ses for første gang ægæiske folk i denne sammenhæng, hvilket passer godt med kongens interesser for den del af verden (det er ligefrem blevet foreslået, at han var på statsbesøg i Mykene og havde Nefertite med hjem til sin søn!). Yderlige lokaliserede arkæologerne en usædvanlig, 130 cm høj alabaststatue af en flodhest stående på alle fire ben, der på et tidligere tidspunkt var fundet af svejtsiske arkæologer, men som var gået under jorden igen.

Det er planen, at der med tiden skal anlægges et "site museum" (cf. det fine eksempel ved siden af hos Merneptah – man kan forestille sig en vis interessekonflikt her, da mange løsdele fra Amenhotpe 3.s tempel blev genanvendt af Merneptah og nu er opstillet her). Der findes en Memnon støtteforening, hvorigennem man kan donere bidrag til arbejdet.²
LM

¹ Dette indlæg er baseret på noter taget under foredraget (suffleret af ERN). På grund af redaktionelle forpligtelser andetsteds er HS ikke på nuværende tidspunkt selv i stand til at bidrage med en artikel til *Papyrus*.

² Foreningen har ikke sin egen hjemmeside, men mange oplysninger (inklusive bankkontonummeret!) kan ses på www.pons-asini.de/gesellschaft/untersuchung/memnon.

Imhotep på rejse

Fig. 1
Taule.
(Fra *Turen*
går til
Mallorca,
Menorca
og *Ibiza*).

Set i en større geografisk sammenhæng er Nye Rige (1500-1000 f. Kr.) en umådelig fascinerende periode. Ægypterne havde tætte forbindelser (mere eller oftest mindre venskabelige) med landene i Levanten fra Palæstina over Syrien og op til hittitterne (Tyrkiet) over land mod nord, Mitanni (Irak) mod øst og minoerne på Kreta over havet mod nordvest. Den ægyptiske indflydelse rakte endnu videre, for varer og genstande blev i det følgende årtusind ført af fönikerne rundt i hele Middelhavet (hvilket vil blive åbenbaret, når Glyptoteket til sommer åbner sin nyopstilling jf. ovenfor s. 22-3 om fönikerne på Nationlmuseet).

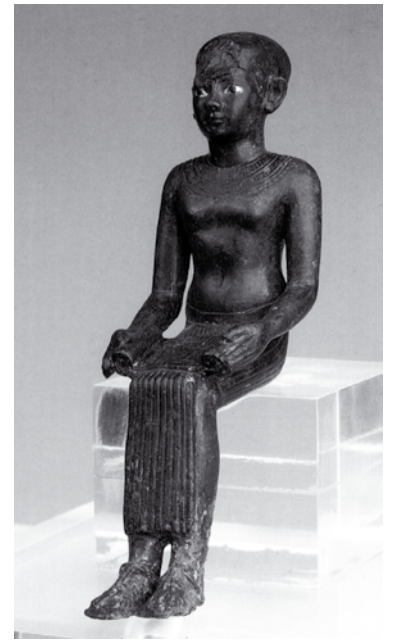
I det 2. årtusind f. Kr. var der på øerne i det vestlige Middelhav andre samfund, der kunne udrette forunderlige ting med store sten. På Mallorca og Menorca står op imod 4½ m høje stenstøtter, der vidner om en ikke ringe teknisk kunnen, men hvis formål vi på grund af folkenes manglende brug af skrift kun kan gisne om [fig. 1]. Grundet arkæologiske fund formodes de at være offersteder. I forbindelse med støtterne (kaldet *tauler*) findes der rester af *talayoter*, brede, koniske tårne bygget af mange løse sten. Disse bygninger har lagt navn til perioden. Et af de ældste eksempler, fra tidlig talayotisk periode (1500-1000 f.Kr.) og bygget ovenpå et tårn fra

Fig. 2 Plan over *talayoten* ved Trebaluger. (Foto LM).

Fig. 3 *Talayot* ved Trebaluger. (Foto LM).

Fig. 4 Imhotep. (Postkort fra museet).

præ-talayotisk tid, kan ses ved landsbyen Trebaluger på den sydlige del af Menorca [fig. 2 og 3]. Grundplanen er her elliptisk, og indeni er der et enkelt stort rum, der oprindeligt har haft et tag af sten. Denne type kaldes *navetes*, skibe, hvilket bringer de stenbåde i erindring, som ses ved et af soltemplerne i Abusir og ved arkaiske begravelser i Abydos, blot er de vendt på hovedet. På Mallorca ses lidt senere firkantede *talayoter* med midterpille og en del af tagkonstruktionen bevaret.

Menorkinerne værner om deres fortid og har i hovedbyen Mahon indrettet et meget smukt museum i et gammel kloster, hvor man kan studere øens historie gennem fund fra de utallige arkæologiske udgravningsområder. Nogle af vitrinerne rummer importerede genstande, inklusive fønikisk keramik og nogle skarabæer. Mest interessant i vores sammenhæng er dog en fornem bronzestatuetten af Imhotep,¹ fundet under udgravninger ved Taula de Torre d'en Gaumés ikke langt fra Mahon [fig. 4]. Museet daterer den på grund af fundomstændighe-

derne til 4. årh. f. Kr.,² men figuren kan godt være ældre. Den må have været gennem mange hænder, inden den endte i en fjern økultur. Har kaptajnen, der bragte den med, mon selv haft nogen viden om den vise Imhotep, som han har kunnet give videre til den nye ejermand?

LM

¹ Imhotep var bygmester under kong Djoser ca. 2700 f. Kr. og blev erindret og endda tilbedt som vismand helt ned i ptolemæisk tid.

² Som introduktion kan man læse om udgravninger af en menorkinsk landsby med *taule* og *talayot* på www.menorcaweb.net/talati/

Boganmeldelser

*Frederik Christian von Havens
Rejsejournal fra Den Arabiske Rejse
1760-1763*

Min Sundheds Forliis

Udgivet af Anne Haslund Hansen og
Stig T. Rasmussen
Forlaget Vandkunsten 2005
406 s. med illustrationer. 350 Kr.

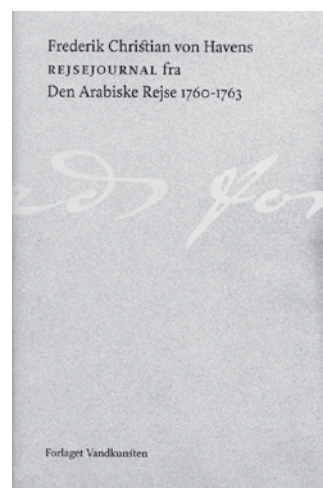
I 1761 udsendte Frederik 5. en ekspedition til Ægypten og Sydarabien, oprindeligt for at opklare uklare ord og betegnelser i Det gamle Testaments hebraiske tekst, men efter den endelige instruks for at "gøre så mange opdagelser for videnskaben, som det vil være muligt." Alle deltagerne var underkastet en særlig forpligtelse: at føre dagbog – hver dag. Den eneste af deltagerne, der til punkt og prikke levede op til dette, var filologen Frederik Christian von Haven. Manuskriptet kom sikkert hjem med den eneste overlevende ekspeditionsdeltager, Carsten Niebuhr, og opbevares i Det kongelige Bibliotek.

Da Thorkild Hansen i 1962 udgav romanen *Det lykkelige Arabien* blev beretningen om den arabiske rejse allemandseje. Efter et ultrakort forarbejde i Det Kongelige Bibliotek lykkedes det ham at skrive en bog, der blev en klassiker i sin genre med Niebuhr som helten og von Haven som skurken. Indenfor de seneste år er Carsten Niebuhrs egen rapport, oversat til dansk, udkommet i en ny og meget rost udgave. Nu foreligger så von Havens egen rejsejournal, der som den eneste var skrevet på dansk. Dette vigtige kildemateriale var undgået Thorkild Hansen, og i *Det lykkelige Arabien* fremstår von Haven som bekendt som en kværlulantisk hypokonder. Det er et noget andet billede, der viser sig i journalen, hvor von Haven giver indtryk af at være en ordentlig og redelig person, der har en ægte interesse i de fremmede kulturer, han møder, og som naturligt falder ind i folkenes undertiden noget eksotiske adfærdsmønstre. Han har den

store fordel, at han kender til det arabiske sprog og under hele rejsen søger at forbedre sine kundskaber, hvilket ikke (ifølge von Haven) kan siges om hans ledsagere, der (forståeligt) synes mest interesseret i landmåling, botanisering og tegnerier, og som ofte lader hånt om lokal skik og brug. Lægen forekommer at være den af dem, som han turen igennem var mest på bølgelængde med.

Journalen består af von Havens renskrevne dagbogsoptegnelser (s. 49-325, der dækker perioden 1. december 1760-26. marts 1762); summariske dagbogsoptegnelser (s. 326-336 fra perioden 27. marts-26. august 1762); en bearbejdet rapport om besøget på Sinai (s. 337-362 fra 27. august-25. september 1762); samt resterende summariske dagbogsoptegnelser (s. 363-385 fra 26. september 1762 til von Havens sidste sætning skrevet d. 25. maj 1763). Udgiverne har forsynet teksten med nyttige kommentarer i form af fodnoter, f. eks. fyldige bibliografiske oplysninger om de i teksten kort omtalte værker samt relevante illustrationer f.eks. af plancher fra Nordens rejse i Ægypten i året 1738 eller sider af de af von Haven indkøbte manuskripter. Forord, indledning og kort (s. 5-45) giver en vurdering af rejsen og af manuskriptet samt praktiske oplysninger.

At rejse for små 250 år siden krævede god tid og et godt helbred. Planen var først at sejle til Marseille. Det tager fem forsøg, inden det overhovedet lykkes skibet at komme ud af Helsingør havn og få påbegyndt rejsen. Von Haven har i mellemtiden mistet lysten til sørejsens ubekvæmligheder, slipper ud af skibet (på s. 83) og begiver sig til Marseille over land (hvilket heller ikke var uden strabadser), hvor han møder skibet og sine rejsefæller. Senere tager det næsten to måneder (eller 31 sider), inden de når Konstantinopel. 16 dage (10 sider) handler om rejsen til Alexandria, og så bliver selskabet på ægyptisk grund til 14. oktober 1762 (132 sider). De besøger pyramiderne i Giza og Sakkara samt kirkerne i Old Cairo, og vi får

et spændende indblik i, hvordan det var at være "franker" i et tyrkisk rige. Turen til Sinai, som havde til formål at lokalisere indskrifter, der skulle stamme fra israelitternes tid på Sinai, er levende beskrevet, og har man gjort turen selv i det 21. århundrede, er det gribende at læse om hans besøg ved Moses-kilderne, faraos varme bad og Hathor-templet i Serabit el-Khadim på toppen af plateauet. Det kan ikke have forandret sig meget, ud over at Moses' brønde er restaureret og en del af Hathors steler er blevet rejst op. Ind i Skt. Katarina-klostret kom von Haven aldrig, og de forventede bibelske indskrifter drejede sig (ved vi nu) om Hathor, men han giver en beskrivelse af det hellige landskab og var opmærksom på problemet omkring "Bibelens mytologi og den historiske virkelighed", jf. artiklen i dette nummer af Papyrus.

Von Havens rejsejournal er et gedigent værk, der giver et fascinerende indblik i et kapitel af den nærorientalske videnskabshistorie med dens omkostninger og dens sejre.
LM

Mogens Jørgensen

Ægyptisk kunst fra Amarnaperioden

112 s, talrige farveills. 100 kr.

Bogen er tænkt som en vejledning til den udstilling, der i foråret er at se i tre af de nye rum på Glyptoteket. Den har et handy, kvadratisk format med lærredsryg, men er så delikat udformet, at man næsten ikke nænner at fjerne den fra sit eget biblioteks trygge

rammer. Udsøgte fotografier (de fleste af Ole Haupt) benytter til husets egne genstande sorte baggrunde, der fremhæver deres materiale og oftest diskrete farver, hvorimod indledningens illustrationer fra andre samlinger tager udstillingsrummenes nilgrønne farve op i en lysere, mere hektisk nuance. Der er rigeligt med plads omkring teksten, som er accentueret med røde overskrifter. Alt i alt en udsøgt æstetisk oplevelse, ligesom det er at se selve opsætningen af genstandene i fritstående vitriner med matpolerede messingindfatninger.

Teksten giver en basal introduktion til Amarna-tiden (s. 8-33) og inkluderer det, en besøgende har brug for at vide for at forstå tidens særegenheder i forhold til den traditionelle, ægyptiske kunst, og den bereder yderligere gennem illustrationerne diskret grunden for en identificering af to af tre nyerhvervelser til samlingen. S. 34-93 giver den egentlige katalogtekst med nødvendige og fyldestgørende oplysninger, og der følges op med en præsentation af det kvadratnet, der anvendtes af de ægyptiske kunstnere, og som er specielt relevant for det nyerhvervede hoved (s. 94-101), samt til slut detaljerede mål og bibliografi.

Det er naturligvis præsentationen af de nye genstande (anskaffet på det internationale marked), der af størst interesse. Katalog nr. 18 er et fragment af en ushabti-figur af sortspættet granit. Hovedet mangler, og det gør fødderne også, og rent kunstnerisk ligger genstanden lidt udenfor Glyptotekets sædvanlige linie, men kongens ene navn og hans titel kan dog læses på fragmentet. Mange stumper af sådanne figurer af forskellige stenarter har overlevet fra kongens begravelse i den nu næsten totalt smadrede grav i el-Amarna. Katalog nr. 5 er en sandstensblok, måske fra kongens byggeri i Karnak, der viser en kongelig person, der ofrer en blomsterbuket til solskiven med de mange arme. Stilistisk føjer den sig til

utallige andre både i materiale, teknik, dimensioner og mangel på farve (denne sad på et lag gips, der nu er forsvundet). Personen bærer

den "nubiske" paryk, som ses både på Akhenaten og Nefertiti. I panden sidder en kobraslange. På overarmen synes det lige akkurat muligt at læse kongens kartoucher: Neferkheprura-waenra Akhenaten som original tekst, hvilket ville være usædvanligt for en Karnak-blok, hvor man ellers plejer at se Amenhotpe med ændring til Akhenaten. På underarmene bærer personen Atens kartoucher, der er mere langstrakte end kongens, da de rummer flere hieroglyffer. Et noget lignende relief blev præsenteret på side 12 i kataloget, men her har personen to kobraslanger i panden, hvilket (takket være adskillige paralleller) antyder, at det drejer sig om et kvindeligt medlem af kongefamilien. MJ argumenterer for, at en enkelt slange kunne kendetegne begge, men at hieroglyfferne i venstre yderkant af blokken, der inkluderer navnet Aten, er rester af Meritatus navn, og da denne prinsesse oftere ses lige bag sin mor end bag sin far, er der ifølge MJ overvældende sandsynlighed for, at personen på blokken er Nefertiti og ikke Akhenaten. Katalog nr. 2 er et hoved fra en stående kalkstensfigur, der er beregnet til oprindeligt at have været 60 cm høj. Personen har det karakteristiske Amarna-barnekranium, der også ses i et hoved, som Glyptoteket har haft siden 1927. I modsætning til dette er det dog forsynet med en meget tyk "barnelok" i højre side, hvilket har en parallel i en hel prinsessestatuette af samme materiale i et museum i Kansas City, gengivet på s. 22. Trods flere fælles træk med andre løsrevne prinsessehoveder synes det klart, at dette hoved introducerer en ny model, som specielt er karakteriseret ved en smallere, mindre fyldig mund, en længere, spidsere hage og øjenbryn, der næsten mødes over den smalle næseryg. Den mest nærliggende slutning at drage er, at det drejer sig om en person, der ikke tidligere er identificeret i persongalleriet fra el-Amarna.

Det er en fin gestus mod verden omkring os, at kataloget til en midlertidig udstilling, hvis egentlige årsag er nyerhvervelsen af tre upublicerede genstande fra Amarna-tiden, også foreligger på engelsk.

LM

Lone Andrup

Rejse i Egypten

Forlaget Ankh
2005

384 s., talrige
farveillustr. 298
kr.

En rejsebeskrivelse, baseret på tre besøg i Egypten, der tager læseren gennem de vigtigste turistmål. Den henvender sig til "alle kulturhistorisk interesserede, ikke-egyptologer, som selv har rejst, eller påtænker at rejse, i Egypten og som gerne vil genopfriske fakta og stemninger hjemme i sofaen". Hovedvægten ligger på mødet med nutidens gæstfrie ægyptere, som forfatteren stifter et indgående bekendtskab med på vej til og fra oldtidens mindesmærker. Hendes viden om seværdighederne er baseret på en række populære bøger, og med visse undtagelser er beskrivelserne i orden, om end ikke særlig dybsindige. Hun foretrækker individuel rejse i langsomt tempo og har dårlige erfaringer med krydstogtskibe og masseturisme. Der citeres ofte fra tidligere rejsende fra Herodot over Norden og Denon til Amelia Edwards. Bogen, der er illustreret med forfatterens udmærkede fotografier, er velskrevet og afspejler en sympatisk blanding af ydmyghed og begejstring. Den medfølgende reklame-tryksag antyder dog, at vi her skal se en opfølgning til Norden og Niebuhr. Dertil rækker dens format dog næppe.

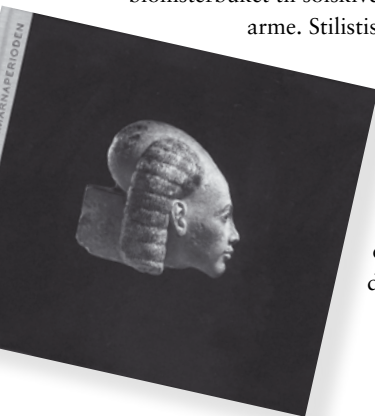
LM

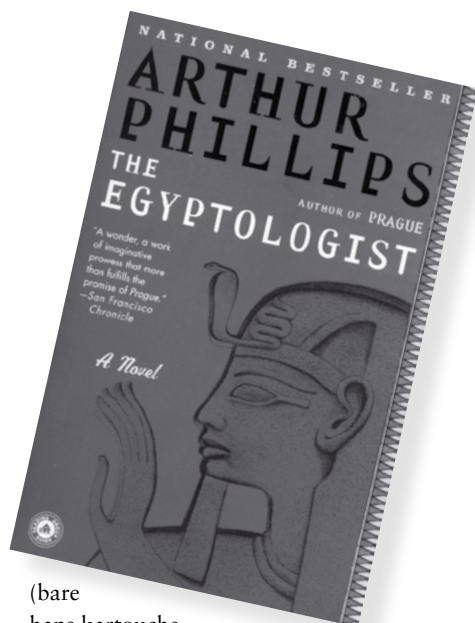
Arthur Phillips

The Egyptologist

Random House
391 s., ca.100 kr.

Bogen er noget så sjældent som en brev- og dagbogsroman. Hovedhandlingen består af hovedpersonen, Ralph M. Trilipushs (et anagram på forfatterens eget navn) søgen og udgravning af den obskure (og obskone?) sidste hersker af det 13. dynasti, Atumhadu

(bare hans kartouche er vidunderlig) i november

1922. Sidehandlingen består af en ensidigt gengivet korrespondance 30 år senere fra en privatdetektiv, der oprindeligt er sat på den opgave at finde frem til en australsk arving til en engelsk rigmand, der har været temmelig gavmild med sine gener. Ad indviklede rundveje vikles disse to historier ind i hinanden og endnu en halv korrespondance fra Trilipushs ven og studiekammerat til en tredje ven og studiekammerat(?).

Sine steder virker bogen umiddelbart ret kedelig. Der “sker” ikke rigtig noget. Der er Trilipushs lange tirader om hans problemer med økonomien, med arbejderne, selvmedlidenhed m.m. Men man fascineres alligevel af ham, for inden man kommer langt ind i historien, aner man, at hovedpersonens mentale tilstand ikke helt er, hvad man vil kalde normal. Ord som “storhedsvanvid” og “psykopat” rinder én i hu. Måske lider han af et eller andet trauma efter Gallipoli – hvis han overhovedet var i Gallipoli? Og hvordan er det med hans faglige redelighed? Der er løgne på løgne, forstillinger på forstillinger i lag på lag på lag. Hvad slutningen er ... ja, hvad tror læseren! Jeg ved hvad jeg tror, men det vil jeg ikke røbe på disse sider.

Romanen er lanceret som en krimi. I så fald er den et meget atypisk eksemplar af genren, i og med at der ikke forekommer nogen forbrydelse og ikke er nogen opklaring af denne ikke-eksisterende forbrydelse, andet end hvad man kan læse mellem linierne... En psykologisk meget interessant roman.

Min bogpusher i Politikens Boghandel meddeler mig, at *The Egyptologist* skal udkomme på dansk.

AL

Isabel Dethan

I Horus' Land, 1 Khaemuaset – eller Maats lov

Arboris
56 s., 89,50 kr.

I Horus' Land, 2 Meresankh – eller Seths valg

Arboris
56 s., 99,50 kr.

Dette er så de to album, der udgør første kapitel i sagaen om Meresankh (og Khaemwaset, søn af Ramesses 2.), forstået på den måde at disse to album udgør en afsluttet – men måske alligevel ikke – historie – i bd. 2 annonceres en næste episode. Jeg har tidligere (*Papyrus* 2004/01) kort omtalt serien og lovet en mere omfattende anmeldelse senere. Den kommer her – med løfte om en follow-up, når næste episode udkommer, for serien virker rigtig lovende: Tegningerne er utroligt smukke – levende og næsten filmiske i “klippet”, og disse to binds (afsluttede?) historie er godt skruet sammen. Som nævnt har serien alle ingredienserne til en god historie: en forbrydelse fra fortiden, en genopdrevet, mystisk, ond sekt, begær efter guld – samt det ikke uproblematisk i, at to mænd elsker den samme kvinde.

Prins Khaemwaset, søn af Ramesses 2., er som bekendt en ivrig forsker og bevarer af Ægyptens fortid. Serien tager sin begyndelse i, at han skal undersøge en af gravrøvere

skændet grav i Theben. Her finder han, hans skriver, Meresankh og livvagten Imeni, at graven er overtaget af en tilbeder af de mørke sider af Seth. Menneskeofringer er blevet foretaget. Guldskåle af fremmed udseende bliver fundet i graven. Mumien identificeres som en fætter til farao Ramesses 2.; sagen er i sin tid blevet dysset ned. Men sekten lever stadig. Hele landsbyer er forsvundne, både i fortiden og nu også for få år siden. Og der er rygter om den sagnomspundne by Ossum hinsides de tre Stenkæmper – en by skabt af gudernes lemmer, guld. Imeni og Meresankh sendes sydpå for at finde den sagnomspundne by (bd.1).

De finder byen (bd.2). Her hersker søskendeparret Sethi og Nefthys, børn af Seths ypperstepræst, Parenefer. Og her foregår grumme ting. Og nej, herfra vil det være unfair at fortælle hvad der videre sker. Men mange dramatiske, romantiske, grusomme og heroiske scener passerer over de godt 50 sider, bd. 2 varer. Bare den tegnerisk-psykologiske forskel på Meresankh og Nefthys på den ene side og Khaemwaset og Sethi på den anden er mageløs. Og Imeni, den rødhårede Imeni ... Men nu har jeg vist allerede sagt for meget.

Desværre skæmmes begge album af adskillige – for ikke at sige alt for mange – skrivefejl (eller misforståelser/uvidenhed?) F. eks. “mandsomeletter” i st.f. “amuletter” (det er næsten ligeså morsomt som de “bal-

dakinkrucker”, der optræder i en ældre oversættelse af Christies *Det ender med død*)), og i et tilfælde er en søn blevet til en datter. Tegningen alene viser tydeligt, at det er en fejl – sjusk. Dertil noget der ligner oversætterfejl – men jeg har ikke set originalen – blot ligner formuleringen misforståelser af

den franske formulering (serien er belgisk). Det skal der rettes op på! Men det her ligner klart en serie, det er værd at følge med i.

AL

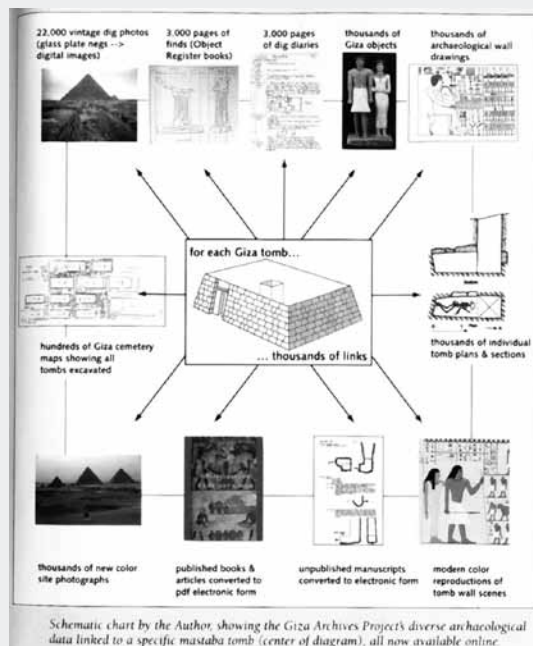

FUND & FORSKNING¹

Giza – Pyramiderne går online

Giza – verdens måske mest berømte arkæologiske *site* – har aldrig haft sit eget forskningsinstitut, videnskabelige tidsskrift eller andre lignende institutioner helliget dets bevarelse, beskrivelse og publicering. Det rådes der bod på nu med *The Giza Archives Project*, der er en videnskabelig webside til dybtgående studier af pyramider, templer og mastabaer i Giza. Dertil kommer at billeder og dokumenter kan afbenyttes aldeles frit og gratis.

Et er at selve udgravningsområderne naturnødvendigt befinder sig i Ægypten, men de udgravede genstande samt uerstattelige udgravningsrapporter, felt-dagbøger, tegninger, fotografier og andre noter befinder sig spredt ud over hele verden. Dette gjorde, at Andrew W. Mellon Fondet (www.mellon.org) i efteråret 2000 donerede \$750.000 til Museum of Fine Arts i Boston – eftersom de ejer det største korpus Giza-materiale – med det formål at digitalisere dette materiale til brug for forskere og interesserede lægfolk. Efter fire års

arbejde og endnu en donation (\$545.000 til 2004-2007) fra Mellon Fondet er første fase af projektet tilgængeligt på nettet. Indtil nu er ca 22.000 glasplader konverteret til det digitale medium, titusinder af kort og plantegninger er scannet, og tusindvis af bogsideer er nu tekst-søgbare i PDF-filer. Alt sammen takket være Mellon Fondet og ca 200 forskere og studerende. Giza Archives Project's webside kan findes på www.gizapyramids.org eller mfa.org/giza

Peter der Manuelian, *Kmt* 16/3, 2005, s. 68-80.

[At dømme ud fra artiklens illustrationer af forskellige opslag er billedkvalitet og grafik fremragende.]

For interesserede i en ny teori for bygningen af pyramider findes der et link fra *Ingeniørens* hjemmeside www.ing.dk/article/20050916/NATUR/109160046&searchID til en artikel af ingeniør Hans Erik Jørgensen om dette emne. *Ingeniøren* 16.09.05

Abydos

University of Pennsylvania, Yale University og NYU Institute of Fine Arts har arbejdet i Abydos og har fundet spændende sager.

- Det ser ud til at der har været adskillige gravområder for kong Aha.
- Dertil gravområder for andre endnu ikke identificerede afdøde.
- Begravelser af equider [vel æsler] og andre dyr fandtes i forbindelse med disse grave.
- I Khasekhemwys gravområde fandtes der mere end 200 lerkrukker til opbevaring af vin.

I Shunet ez-Zebib – i området hvor Petries hus engang lå – fandt man korrespondance fra Petries tid.

Nile Currents, *Kmt* 16/3, 2005, s. 4.

Helwan

*Endnu flere – rigtig gamle – hunde.**

I den tidligt dynastiske gravplads i Helwan har C. Köhler & co fundet adskillige nye grave og i forbindelse hermed registreret begravelser af mennesker såvel som hunde. Gravenes arkitektur er temmelig kompleks og udviser nye stilarter for perioden.

Nile Currents, *Kmt* 16/2, 2005, s. 7.

* Se Siden Sidst i *Papyrus* 2005/01. Se også *Ancient Egypt*, 4-5/05 (Malcolm Hobson, 'Dogs in Ancient Egypt').

Fayum

Soknupaion Nesos

Lokaliteten består af en græsk-romersk by på 600x350 m. Byen er gennemskåret af en brolagt *dromos*, der ender i et stort tempel-indelukke dedikeret til aspekter af Isis og Sobek, og hvis omgi-

vende mur står op til 15 m i højden. Her er i tidens løb fundet hundredvis af demotiske og græske papyri, der nu befinder sig på museer overalt i verden. I denne sæson har M. Carpasso og P. Davoli (Lecce Universitet, Italien) arbejdet inden for tempelområdet, hvor de fandt templer fra flere forskellige perioder. Nogle af disses dekorationer var i ægyptisk stil, mens andre var klassisk græske. Løsfund inkluderer demotiske ostraka, demotiske og græske papyri samt statuefragmenter. Nile Currents, *Kmt* 16/2, 2005, s. 7.

Nekhen – Hierakonpolis

Det ældste grav-indelukke?

I 2005 genoptoges arbejdet på grav 23 (Naqada IIAB, ca. 3800-3650 f.Kr.) i gravpladsen HK6. Barbara Adams havde begyndt arbejdet i 2000 og nåede inden hun døde at finde, at den var omgivet af en træ-palisade – det tidligste gravindelukke endnu fundet i Ægypten. I 2005 fandt man klare vidnesbyrd om en egentlig overbygning – også den tidligste af slagsen: rundt om graven var otte stolpehuller, og i et af dem var der rester af en 20x20 cm stolpe. Stolperne kan have båret vægge af måtter eller lignende. Desuden var der lidt øst for graven seks stolpehuller, der indikerede et fritstående kapel. Hele herligheden var omgivet af en palisade, hvis stolper sine steder var bevaret i op til 50 centimeters højde. Det var i forbindelse med denne grav, at man for et par år siden fandt resterne af en 10 år gammel han-elefant (se *Papyrus* 2004/01, s. 49), så den gravlagte har uden tvivl hørt blandt Hierakonpolis' tidligste herskere. Renée Friedman, *Nekhen News* 17, 2005, s. 4-6.

Lægens bord

I 2001 undersøgte fysisk antropolog, Jeanette Matovich, 53 skeletter fra arbejdergravene i område HK43 (se *Nekhen News* 13, efterår 2001, s. 17). Hun fandt, at bortset fra slidgigt havde de forbavsende få lidelser, mens knoglernes kraftige muskelbefæstelser tydede på hårdt arbejde. Nogle led af let anæmi

forårsaget af jernmangel, der kunne skyldes diæten, sygdomme og/eller parasitter. Dertil nogle få alvorlige tand-skader (se nedenfor).

I 2005 fik JM mulighed for at undersøge de 16 skeletter fra HK6 grav 23 og 25 – eliten – og sammenligne dem med dem fra HK43 – arbejderne. Som ventet havde disse elite-skeletter ikke nær så kraftige muskelbefæstelser som arbejderskeletterne og heller ikke nær så megen slidgigt. Tænderne var i god stand med relativt lidt slid, dog havde en ung kvinde et hul, der havde ædt det meste af en kindtand. Caries kombineret med meget lidt slid indikerer en diæt af forarbejdede kulhydratrige fødevarer – og det gælder for begge befolkningsgrupper. Også i elitegruppen konstateredes let anæmi forårsaget af jernmangel. Ikke underligt for mennesker hvis basiskost består af jernfattige kornprodukter.

JM noterede sig tre abnormaliteter blandt HK6 skeletterne:

- En halshvirvel, der blev fundet iblandt votivgaverne i kapellet til Grav 23, viste hugmærker, der tyder på halshugning som dødsårsag, hvis ikke halshugningen er sket umiddelbart efter døden.
- En ung kvinde havde et forvredet og bøjet skinneben (tibia). Samme deformation fandtes på tre af skeletterne fra HK43. Lignende deformation er karakteristisk for engelsk syge – en sygdom der skyldes mangel på D-vitamin. Men D-vitamin dannes i huden ved påvirkning af naturligt sollys, som der jo ikke er mangel på i Ægypten... Så måske noget arveligt?
- En voksen af ubestemt køn havde en svær beskadigelse af højre lårbens- (femur) hoved, måske forårsaget af en dislokation af hoften. Skaden var ved at heles på død tidspunktet. De 16 mennesker har generelt været sunde og raske, har ikke arbejdet specielt hårdt og har vel nok spist lidt bedre end HK43-gruppen.

Jeanette Matovich, *Nekhen News* 17, 2005, s. 8-9.

Tandlægens (manglende) bor

Det undersøgte tandmateriale stammer fra gravpladsen HK43 (arbejdere) og består af 66 voksne mænd, 80 voksne kvinder og 32 børn mellem 6 og 17 år. Undersøgelse af tænder inkluderer caries, plak, tandbylder og paradentose. Denne befolkningsgruppe havde generelt meget sunde tænder. Det er ellers ret ualmindeligt for forhistoriske folk, men ikke for de forhistoriske ægyptere.

- Ca. 2/3 af de voksne havde ingen huller uden forskel mellem mænd og kvinder. Kun et barn havde et hul. Der var tilsyneladende flere yngre end ældre voksne med huller. Det skyldes formentlig, at cariesangrebne tænder ender med helt at blive ædt og/eller falde ud.
- Der var utrolig lidt plak på tænderne: mindre end 1/3 af tanden var dækket, hvilket måske er meget set i vore dages lys, men i visse andre præhistoriske befolkninger er tænderne helt dækket af et tykt lag plak. Mænd havde mere plak end kvinder i alle aldersgrupper undtagen dem over 50 år. Et interessant fænomen, men årsagen er ukendt.
- Kun én ud af ti voksne havde en tandbyld – ingen børn, men dobbelt så mange mænd som kvinder. Ældre mennesker havde højere andel end yngre: 5% i 18-35-års alderen men 55% hos dem over 50. Ikke overraskende, da ældre tænder er mere brugt og derfor mere sårbare.
- Kun ganske få led af paradentose, ligeligt fordelt mellem mænd og kvinder, men ingen børn: fordelingen er på 3% i aldersgruppen 18-35 år og op til 50% hos de over 50-årige. Som ved tandbylder er det ikke overraskende, at forekomsten stiger med alderen.

Dog havde en godt og vel 50-årig mand ekstremt dårlige tænder. For det første havde han mistet seks af dem, mens han levede; for det andet var de resterende slidt stort set helt ned til rødderne, og i to cariesangreb var begge tænder ædt op. Dertil havde han seks store tandbylder samt et heftigt angreb

af paradentose, hvor næsten en centimeter kæbeknogle manglede rundt om kindtænderne i venstre underkæbe. Måske på grund af disse lidelser havde han fået en stump af en svinækæbe med pragtfulde tænder med sig i graven. Tammy Greene, *Nekhen News* 17, 2005, s. 9-10.

Rødehavet

I en menneskeskabt – eller måske menneskeudbygget – grotte ved Mersa Gawasis 23 km syd for Safaga ved det Røde Hav, har et amerikansk-italiensk hold under ledelse af R. Fattovich og K. Bard fundet resterne af adskillige skibsvrag samt dele af skibe: cederplanker, styreårer og reb; dertil keramik og indskrifter der relaterer til Punt. Uden for grotten er der fire nicher hver med en stele, hvoraf den bedst bevarede bærer Amenhotpe 3.s navn. Indgangen er forstærket med stenankre og cederplanker holdt sammen med lersten og puds. Hele komplekset består af flere rum. Nile Currents, *Kmt* 16/2, 2005, s. 8. Se også *Archaeology* 7-8/05.

Nyt kapel i Karnaks Open Air Museum

I løbet af det sidste års tid er der blevet arbejdet på at opbygge en del af et kapel ved indgangen til Open Air Museet i Karnak. Bygningen, der er af calcit

(“alabast”), blev oprindeligt rejst af Amenhotpe 2. i Amon-Ras tempel. En af sidevæggene blev senere anvendt af Ramesses 2. til en forkortet version af “ægteskabsstelen” fra Abu Simbel, men senere genanvendt af kongen som statuebase i Mut-templet*. Nu hvor den store stenblok er tilbage i sin oprindelige sammenhæng, ser kapellet forfra ud, som det var tiltænkt i 18. dynasti, hvorimod teksten fra 19. dynasti står med de vandrette tekstkolonner sidelæns i lodret stilling. (*LM Karnak* nov. 2005)

* se *ASAE* 25, 1925, s. 14-15 og 34-35.

Aswans lyksaligheder

Seværdighederne i Aswan bliver flere og flere, og det er i årenes løb lykkedes entusiastiske DÆS-medlemmer med diverse fotokopier i hånden at lokalisere forsvundne monumenter, som f.eks. den yderst vigtige indskrift med hofbilledhuggerne Men og Bak, der gemmer sig på en indhegnet byggegrund overfor Old Cataract Hotel. En lokal droschekusk, der har sin hest gående der, kendte indtil sidste år intet til seværdigheden i sin baghave, men nu har også han en fotokopi i lommen og viser gerne originalen frem mod en skilling.

Trods utallige forsøg siden 1970 havde det ikke været muligt for undertegnede at finde frem til det lille ptolemæiske Isis-temple, der skulle gemme sig i byen. Denne gang lykkedes det sammen med en gruppe DÆS’er. Man stiller sig foran den nordlige side af den koptiske katedral, går ca. 100 m ad vejen mod øst, drejer til venstre ad den store vej, der løber parallelt med cornichen, og efter endnu ca. 100 m ligger templet der – ganske dybt, med taget i højde med gadeplanet. Det er tydeligvis under udgravning og fyldt med grønne plastsække med potteskår o.l. Døren i hegnet var ulåst, og ingen stoppede os, så det lykkedes at få et hurtigt kig inde i bygningen, der har adskillige relieffer af ptolemæere foran guderne, et forrum med to søjler og tre kapeller. Det har siden (ifølge teksten til et nyt kort over byen) været anvendt som kirke og lagerrum.

Der var også nyt i stenbruddet med den ufuldendte obelisk. Til venstre for den nye sti, der leder ned ad trapperne mod udgangen, er for nylig fundet en stor indskrift af Tuthmosis 3. Den sidder på indersiden af et udhugget område, der bedst kan sammenlignes med et meget stort badekar. Teksten, skåret i smukke hieroglyffer, minder om den, der står på færdige obelisker og omtaler netop brydningen af granit til to sådanne meget store obelisker med ønsket om at få mange regeringsjubilæer. (*LM Aswan* nov. 2005)

Nyt fra Papyrologien

Mange af de hundredtusindvis af papyri, som briterne Grenfell og Hunt hjembragte fra Oxyrrhynchus i 1897 og frem, og som nu befinder sig i Oxford Sackler Library, var allerede ved fundtidspunktet i dårlig stand, men er siden i de mellemliggende år blevet ulæselige. Det har ny satellitteknik (*multispectral imaging*) udviklet af NASA imidlertid rådet bod på. Teknikken “er egentlig udviklet til afsløre mineraler på fjerne planeter. Nu bruger forskerne lysstrålerne til at trænge dybt ned i papyrus-teksturen og få øje på usynlige blækkrystaller gemt mellem fibre. Ved at dele lysspekteret op i små bidder fra ultraviolet til infrarødt finder de bånd, hvor blækket står i kontrast til papyrussen og bogstaverne atter træder frem selv fra helt jordslåede og sorte papyrus.” (*RKJ*). Herved mener forskerne at

(Fotos LM).

kunne læse mindst 100.000 fragmenter. De ny-/genfundne tekster består blandt andet af:

- Et ukendt skuespil af Sofokles, hvoraf vi indtil nu kun kendte titlen, "Epigonoï" ("Efterkommere"). Nu har vi en hel scene. Tragedien handler om kong Ødipus' sønner.
- Et 37 linier langt fragment af 600-tals digteren Archilochos, hvis værker vi, ifølge papyrologen Adam Bülow-Jacobsen, stort set kun kender i citat.
- Dertil fragmenter af blandt andre Hesiod, Euripides, Menander, Euklid og Homer.
- En ny version af Romerbrevet (Paulus).
- Tidlige, ukendte evangelier med betretninger om Jesu liv.
- Ægteskabskontrakter, skattebilletter, breve, nattevagternes rute- og tidsplan, etc etc etc.
- Et kort over byen Oxyrrhynchos, der viser, at der var mindst fem byporte, et enormt teater, et stort tempel og en kanal, der forbandt byen med Nilen.

www.papyrology.ox.ac.uk/indeks.html

www.ees.ac.uk/publications/grm/htm

Bibliopaten, *Politiken* 27.08.05, 4.

sekt., s. 12.

Rasmus Kragh Jakobsen, *Weekendavisen*, Ideer 12-18.08.05, s. 4.

"Moses, Jesus og Muhammed var brødre"

For nylig (sensommer 2005) har der været religiøst topmøde i Damaskus: Den koptiske patriark, Shenuda III, har været på besøg hos Stor-muftien af Damaskus, Salah al-Din Kuftaro, hvor man må tro, at de to herrer rigtig har snakket 'fag'. "Det har aldrig været Guds mening, at vi alle sammen skulle være muslimer. Moses, Jesus og Muhammed var brødre og havde alle tre Abraham som deres forfar," siger Stor-muftien til Kjeld Koplev. Kjeld Koplev, *Information* 11-10-05, s.12.

MUSEER

The Petrie Museum – fortid og fremtid

Da Petrie holdt sin tiltrædelsesforelæsning på University College London (UCL), sagde han blandt andet: "*every fragment of the products of the past is concrete history*" og fremsatte herefter sine visioner om at skabe "*a school of scientific excavation*" med det formål, at de studerende skulle kunne håndtere genstande og gå direkte til dokumentariske og fotografiske arkiver.

Da Amelia Edwards døde i 1892, testamenterede hun sin formue til UCL med henblik på en professorstol til sin protégé, Petrie. Dertil sit bibliotek og en samling af oldsager. Amelia Edwards, der var kvindesagsforkæmper, valgte UCL, fordi dette universitet var det eneste i England, der gav fuld universitetsgrad til kvinder.

Petrie forenede sin egen samling med Amelias, og i de næste 40 år voksede samlingen hurtigt – især på grund af hans fantastiske udgravningskarriere. Efter at han trak sig tilbage i 1933, fortsatte hans elever med udgravninger og tilføjede Museet yderligere genstande, og det er nu en af de største samlinger uden for Ægypten.

Museets 80.000 genstande dækker alle perioder i Nildalens historie fra palaeolithicum til det 20. årh. e.Kr., og – ikke mindre vigtigt – langt de fleste af disse genstande kommer fra dokumenterede udgravninger. Udover museums-genstande huser Museet også et stort arkiv bestående af notesbøger, (udgravnings)dagbøger, fotografier, korrespondance og historiske akvareller relateret til udgravningerne.

Da Petrie døde i 1942, var Museet for længst vokset ud over sine bredder i UCL. I begyndelsen af Anden Verdenskrig blev samlingen flyttet til "et sted på landet" for at undgå de tyske bombninger af London, og tidligt i 50'erne blev den flyttet tilbage og "parkeret" i to rum i en tidligere staldbygning i Universitetets baggård. En midlertidig indkvartering hed det sig.

Lige siden Amelia Edwards' og Petries dage har Museet været en utrættelige *fundraiser*, men pengene er for det meste gået til udgravninger. Så taget

(Fotos Kmt og LM).

lækker, og stoppede afløb forårsager oversvømmelser hvert år. F. eks. blev kartonnage-samlingen gennemblødt af oversvømmelser i 60'ne og 70'erne.

Samlingen bruges stadig i høj grad til forskning og undervisning, men det er klart, at både publikum og museum fortjener bedre forhold. Nu er der imidlertid planer om at genhuse museet i et nyt til formålet bygget kompleks, hvor Petrie Museet er midtpunktet fordelt på tre etager. Endnu er det hele på tegnebrættet, men planerne er ambitiøse:

Hele Petrie-samlingen skal være udstillet (80.000 genstande!) enten fysisk eller i "synligt magasin", jf. online-katalogen omtalt nedenfor. Publikum skal kunne benytte håndholdte "tingester" til at fremkalde katalogoplysninger om de enkelte genstande og til forbindelser til *webcams* på løbende udstillinger samt til at aktivere mere traditionelle audio-guiden. Og meget mere i den dur.

Med støtte fra projektets hovedsponsor, Sir Sean Connery, er mere end halvdelen af pengene til det nye Museum hjemme, men det haster, for resten af beløbet skulle gerne være i hus inden december 2005. Så hvis man kunne tænke sig at få en af afdelingerne i det nye museum opkaldt efter sig, er det bare om at komme til lommerne. Bygning og indretning af hvert af de tre gallerier kommer til at koste den nette sum af \$3.750.000. Interesserede kan henvende sig til Sally MacDonald, direktør for The Petrie Museum, mail: sally.macdonald@ucl.ac.uk. Se mere på nedenstående web-adresse.

Et fuldt illustreret katalog over hele samlingen kan ses på www.petrie.ucl.ac.uk. Som et af de største illustrerede online museums-kataloger, der findes, er det helt i Petries ånd, da han satte en ære i at publicere sine fund så hurtigt – og så billigt – som muligt.

Se også www.accessingvirtualegypt.ucl.ac.uk – en 3000 siders website, som er beregnet på undervisning, og som virtuelt genforener de mange genstande fra Petries udgravninger. *Kmt* 16/3, 2005, s. 59-66.

DET SÆRE HJØRNE

Specielt for elskere af Peter Kanin

Der er snart ikke den børnebog eller tegneserie, der ikke er oversat til latin. Nu er turen imidlertid kommet til midelægyptisk! Det er J.E. Nunn og R.B. Parkinson, der er mestre for at have oversat Beatrix Potters elskelige og elskede historie om Peter Kanin (udg. 1902) til dette sprog. Og som anmelderen, Aidan Dodson, bemærker "can we now expect Akkadian and Mycenaean Greek editions to follow?" Ifølge AD er oversættelsen udført med både et stort glimt i øjet og høj videnskabelig standard [selvfølgelig]. Inklusive en indledning med tråde ud til de gamle ægyptiske fortællinger som *P. Westcar* og *Den Skibbrudne Sømand* samt noter, der f. eks. forklarer valget af "gamle" ord som erstatning for "moderne" ("sandler" i st.f. "sko"). Der er dog ikke nogen engelsk paralleltekst, så her må man hen og rode i sine gemmer.

Anmeldelse af Aidan Dodson af Beatrix Potter *The Tale of Peter Rabbit, Hieroglyphic Edition*, oversat af J.F. Nunn og R.B. Parkinson, 2005, BM Press (London) ISBN 0-7141-1969-5. [Bliver den næste mon *Asterix og Kleopatra*?] *Kmt* 16/2, 2005, s. 94.

Nefertiti – nu som musical

Første maj-udgaven af *The New York Times* omtalte premieren på 'Nefertiti: A Musical Romance'. Musicalen har spillet 4.-15. maj 2005 på Parker Playhouse i Fort Lauderdale.

[Ak ja ... Så mangler vi bare et dystert drama med Tut som Hamlet, Eje som kong Claudius, en stakkels Ankheseenamun som Ophelia og Horemheb som Fortinbras ...]

For the Record, *Kmt* 16/3, 2005, s. 12.

UDSTILLINGER

Nationalmuseet

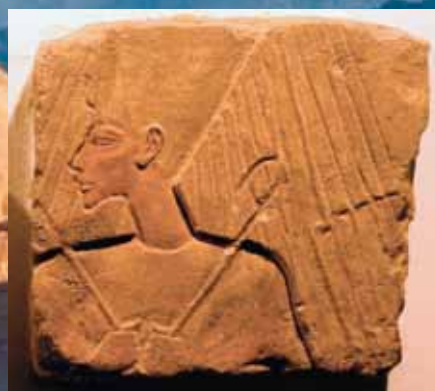
I efteråret åbnede en lille særudstilling om det prædynastiske Ægypten i Medaljonrummet på Nationalmuseet. Her ses et udvalg af gravfund fra W.M.F. Petries udgravninger af Naqada, bl.a. sorttoppede og dekorerede krukker, små benfiguriner, dyreformede sminkepaletter, flintredskaber og køllehoveder. Udstillingen vil blive stående indtil videre.

Ny Carlsberg Glyptotek

Ægyptisk kunst fra Amarna-perioden.

Se anmeldelsen af kataloget ovenfor s. 44-45.
Indtil 30.4.2006

Amenhotpe 4.s tronfølge

J. R. Harris

En kuriøs ikonografisk detalje

J. R. Harris

Nyopstillingen på Nationalmuseet af Den nære Orient

– set med ægyptiske briller

Tine Bagh

En omdiskuteret plante

Annie Vedelsby

Mosaikker, pilgrimme og Sinai-bjergets højere syn i det 6. århundrede

Ole Herslund

Memnonianoter

Lise Manniche

Imhotep på rejse

Lise Manniche